

M. FETHULLAH GÜLEN HOCAEFENDİ ÜZERİNE

İNCELEME

tr.fgulen.com

M. Fethullah Gülen Hocaefendi ve Dua Ufku

Muhterem M. Fethullah Gülen Hocaefendi, Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (sav) dua ikliminden bahsederken şöyle diyor:

Gece-gündüz münacaat ve inleme içinde geçen bir ömür görmek isteyen, Resûlullah'ın hayatına baksın! Baksın ve insanlık, duânın ne demek olduğunu, duâ etmenin âdâbını ve duânın, insana maddî-manevî kazandırdıklarını görsün, görsün ve ibret alsın.

Allah Resûlü, duâlarını hayatının içine paylaştırmış ve hep bu nurdan kristaller üzerinde yürümüştür. Duâ, O'nun dudaklarından eksik olmayan virdi, gönlünde tütüp duran âh u efganıydı. O, bir an dahi duâsız olmamış, dudaklarını ıslatan bu kevser dolu kadeh, hiçbir zaman elinden düşmemiştir. Aksiyon adamıydı, muhakeme insanıydı; fakat ibadet ve duâda da eşi-menendi yoktu.

Peygamber Efendimizi (sav) bize böyle anlatan Muhterem M. Fethullah Gülen'in kendisinin de herhalde başka türlü olması beklenemez. Onu yakından tanıyanların anlattığına göre o; gece-gündüz münâcaatla inleyen, dudaklarından duanın eksik olmadığı örnek bir insandır.

Ona göre "Duâ, bir ibadettir, duâ kulluğun özüdür, duâ Rabb'e dönüş ve yönelişin adıdır. Kulluktan bahsedilen bir yerde, duâdan bahsetmemek mümkün değildir. Zaten, Allah (cc) da "Duânız olmazsa ne ehemmiyetiniz var!" (Furkan, 25/77) buyurmuyor mu? ve "Duâ edin kabul edeyim." (Mü'min, 40/60) diyen de bizzat Kendisi değil mi?

"Duâ, Allah (cc) ile kul arasında kuvvetli bir bağıdır. Başka bir ifade ile, kulun düşüncesinin Rabb'e takdim edilmesi şeklidir duâ. Kul erişemeyeceği ve iktidarıyla elde edemeyeceği her şeyini, mutlak iktidar sahibi olan Kadîr-i Mutlak'tan ister; işte bu isteğin adıdır duâ. O, helezonlar hâlinde kuldaki Rabb'e yücelen tatlı bir nağmedir ta Arş'a kadar..."

Hocaefendi, duaya ciddî bir şekilde inanan ve hayatının her anında yaşayan bir insandır. Onun her anının dua ile içice olduğunu gösteren hâdiselerden birisi şöyledir: "... İşte, iki büklüm koltuğundan kalkıyor. Odasına girecek.. kapı koluna tutunuyor, başını duvara koyuyor, bir kere daha o neş'eli çocuklara bakıyor.. "Ey Hâlık-ı Kerîmim ve ey Rabb-i Rahîmim! Senin şu mahlûkun ve masnûun ve abdin, hem âsî, hem âciz, hem gafil, hem cahil, hem alîl, hem zelil, hem müsi',

hem musin, hem şakî, hem seyyidinden kaçmış bir köle olduğu halde, kırk sene sonra nedâmet edip Senin dergâhına avdet etmek istiyor. Senin rahmetine iltica ediyor. Hadsiz günah ve hatîatını itiraf ediyor." cümlelerini söylüyor; söylerken de bir çocuk masumiyetiyle ağlıyor, gözyaşlarını gizleyebileceği yere, odasına giriyor." (Kırık Testi,. s.19)

Dua Ufku

Hayatında duaya büyük önem veren Hocaefendi, Peygamber Efendimiz aleyhisselâm'ın öğrettiği dualarla dua etme üzerinde özellikle durmaktadır. Kendisi bu dualarla dua ettiği gibi, başkaları da bu dualardan istifade etsin diye, Efendimizden rivayet edilen duaları, "Mecmuatü'l-Ed'iyeti'l-Me'sûre" isimli bir kitapta bir araya toplamıştır. Defalarca baskı yapan bu dua kitabına bakanlar da göreceklerdir ki, duâda dahi Allah Resûlü'ne ulaşmak mümkün değildir. Sanki O, hayatının her ânını duâ ile geçirmiş gibidir. Bir insan, başka hiçbir iş yapmasa ve sadece duâ etse, onun bir ömrü dolduran duâsı, ancak Allah Resûlü'nden mervî duâlar kadar olabilir. Hocaefendi, Peygamber Efendimiz'in dua yanını dikkat nazarımıza vererek, bizi duada da O'na benzemeye teşvik etmektedir.

Kur'ân, Bir Dua Mecmuasıdır

Öncelikli okunacak duaların başında, Kur'ân'da zikredilen duaların olması gerektiğini söyleyen Hocaefendi, Kur'ân'ı açık-kapalı, doğrudan doğruya ve dolaylı olarak bir dua mecmuasına benzetmektedir. Daha sonra da Kur'ân'da zikredilen dua âyetlerine misaller vermektedir. (Sızıntı, "Dua Zamanı" 1, Kasım 2002)

Dua, Tazarru ve Niyaz Sultanı Efendimiz (sav) Dua ederken, Kur'ân'daki dualardan sonra ikinci sırada tercih edeceğimiz dualar; Peygamber Efendimiz aleyhisselâmın hadislerinde rivayet edilen dualardır. Çünkü dua, tazarru ve niyaz sultanı Efendimiz'in hayat-ı seniyyeleri, âdeta bir yalvarış ve yakarış dantelâsı mahiyetindedir. (a.y.)

Dua, Hem Bir Miraç, Hem de Bir Paratonerdir

Muhterem Gülen, duayı hem bir miraca, hem de bir paratonere benzetmektedir. Zira insan dua ile merdiven merdiven Hakk'a yücelir. Ayrıca dua, Allah'ın gazabını ve öfkesini def edecek müessir bir ubûdiyettir. (Sonsuz Nur, 2/502)

Allah'tan Öncelikle Ne İstemeli

Çoklarımız dua ederken hakkımızda hayırlı mıdır, değil midir bilmeden bir şeyler isteriz. Hocaefendi'ye göre doğru olan, "hakkımızda hayırlı ise ver" demek ve Allah'tan rızâsı istikametindeki işlerde bizleri muvaffak kılması için dua etmektir. Ayrıca, ihlas ve yakîn isteme de katiyyen ihmal edilmemelidir. Hocaefendi, "Duada 'Yâ Rabb! Bunu ver, bunu ver" mi demelidir?" şeklinde sorulan bir soruya verdiği cevapta bu konuyu geniş bir şekilde ele almaktadır. (Fasıldan Fasıla, 1/54, 91)

Zikir ve Dualarda Öncelikli Olanlar

Hocaefendi'ye göre, Allah'ı zikir, evrâd u ezkâr ve dualarda öncelikle okunması gerekenler; Kur'ân'da ve Sevgili Peygamberimiz aleyhissalât u vesselâm'ın duaları arasında zikredilen dualardır. Zira Kur'ân-ı Kerîm'in duâ mevzûu üzerinde ısrarla durması ve yapılacak duâları Efendimiz'e bizzat ta'lim buyurması, mes'elenin ehemmiyetini göstermesi bakımından çok önemlidir. Bize istemeyi veren Zât, o duâlarda nasıl isteyeceğimizi de öğretmektedir. Kendisine en güzel ve en müessir duâlar öğretilen de, hiç şüphesiz Allah Resûlü'dür. Zira, duâ ile kapısı çalınan Zât'ı en iyi bilip tanıyan O'dur. (Sonsuz Nur, 2,502; Kırık Testi, s.380)

Me'sur Duaların Hedef Tayin Ediciliği

Kur'ân ve hadîs-i şeriflerde bizlere nasıl dua edeceğimiz öğretildiği gibi, Hocaefendi'ye göre bu duaların bize bakan iki önemli yönü vardır: "1. Bu dualar, mü'minlere hedef tayin eder. 2. Gösterilen bu hedefe yürümek için tazarru ve niyazın yanında iradeleri devreye sokarak bi'l-fiil çalışmamız gerekir..." (Fasıldan Fasıla, 3/61)

Allah Rasûlü'nün Öğretme Makamında Yaptığı Dualar

Efendimiz aleyhisselâtü vesselâm'ın bazı duaları vardır ki, yanlış anlamalara sebebiyet verebilir; meselâ O'nun (sav), küfürden sabah-akşam Allah'a sığınması gibi. Aslında O'nun böyle bir şeyden korkmaması gerekir, çünkü peygamberler korunmuşlardır. Öyleyse bu ve benzeri duaları nasıl anlamak gerekir? Bu konuda Hocaefendi önemli izahlarda bulunmaktadır. (Kırık Testi, s.145)

Fiilî ve Kavî Duâ ile Cenâb-ı Hakk'a (cc) İlticâ

Bir yönüyle duâ, fiilî ve kavî olmak üzere iki şekildedir. Hocaefendi'ye göre, fiilî duâ yapılacak, yani, sebepler dairesinde elden geldiğince sebeplere riayet edilecek, sonra da kavî duâ için eller açılacaktır. O, duanın bu iki çeşidini

misalleriyle geniş bir şekilde anlatır. (İnancın Gölgesinde, 1/163)

Hâlî Dua

Hocaefendi, fiilî ve kavî duadan başka bir de hâlî duadan bahseder. Bu çeşit duada kul, sadece halini Rabbine arzeder ve O'ndan çoğu zaman hiçbir şey istemez. Çünkü kul bilir ki, Rabbi onun her haline nigehtandır. ("Dua", Sızıntı, Nisan 2000; Sonsuz Nur, 2/502)

Her Duaya Cevap Var, Ama...

Dua eden herkes, istediği şeyin kendisine hemen ve istediği gibi verilmesini ister. Fakat Allah Teâlâ, kullarına çok şefkat ve merhametli olduğu için, istedikleri şeyleri belki hemen ve istedikleri gibi vermez de, onlar için daha hayırlı bir zamanda ve daha hayırlı olacak bir şekilde verir. Bu bakımdan bize düşen şey, hakkımızda hayırlı olanı istemektir ve sadakatla O'nun kapısından ayrılmamaktır. ("Dua", Sızıntı, Nisan 2000; İnancın Gölgesinde, 1/163; Fasıldan Fasıla, 3/146; Sonsuz Nur, 2/502)

Duada İhlâs

Kul olarak ibadetlerimizi, riyaadan uzak ve ihlasla yapmak mecburiyetindeyiz. Fakat maalesef bunu her zaman hakkıyla başaramayız. Dua da, riya, sum'a gibi duygulardan uzak, ihlas ve samimiyet içinde yapmamız gereken bir ibadet türüdür. Böyle yapılan dua, insanda meylân-ı hayra kuvvet verir. İnsan, ilk zamanlar ihlâs ile duaya muvaffak olamasa bile, zorlamayla, zamanla bu noktayı yakalayabilir. (Prizma, 1/170)

Duada İsrar

Kur'ân'a göre insan aceleci yaratılmıştır. Aynı şekilde dualarının kabulünde de acele ederek, dua ettiği şeyin hemen yerine gelmesini ister, istediği şey olmayınca da duadan vazgeçer. İşte bu noktada Hocaefendi, duada ısrar edilmesini, hattâ bazı şeyler için otuz-kırk sene bıkip usanmadan dua edilmesini tavsiye eder: "O'nu anarken kendimize göre değil, O'nun büyüklüğüne, enginliğine göre anmak için kendimizi zorlamalıyız. Otuz sene, kırk sene demeden ısrarlı olmalıyız. Kendi darlığımızla değil, o tecellî-yi ilahîyi kendi enginliği içinde anlamalıyız." (Kırık Testi, s.44) Ayrıca, duaya riya, süm'a ve benzeri duygu ve düşünceler asla karışmamalıdır. (a.g.e., s: 164)

Rica ederim, biz O'nun kapısında sular gibi çağladık, Eyyub Nebi gibi ağladık da kapı açılmadı mı, yüzümüze bakılmadı mı? Gönlümüzden bir yanık kokusu

yayıldı da "bu da nedir?" diye sorulmadı mı?" Ben İslâm dünyasında O'na ilticayı görmüyorum; ama, belki de ben göremiyordum; belki dertliler, yüreği çatlarcasına O'na el açanlar vardır da ben göremiyordum..." (Kırık Testi, s.279)

Aslolan Tazarrudur, Şekle Takılıp Kalmamalı

İslâm âlimleri duanın kabul şartlarını sayarken, genellikle, duanın kabul edileceğine inanarak dua etmek gerektiğini söylemişlerdir. Muhterem Gülen de bu konuda şöyle demektedir: "Duada esas olan onun kabulüne inanmak ve güvenmektir. Duada elleri açmak bir yana, insan asıl gönlünü açmalıdır." (Kırık Testi, s.28) "Bu arada, el kaldırma, kıbleye dönme, dilenciliğimizi ve üst elin üstünlüğünü hatırlamak içindir. Yoksa asıl olan içteki tazarrudur. Gel gör ki, bizler şekle takılıp kalmışız." (Fasıldan Fasıla, 1,79)

Şuurlu Dua Etmek ve Heyecan

Kur'ân okurken, evrâd u ezkâr ve dua ile meşgul olurken, önemli olan bunları şuurlu yapmaktır. Her kelimeyi duya duya okuma, kendimizi verebilmedir. Fakat bununla beraber, bunda muvaffak olamadım diye bırakmama da önemlidir. Zira şeytan, bizim ne Kur'ân okumamızı ister, ne de dua etmemizi. Ama şeytanın bütün kötü telkinlerine rağmen biz devam edersek, bu defa da bizi okurken meşgul eder, aklımıza hayalimize gelmeyecek şeyleri hatırlatır. Biz de bu işi şuurlu yapamıyoruz diye bırakırsak, şeytanın oyununa gelmiş oluruz. (Kırık Testi, s.45)

Dua ve Evrâd ü Ezkârda Paylaşım

Hocaefendi, Müslümanlar arasında çok yaygın olmayan bir hususun üzerinde duruyor ve tavsiyede bulunuyor:

Birbirini tanıyan, bilen insanlar değişik gruplar halinde dua okuyabilirler. Meselâ, Büyük Cevşen'i birkaç kişi paylaşıp okuyabilir. Paylaşıldıktan sonra artık her insanın kendisine ayrılan bölümü okuması onun için gerekli olur. Yani "Allah'ı anma, zikretme hususunda ben her gün şu kadar bir şey yapacağım." diyen insan, üzerine bir sorumluluk almış olur ve bu sorumluluğu yerine getirmesi artık zarurîdir. İsteyenler Büyük Cevşen dediğimiz hizbi baştan sona kadar kendi başlarına da okuyabilirler. Fakat, bir heyet halinde okuyunca, herkesin defter-i a'mâline o okumanın bütününden hâsıl olan sevap yazılır. Hakikî şahs-ı mânevî teşekkül edince herkes, bütünün okuduğu kadar okumuş olur..." (Kırık Testi, s.164)

Cemaatle ve İzdırapla Yapılan Dualar

Herkes yaptığı duanın kabul edilmesini ister. Fakat duaların kabul edilmesi için bazı şartlar vardır. Dua ile ilgili kitaplarda bunlar tafsilatıyla zikredilir. Muhterem Gülen, duanın kabul şartlarından birisinin de cemaatle yapılan dualar olduğunu söylüyor. Birçok insan, genellikle sadece Müslümanların yaptığı duaların kabul edildiğini düşünür. Ama Hocaefendiye göre, ehl-i dalâlet bile cemaat halinde dua etse, Allah onların da dualarını kabul eder.

Hocaefendi, bu noktada cami cemaatinin, bazen birlikte dua etmelerini tavsiye eder. Çünkü birlikte yapılan dualar, kabûle karindir: "Bazen de, meselâ aynı camide namaz kılan insanlar birbirlerine 'Gelin selef-i salihînden rivayet edilen şu duaları okuyalım. Meselâ, bir gece kalkalım, iki-üç saat sürse de 19 defa Fetih Sûresini okuyalım.' diyebilirler. Ama herkes içinden gelerek katılmalıdır böyle bir dua şirketine. Fırlamalı, kalkmalı yerinden.. bir hâcet namazı kılmalı, Büyük Cevşen'i, Evrâd-ı Kudsiye'yi, Sekîne'yi... okumalı.. arkadaşlarıyla beraber on beş yirmi dakika okuyorsa, sonra da kimsenin görmeyeceği, aklına herhangi bir mülâhazanın gelmeyeceği bir yere gitmeli, bir yarım saat de orada okumalı." (Kırık Testi, s.164, 279)

Duaların kabul edilmesinde önemli sebeplerden birisi de, ızdıraptır. Gülen'e göre, muzdaribin yaptığı duaya, bazen mübarek yerlerde yapılan dualar bile yetiştir. (İnancın Gölgesinde, 2/173; Sonsuz Nur, 2/227)

Müslümanların Birbirlerine Dua Etmeleri

Hocaefendi, Müslümanların birbirlerine dua etmelerini tavsiye etmekte, kendisinin de her gün dua ettiğini söylemektedir. Ayrıca bunu söylerken, hem kendimiz, hem de onlar için ne istememiz gerektiğini de öğretmektedir. Değişik hususlarda olduğu gibi, söylediği şeyi önce kendi nefsinde yapmakta, daha sonra başkalarına da tavsiye etmektedir. (a.g.e., s.181)

Kur'ân Hizmetinde Bulunan Herkese Dua Etme

Muhterem Gülen, Kur'ân hizmetinde bulunan herkese; kadın-erkek, çocuk-çocuk, genç-ihtiyar, esnaf-memur, tüccar-talebe, hatta toplumun bütün katmanlarını tek tek sayarak dua ettiğini, dua ederken de hiçbir kesimi dışarıda bırakmamaya özen gösterdiğini, yer yer, zaman zaman, belde belde, ülke ülke, isimler zikrettiğini söylüyor. Tabii böyle dua etmeyi de herkese tavsiye ediyor. (Fasıldan Fasıla, 3/153)

Dua Âdâbı

Belki herkes kendine göre dua eder. Ama duada usûl, edep nedir çoğumuz bilmeyiz. Onun için hem Kur'ân, hem de hadîs-i şeriflerde bize nasıl dua edeceğimiz misalleriyle öğretilmiştir. Hocaefendi de, bazı yazılarında bu edebi talim etmektedir. Bu çerçevede, duaya başlar başlamaz hemen Allah'tan bir şeyler istemeye geçmemeli, önce Allah'ın bize verdiği nimetleri birer birer saymalı, ardından günahlarımızı itiraf edip, istiğfarda bulunmalı, kapısına geldiğimizi, başka gidilecek kapının olmadığını dile getirmeli... ve daha sonra isteyeceğimiz şeyleri istemeliyiz. ("Dua", Sızıntı, Nisan 2000; "Münacat Yerine", Sızıntı, Haziran 2001)

Duada Tevessül ve Dikkat Edilmesi Gereken Husus

İslâm âlimleri arasında bazıları tevessülü kabul etmez ve onun bir nevi şirk olduğunu söylerler. Hocaefendi, bu münasebetle sorulan bir soruya cevap verirken, tevessülün câiz olduğunu kabul etmekle birlikte, bu konuda dua ederken de çok dikkatli davranılması gerektiği hususuna parmak basar. Çünkü bu hususta ciddî hatalar yapılmaktadır. (Asrın Getirdiği Tereddütler, 4/16)

Dua Vakti Olarak Yağmur ve En Önemli Dua

Hocaefendi, sohbetlerde sözün dönüp dolaşıp yine Allah'a gelmesini ister. Meselâ, dışarıda yağmur yağıyor. Herkes çok değişik tedaîler içine girebilir. Ama onun düşüncelerinden geçen şey ise; yağmur, insanımızın ifadesiyle rahmet'tir. Rahmet'in yere indiği an ki, hadis-i şeriflerden bildiğimize göre her bir yağmur tanesini bir melek indirmektedir. İşte böyle bir ânı, duaların kabul edildiği ânı değerlendirip dua etme. Bir diğer önemli şey ise, kendimiz için mal, mülk, çoluk-çocuk vs. isteme değil, en önemli şeyi isteme. Nedir o? Allah'ın Yüce adının dünyanın dört bir tarafında duyulması. (a.g.e., s.177)

Dua Vakti Geceler

Dinimizin güzelliklerinden birisi de, isteyen istediği yerde ve zamanda, istediği şekilde dua edebilir. Fakat âlimlerimiz, Kur'ân ve hadislerden hareketle duanın kabûle karîn olduğu zamanlar içinde özellikle geceleri birinci sırada sayarlar. Muhterem Gülen de, geceleri vâridata açık yamaçlar olarak ve yapılan duaları da Dost'a kavuşma veya dostla halvet vesilesi ve şekli olarak görür. ("Dua ve Yarakıştaki Güç", Zamanın Altın Dilimi, s. 71)

Duanın Kabul Vakitleri

Duanın kabul edileceği ümit edilen vakitler sadece geceler değildir. Bunlara ilaveten Hocaefendi, başka vakitler de saymaktadır. ("Dua Zamanı 1", Sızıntı, Kasım 2002)

Duanın Dünyevî Faydaları

Dünya, hizmet yeri, âhiret de mükâfat yeridir. Onun için bu dünyada ibadet ederiz ve mükâfatımızı âhirette alacağımıza inanırız. Aslında, ibadetin özü olan dua için de aynı şey geçerlidir. Fakat Allah'ın bir lütfu olarak dualarımızın, dünyada da bir takım faydalarını görebiliriz. Hocaefendi'ye göre duanın dünyamıza bakan bir takım mânevî faydaları da vardır. ("Dua ve Yakarıştaki Güç," Zamanın Altın Dilimi, s. 71)

Dua ve Maddî Hastalıkların İyileşmesi

Maddî hastalıkların, dua ile iyileşip iyileşmeyeceği tartışılmaktadır. Bazılarına göre dua ile hastalıkların iyileşmesi mümkün değildir, böyle bir şey olamaz. Fakat bizzat Kur'ân, mü'minler için şifa olduğunu beyan etmektedir. Hadis-i şeriflerde de Efendimiz aleyhisselâm, hem kendi hastalıkları için dua ediyor, hem de hasta olan ashâbına dua öğretiyor. Ayrıca sahabeleri arasında, dua ile iyileşenleri görüyoruz. Bütün bunlardan hareketle muhterem Gülen de, dua ile bazı hastalıkların iyileşebileceğini, özellikle hastanın psikolojik durumunun dua ile düzeleceğini, moral bulacağını, bunun da hastalığına müspet yönde tesir edeceğini belirtiyor. Fakat denge insanı olan Hocaefendi, sebepler dünyasında yaşadığımızı özellikle vurgulayarak, doktora gitmenize ve ilaç kullanmanıza lüzum yok, dua edin geçer de demiyor. Kendisi de hastalıkları için dua dua yalvardığı ve başkasından dua talep ettiği gibi, hem doktora gidiyor, hem de ilaç kullanıyor. Zira ona göre, doktorların müdahaleleri ve ilaç kullanma ile dua etme birbirine aykırı olmayıp, birbirini tamamlayan unsurlardır; hattâ doktora gidip ilaç kullanma da fiilî bir duadır. (Prizma, 2/109, 116)

Dua ve Psikolojik-Nörolojik-Psikiyatrik Hastalıklar

Maddî hastalıklar bile bazen dua ile iyileşiyorsa, elbette ki psikolojik hastalıklar da dualarla iyileşir. Özellikle sar'a ve cinlerin musallat olduğu bazı hastalıklarda duanın tesiri büyüktür. Bu hususta Hocaefendi, ileriye yönelik bazı hedefler göstererek, mânevî hastalıkların tedavisinde duanın önemine dikkat çekmektedir.(İnancın Gölgesinde,1,153, 159-162)

Bu noktada, cinler hastalığa sebep olabilirler mi gibi bir soru akla gelebilir. Bu hususta da Hocaefendi'nin söyledikleri gerçekten önemlidir. (İnancın

Gölgesinde, 1/159-162)

Şeytanlardan Korunma ve Dua

Şeytanların da şerrinden korunmak için dua en büyük dayanaklarımızdandır. Hocaefendi, Peygamber Efendimizin (sav) öğrettiği dualarla şeytanların şerrinden ve vesveselerinden korunabileceğimizi söylemektedir. (Prizma, 1/159; Fasıldan Fasıla, 2/335)

Duanın Belâları Geri Çevirmesi

Hakkında hüküm verilmiş ve gelmekte olan belâlar, duruma göre sadaka ve dua ile geri çevrilebilir. Bunlar, tabî ki, Levh-i Mahfuz'a değil, Levh-ı Mahv ve İspat'a ait hükümlerdir. Biz, zamanın hakikatı olan bu "Levh"de yaşadığımız için, sadaka ve dualarla gelmekte olan belâlaları savabiliriz. (Prizma, 2/109)

Herkesin Günlük Evrad u Ezkârı Olmalı

"...Netice itibariyle, bir kere daha hatırlatmalıyım ki; mutlaka herkesin evrâd u ezkâra ayıracağı bir zamanı olmalı ve o, bu konuda hiçbir mazeret ileri sürmemelidir." (Fasıldan Fasıla, 3/25)

Dinî Heyecanın Devamı ve Evrâd u Ezkâr

Bir Müslüman'ın dinî hayatının canlı ve zinde kalması, şevk ve heyecanını yitirmemesi için evrâd u ezkâr çok önemlidir. Yoksa insan zamanla inhiraflara, sürçüp düşmelere maruz kalıp ayağı kayabilir. İşte bu noktada Muhterem Gülen, Kur'ân, Peygamber Efendimiz ve Selef-i sâlih'in den öğrendiğimizi duaları okumamızı salıkıyor. (a.g.e., s.177)

Evrâd ü Ezkârın Terki Ciddî Zaafa Sebeptir

Allah'ı zikir ve O'na dua edip yalvarma, önemine binaen, Hocaefendi tarafından hemen her ibadetin damarlarında cereyan eden kan'a benzetilir. Kanserli insanın yaşaması mümkün olmadığı gibi, evrâd u ezkârsız ve duasız da yaşamak mümkün değildir. Yoksa, insanın mânevî ve ruhî hayatında ciddi zaaf lar meydana gelir ve Allah ile münasebetlerinde gevşeme olur. (a.g.e., s.376)

En Namüsait Anlarda Bile Evrâd ı Terketmeme

Hocaefendi, Hz. Ali efendimizin Nehrevan savaşı günü bile günlük evrâd ını terk etmediği hatırlatarak, en zor şartlarda bile evrâd u ezkâr ın bırakılmaması üzerinde ısrarla durur. (a.g.e., s.174)

Üstad ve Evrâd u Ezkâr

Hocaefendi, başta Peygamber Efendimiz (sav) olmak üzere, O'nun sahabesi ve daha sonraki asırlarda gelen selef-i salihînin en zor şartlarda bile evrâd u ezkâr ve dualarını terketmediklerini söylerken, bu büyük zatlara misal olarak asrımızdan da Üstad Bedîüzzaman'ı zikreder. Zikreder de, onun evrâd u ezkâr ve dua ile ne kadar meşgul olduğunu âdeta bir manzara halinde gözlerimizin önünde canlandırır. (a.g.e., s.376)

Tebliğ ve İrşadda Müessiriyet ve Evrâd u Ezkâr Münasebeti

Bazı insanlar, gece-gündüz Allah'ın dinini anlatmakla meşgul olduklarını ve evrâd u ezkâra yeterince veya hiç vakit bulamadıklarını söyler ve bu tembelliklerine mâzeret olarak da yaptıkları hizmetleri gösterirler. Böyle kimseler, belki kendilerine göre haklı olabilirler. Fakat Hocaefendi, böyle kimselerin yaptıkları işte muvaffak olabilmelerinin, onların evrâd u ezkârda kusur yapmamalarına bağlı olduğu görüşündedir. Çünkü ona göre, tebliğ ve irşad ne kadar önemliyse, onda müessir olmak ve yapılan işin bereketli olması için evrâd u ezkâr ve dua da o kadar önemlidir. Her hususta rehberimiz olan Peygamber Efendimiz (sav), bu meselede de hüsn-ü misaldir. (a.g.e., s. 377-380; İrşad Ekseni, s. 150)

Hocaefendi'nin Dünyası ve Beddua

Hocaefendi'nin temel düşünce yapısı ve karakteri itibariyle, onun dünyasında tel'in ve bedduaya yer yoktur. Bu sebeple o, inanmayanlar için hidayet, inananlar için istikamet diler. Ona göre, insanın iyiliğine yapılan dua, kabul görmesi açısından bedduadan daha üstündür. Dolayısıyla o, kendisine zulmedenlerin, hidayete ulaşmaları halinde bütün haklarını hemen helâl edeceğini söyler. Ayrıca yapılan zulüm, tahkir ve tezyifler, bizzat Müslümanların şahıslarına ise, elden geldiğince affedici olmalı; yok doğrudan dine ve Müslümanlara dinlerinden dolayı ise, bir de bu zulüm ve tahkirler, Müslümanlara ve dine hücumu âdeta meslek edinmişlerden geliyor ve böylelerinin artık imana kabiliyetleri de görünmüyorsa, bu takdirde Allah'a havale edilmelidirler. (Yeşeren Düşünceler, s. 1-6; Prizma, 2/128)

Son Söz

Hocaefendi'nin dua yönünü gereğince anlamaktan ve anlatılan hakikatleri azamî derecede değerlendirmekten cidden âciziz. Dolayısıyla bu kısa

Çalışmamız, onun, kalp ve ruh hayatı, zühdü, takvası ve de dua dünyası adına olsa olsa küçük bir ayna olabilir. Daha fazla istifade için, bu çalışmada zikrettiğimiz kaynaklara bakılmalıdır.

Fethullah Gülen Hareketi ve Dinlerarası Diyalog

"... Herkes kelime-i tevhidi esas alarak çevresine bakışını yeniden gözden geçirmeli ve ıslah etmelidir. Hatta kelime-i tevhidin ikinci bölümünü, yani 'Muhammed Allah'ın rasûlüdür' kısmını söylemeksizin sadece ilk kısmını ikrar eden kimselere rahmet ve merhamet bakışıyla bakmalıdır. Zira, hadislere göre, kıyamet günü Allah'ın sonsuz rahmeti öyle bir tecelli edecek ki şeytan bile umuda kapılacak ve bu rahmetten istifade edip edemeyeceğini merak edecek. Böylesine âlicenap bir merhamet karşısında, bizim cimrilik etmemiz ve bu cimriliği temsil etmemiz tasavvur edilemez. Hem sonra bunun bizimle alâkası ne? Hükümranlılık O'nun, hazine O'nun, hepsi O'nun kulları... Öyleyse herkes haddi aşmaktan sakınmalıdır."

Fethullah Gülen'in bir kitabından (Fasıldan Fasıla) alınmış olan bu paragraf, bir Katolik din adamı tarafından fotokopi ile çoğaltılarak, Müslüman dostlarına -tıpkı kendi cemaatinden kimselere dinî resimler dağıtır gibi- dağıtılmıştır. Bu paragraf, dinlerarası diyalog konusunda en aktif rol oynayan Fethullahcı hareketin kalkış noktasını özetlemektedir.

Fethullah Gülen, IV. Vatikan konsilinden çok daha önce bir diyalog başlatmış bulunan Said Nursi'nin bir tilmizidir. Gerçekten de 1940'lı yıllardan itibaren Said Nursi Müslümanları, tanrıtanımazların (atelerin)... saldırısına karşı mücadele etmek için dindar (samimi) Hristiyanlarla ittifak kurmaya teşvik ediyordu.^[1]

Kaleme aldıklarını Papa XII. Pie'ye gönderdi ve Papa da kendisine cevap verdi. 1950'li yıllarda Said Nursi Fener semtinde ikamet etti ve bu durum Rum Patrik Atenagoras ile görüşmelerini kolaylaştırdı.

Fethullah Gülen'in Türkiye'nin siyasi ve sosyal hayatında ortaya çıkışı ve hareketinin neleri gerçekleştirdiği konusu üzerinde durmayacağız. Yazdıklarında, konuşmalarında ve eylemlerinde her ne kadar tedbirli davranırsa da, Gülen'in dinlerarası diyalogdan yana peşinen tavır aldığını belirtelim. Vatikan'ın Türkiye'deki Büyükelçisi, Fener Rum ve Ermeni Patrikleri ve Türkiye'deki Musevilerin Başhahamı ile sık sık ve değişik münasebetlerle buluşuyor; ayrıca Fethullahcılar, çok çeşitli (entellektüel, eğitim gibi) düzeylerde gayrimüslimlerle işbirliği yapmakta tereddüt etmiyorlar.

Şimdiki Fener Patriği I. Bartholomeos, Müslümanlarla diyalog kurma arzusunu daha önce dile getirmişti: "Hristiyanlar, özellikle de Ortodoks Hristiyanlar..." diyordu Patrik, "yeni bir kültür değişimi ile 'iç' moderniteyi aşabilmek için sahih İslâm ile ittifak kurmalıdırlar. Böylece onlar, Hristiyanlar açısından 'Allah'ın sureti', Müslümanlar açısından da Allah'ın halifesi niteliğindeki insanın yok edilemez karakterini hatırlayacaklar."^[2] Aşırı sağcı medyanın ve İslamcılarının, İki Başlı Kartal'ı diriltmek için çalışan fesat yuvası olarak damgaladığı Fener Patrikhanesine verip veriştirmesini; çok enteresandır, bir süreden beri, bir kısım Türk entelektüeli Fener Patrikhanesine karşı yürütülen ananevî Türk siyasetini sorguluyorlar ve bu politikayı gözden geçirmeyi teklif ediyorlar. Bu değişikliğin Türkiye'nin nüfuzunu, bilhassa Balkanlarda ve Ortadoğu'da, büyük ölçüde artıracığını ve Moskova Patrikliğinin nüfuz alanını genişletme peşindeki Rusya'nın emellerine mani olacağını ifade ediyorlar.^[3] Gerçekten de I. Bartholomeos'un 1991'de seçilmesinden beri İstanbul Fener Patrikhanesi, geçmiş dönemlerin durgunluğunu kesinlikle kesip atan kültürel ve ilmî (dikkate değer "Din, Bilim ve Çevre" Sempozyumu gibi) olduğu kadar dinî faaliyetlerin de hakiki bir merkezi haline geldi. Bir dönemde Patrik I. Bartholomeos Fethullah Gülen'i diyaloga davet eder. İlk buluşma, Alevi kökenli ve Gülen'in hemşehrisi, yani Erzurumlu iş adamı Adnan Polat'a ait, son derecede sembolik bir mekânda, Polat Hotel'de 6 Nisan 1996'de gerçekleşir. 1994 yılı Ramazan ayında Gülen'in kamuoyuna uzlaşma çağrısında bulunduğu meşhur iftar yemeğinin verildiği yer de aynı oteldir.^[4] Bartholomeos, 29 senedir kapalı bulunan ve Ortodoks din adamlarını bir eğitim kurumundan mahrum eden Heybeliada Ruhban Okulu'nun yeniden açılması konusunda ısrar ediyor ve medyanın kamuoyuna yansıttığı, Fener Patrikhanesinin olumsuz imajına dikkat çekiyor. Gülen'e gelince, o ise kendisinin okullar zincirine Selânik'te açılacak bir Türk lisesi ilâve etmek istiyor.^[5] Kendisiyle yapılan bir görüşmede Fethullah Gülen, karşılıklı okul açma projesini şöyle anlatıyor: "Şimdiki (1998) Hava Kuvvetleri Komutanı ve Millî Güvenlik Konseyi Genel sekreteri İlhan Kılıç, o zamanlar bu projeden haberdardı. Patrikle bir randevum vardı ve onun benden Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılması için siyasetler nezdinde teşebbüslerde bulunmamı isteyeceğini biliyordum. Kanaatimce, Ortodoks âleminden gelen din adamlarının Türkiye'de eğitim görmeleri yerinde olur; vicdanın olduğu kadar siyasetin de gereği budur. Buna karşılık, ben de Patrik'ten Selânik'te Atatürk'ün adını taşıyacak bir lisenin açılması için girişimlerde bulunmasını istemeyi

düşündüm. Bu düşüncelerimi General Kılıç'a açtım; onun tasvibiyle bu düşüncelerimi Patrik'e ilettim. Mamafih hiç bir netice hasıl olmadı."^[6] "Bu okul, hiçbir dinî yayıcılık gayesi gütmeyen, bir Şark araştırmaları koleji, "ahlâkımızı, kültürümüzü ve mazimizi" tanıyan kimselerin bir buluşma mekânı olacaktı. (Zira) Bizler komşuyuz, birbirimize yakınız... Yanyana yaşayacağız, aynı kaderi paylaşacağız." Medya, bu buluşmaya büyük önem atfeder, hatta İslâmcı ve milliyetçi basın bile bunu genellikle olumlu olarak yorumlar. Fethullahçı Aksiyon dergisi tarafından görüşü alınan Dokuz Eylül İlâhiyat Fakültesi Dekanı Mehmet Aydın, Gülen'in ve Bartholomeos'nun girişimini bütün kalbiyle tasvip ediyor ve diyalogu ilk başlatanların Müslümanlar olması gerektiğini söylüyor: "Din barış için müdahale etmelidir."

Bu karşılaşma yalnızca bir başlangıç oldu. Gülen ile Bartholomeos defalarca karşılaştılar ve Patrik, Fethullahçılar tarafından düzenlenen faaliyetlere hep şeref misafiri olarak davet edildi. Göğsü ikonolu siyah, zarif Bizans raso'u içinde gösterişli Patrik ile mütevazice bir takım elbise ve bir kazak giyinmiş haldeki Gülen'in resimlerini çekmek için medya hiçbir fırsatı kaçırmıyor. Siyasî bir hareket görüntüsü vermekten kaçınmak için büyük bir itina ile kurumsal işbirliği de sürdürülüyor. Çünkü tedbirlilik, Hristiyanlıkta olduğu kadar Müslümanlıkta da bir fazilettir.

Son zamanlarda, Bartholomeos Türk kamuoyunun sempatisini toplamaya devam ediyor. Müslüman dostlarına iftarlar veriyor, din ayırımı yapmadan hayır kurumlarını ziyaret ediyor. 17 Ağustos 1999'deki korkunç deprem sonrasında, Ermeni Patriği Mesrob Mutaftyan ile birlikte depremzedelerle görüşmek ve onları teselli etmek için deprem bölgesine gitti. Daha yakın zamanda ise Bartholomeos, Osmanlı döneminde kurulmuş ve içinde bir cami, bir kilise ve bir sinagog bulunan, yaşlıların kaldığı bir huzurevi olan "Dârülaceze"de bir bayram yemeği verdi.

Bütün odaları ziyaret edip laleler dağıttı ve kendisine üzerinde Hz. İsa'nın tasviri yapılmış porselen bir tabak ile huzurevi sakinleri tarafından örülmüş çoraplar hediye edildi.^[7]

Fethullah Gülen'in dinlerarası münasebetleri Doğu Kilisesi ile sınırlı kalmıyor. Mart 1997'de, Gülen Papa'ya bir mektup gönderir ve Jean-Paul bu mektuba hediyelerle cevap verir. Bu arada, Türkiye Piskoposluk Konferansı Genel Sekreteri ve Papalık Büyükelçiliği "Ataşesi" Mgr. Maroviç, Ankara'daki Papalık Büyükelçiliğini Papa ile Gülen'in buluşmasının önemi ve uygunluğu

konusunda ikna eder. Çok yüklü programına rağmen Papa 1998'in şubat ayında görüşmeyi kabul eder. Vatikan Radyosu o sıralar bu buluşmayı ana haber saatinde "ilk" haber olarak verir. Gülen, Fiumicino Havaalanında Türkiye Büyükelçisi Altan Güven tarafından karşılanır.^[8] Papa ile buluşmadan önce Gülen, Papalık Dinlerarası Diyalog Meclisi Başkanı Kardinal Arinze ile bir görüşme yapar. "Gülen tarafından verilen hizmetler ve kendisinin bilimsel İslâmî bakış açısı, yerli ve yabancı çok sayıda siyaset bilimci, sosyal bilimler uzmanı ve basının gündeminde yer alır" diyen Nijeryalı bu Kardinal ile Gülen arasında bir dostluk ortamı teşekkül eder.^[9] Papa ile buluşması sırasında Gülen, açık ve son derece saygılı bir üslûpla kaleme alınmış bir konuşma yapar ve bu kısa konuşmasında, şayet İslâm yanlış anlaşılmış bir dinse bunun sorumlusunun Müslümanlar olduğunu belirtir ve yanlışları ortadan kaldırmak için diyalog fırsatı elde eder. Ayrıca konuşmasında Türkiye'deki diğer Hristiyan mezheplerinin temsilcileriyle buluşmalarından bahseder ve yaptığı kültür faaliyetlerini de anlatır. Gülen Papa'yı Samuel Huntington'un, önemli ifadesi olan bir "medeniyetler çatışması"nın çıkmasına karşı işbirliğine davet eder. Hristiyanlığın yaklaşan ikinci bin yılsonu kutlamaları münasebetiyle Ortadoğu'nun önemli kutsal mekânlarını, yani Antakya, Tarsus, Efes ve Kudüs'ü birlikte ziyaret etmeyi Papa'ya teklif eder. Kudüs'ün ortaklaşa ziyareti, bu şehrin durumunun acıklı halinin çözümüne katkıda bulunabilecektir. Gülen'in bir başka teklifi, bir Müslüman ve Hristiyan öğrenci mübadelesi tertip etmek ve son olarak da Hz. İbrahim'in doğduğu şehir olan Harran'da bir İslâm-Hristiyan ilahiyat okulu kurmaktır.^[10]

Papa-Gülen buluşmasının, Papa'nın, Müslüman fakat laik Ortadoğu'dan Endonezya'ya kadar esen fundamantalizm rüzgârlarına kapılmayacak kadar da hakikî bir tarafsız bölge olan Türkiye'ye olan özel ilgisine dikkat çeken basın tarafından geniş bir şekilde yorumlandığını söylemeye hacet yok. Katoliklik ile İslâm arasında çatışma çıkmasını önlemenin en iyi yolu, iki din arasında ortak bir payda bulmaktır. Bu ortak paydayı bulmaya imkân verecek şey dinlerarası diyalog ve hoşgörüden başka ne olabilir ve en iyi uzlaşma yeri de Türkiye'den gayrı neresi olabilir.^[11] Türk aydınlarına gelince, bazıları bu karşılaşmayı 20. yüzyılın en mühim hadiselerinden biri olarak görmekte tereddüt etmez: "Dün ferdî olan diyalog bundan böyle kurumsal hale gelecek ve İslâm Batı tarafından "ciddiye" alınacak."^[12]

Gülen'in dinlerarası diyalogla ilgili bir diğer projesi, Erivan'da bir lise açmaktır. Gülen İstanbul Ermeni Patriği Karekin ile çok güzel ilişkiler kurdu ve

teşebbüslerini kolaylaştırmak için Gregoryan Kilisesinin aracı olmasını istedi. Proje Ermeni hükümetince hoş karşılandı ve Trabzonlu bir grup iş adamı bunu finanse etmeyi teklif etti. Gerçekten de, ülkenin doğusundaki pek çok Türk iş adamı, sınırların açılmasıyla birlikte Ermenistan ile Türkiye arasında düzenli ticarî münasebetler kurulması arzusunu taşıyor. Fethullahcı Aksiyon dergisinin İstanbul'daki Ermeni cemaati üyeleriyle ve Türkiye'nin ileri gelen iş çevreleriyle gerçekleştirdiği görüşmeler de böyle bir projenin iktisadi bakımdan yararlı olduğu kadar karşılıklı anlayış ve bilgilenme bakımından da çok yararlı olacağını gözler önüne seriyor. Günümüzde, Ermeni-Azeri çatışmasından dolayı engellenen bu proje askıda. Azerbaycan'da çok sayıda Fethullahçı eğitim kurumunun ve bir üniversitenin varlığı, Erivan'da açılacak bir lise yüzünden tehlikeye düşebilirdi.^[13]

Son olarak, Gülen'in dinî temaslarının çeşitlilik yelpazesini taçlandırmak üzere, Kudüs Sefarad Başshahamı Eliyahu Bakshi Doron ile yaptığı görüşmeyi de zikretmeliyiz.^[14] Gülen Yahudilerin de, tıpkı Türkiye'de veya ABD'de karşılaştığı Hristiyanlar gibi, diyaloga ve birbirini anlamaya hazır olduklarını açıklar.^[15]

Dinler Arası Diyalogun Uhreviyatı. Müslümanlar İle Hristiyanlar Kardeş Oluyor: "Kıyamet" Yakın!

Türkiye'deki dinler arası diyalogun yeni gelişmelerini herkes istediği gibi yorumluyor. Bazıları bunu bir kıyamet alameti olarak görüyorlar, zira Said Nursi'ye göre, "Sahih bir hadis ile de sabittir ki Âhir Zaman'a doğru, hakikî Hristiyan din adamları Kur'an'ın sâlikleriyle ittifakat edecekler ve müşterek düşmanları olan kâfirlere karşı duracaklar..."^[16] ve "Bu hareketin (ateizmin) çok kuvvetli görüldüğü o zamanda hakikî Hristiyanlık ortaya çıkacak, yani semadan ilâhî rahmet inecek; hali hazırdaki Hristiyanlık dini böyle bir hakikat karşısında arınacak, batıl itikatlardan ve tahriflerden uzaklaşarak, İslâm'a doğru manevî bir inkılâb geçirecek..."^[17]

Said Nursi bu satırları yazdığı sırada, dinler arası basit bir diyalogdan da öte hiç şüphesiz bir ihtida hareketini hedefliyordu.^[18] Günümüzdeki dinler arası diyalog henüz bu durumda değil, fakat bunun genel bir şaşkınlık doğurduğu açıktır. 9 Şubat 1994'teki Milletlerarası Barış ve Hoşgörü Konferansı münasebetiyle Fener patriği tarafından verilen resepsiyon konusunda Papalık Naibi Monsenyör Pelâtre şunları yazıyordu: "Patrikliğin salonlarında sarıklı Müslümanların Ortodoks Metropolitlerinin başlıkları ile, yeşiller giyinmiş Arnavutluk Bektaşî din adamlarını Katolik Kilisesinin bir Kardinali yanında

kardeşler hâline geldiğini görmek, hiç görülmuş şey değildi. Bu yerde Ekümenik Patriğin hemen yanı başındaki Müslümanlara Ramazan dolayısıyla tebrikini sunduğunu duymak alışılmadık bir şeydi. Konferansın Genel Asamblesi boyunca, Türkiye Diyanet İşleri Başkanı ile Fener Patriğinin ve diğer Yahudi delegelerle birlikte Baş Haham Şeneier'in yan yana oturdukları görülüyordu."^[19]

Bu söz konusu hadis tarafından işaret edilmiş olan kıyamet alâmeti midir? Bir başka deyişle "Kıyamet" yaklaşıyor mu? Bu hususta herhangi bir dinî otorite tarafından hiçbir beyanatta bulunulmadı. Kıyamet, İslâm âleminde, değişik şekilleri altında Hristiyanlık ve Yahudilikte görmüş olduğu özel ilgi ve kabulü nadiren bulur. Bununla beraber oldukça yakın bir zamanda, dindar Müslümanların bu meseleyi ciddi ciddi düşünmeleri beklenebilir. Müslüman dindarlığı kıyamet söylemine pek eğilimli değilse de, esrarlı söyleme meyyaldir. Onun için Gülen'in Papa ile buluşmasının ardından basında -İslâmcı olduğu kadar solcu basında da! -Gülen'in gizli -in pectore- bir kardinal olduğunu zımnen ima eden makalelerin çıktığı görüldü.^[20]

Bir Tahlil Denemesi

Türkiye, tarihindeki dinler arası buluşmalarda zengin bir tecrübeye sahip olmakla haklı olarak övünebilirse de, çağdaş manada kurumlaşmış dinler arası diyalog bakımından henüz emekleme devresindedir. Cumhuriyetin ilk on yıllarında, dinler arası diyalogdan ziyade devletler-arası münasebetler söz konusuydu: Genç Cumhuriyet, büyük ihtimalle, hoşgörülü olduğunun işaretini vermek ve böylece Batılılaşma iradesini göstermek istiyordu. 1967'de bile, Papa ile siyasî sorumluların temasa geçmesi bahis mevzuuydu, İstanbul Müftüsü ise tokalaşmakla yetinmek mecburiyetindeydi. Siyaset, dinî olandan önce geliyordu. Bugünün diyalogunun Müslüman muhatapları çok farklı: Zaman zaman devlet yetkililerinin tasvibiyle hareket eden, konuşmaları meşhur "Türk-İslâm" sentezi ile dopdolu din adamları var artık. Acaba bu belli bir gelişmenin sessizce kabulü mü?

Said Nursi tarafından öngörülen safhaya ulaşmaktan çok uzak olan dinler arası diyalogun hedefleri ve müstakbel süreci henüz belirsizliğini koruyor. Diğer taraftan, dinler arası diyalogdan her birinin beklediği şeyi açık bir şekilde belirleyebilmek de zor. Barışa hizmet için karşılıklı en iyi anlaşma arayışı ortak ideal olarak öngörülüyor, fakat cemaatlerin farklı beklentileri de var: Türk ilâhiyatçılar Hristiyanlık konusunda bilgilenmeye çalışıyorlar, hâlbuki pek çoğu üstün derecede İslâm uzmanı olan Katolik ilâhiyatçılar "Türk" İslâm'ını tanımak

arzusundalar. Doğu kiliseleri için diyalog, basit bir fikrî çabanın ötesinde, tarihî sebeplerden ötürü tanınmamış olan kimliklerini kabul ettirmenin ve yakın komşuları Müslümanlarla ilişkilerini düzeltmenin bir aracı olabilir. Fethullahçı Müslüman hareketi açısından dinler arası diyalog, dünya çapında yürüttükleri faaliyetlerin olmazsa olmaz bir şartıdır. Diğer Müslüman Türk hareket ve grupları açınsındansa, dinler arası diyalog 24 Temmuz 1923 Lozan Anlaşması'nın III. Paragrafı gereğince, Türkiye'deki gayrimüslim azınlıkların faydalandıkları hukukî statüye benzer bir duruma fiilen erişmenin yolları arasında yer alabilir. [21]

Gerek iç ve gerekse dış siyasetin gelgitleri bu münasebetleri etkilemekten geri kalmıyor: Fener ve Ermeni patrikhanelerinin durumları bu konuda tipik örneklerdir. [22] Misyonerlik yapmakla veya ortadaki çatışmaları ve şimdiki gerginlikleri fitillemekle itham edilmek endişesinden ötürü diyalogun tarafları tedbirli, hatta korkak davranmaya devam ediyorlar.

Şimdiye kadar dinler arası diyalog iradesi, kendi cemaatlerince izlenen Monsenyör Dubois, Patrik Bartholomeos, Fethullah Gülen gibi karizmatik şahsiyetler tarafından yürütölen daha ziyade ferdî bir tavır alış olarak gözüküyor. Gelecek bize Müslüman Türk toplumunun bütünü itibariyle dinler arası diyalogdan yana olup olmadığını söyleyecek. Resmî teşebbüslere gelince, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın faaliyetleri biraz gecikmiş ve oldukça çekingen gözüküyor. Gerçekten de, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana başkanlık dini konularda inisiyatifi tekelinde tutuyor ve hükümete doğrudan bağlı bulunuyor: Başkanlığın açıklamaları, siyasî nüfuzun çok güçlü etkisinde bulunuyor. Hâlbuki dinler arası diyalogun çağdaş aktörleri, ilâhiyat düzeyinde kalmayı ve politik müdahalelerden uzak olmayı tercih ediyorlar. Bir faaliyet teklifi söz konusu olduğunda Hristiyan Kiliseleri, çabuk karar alma mekânizmaları bulunan sivil toplum kuruluşlarına müracaat ediyorlar oysa Başkanlığın faaliyetleri için hükümetin oluru gerekiyor. Öte yandan- Avrupa'da idarî birimler, çoğu zaman tarikat veya benzeri diğer gruplara sıkı sıkıya bağlı, bağımsız Müslüman teşekkülleri muhatap almaya ve böylece de Başkanlığın müdahalesinden kaçmaya başladılar. Bazı Avrupa devletleri, Başkanlık tarafından kendi vatandaşlarına rehberlik için gönderilen din adamları, Türklerin içinde yaşadıkları toplumla bütünleşmesine mâni oldukları ve tıpkı millî Kiliseler gibi, millî Müslüman teşkilâtlarla teşriki mesai etmeyi tercih ettikleri kanaatindeler. Hollanda, Müslüman din adamları kadrosunu hazırlamak gayesiyle, Erasmus projesi çerçevesi içinde, bir imam-hatip okulu açmış bulunuyor. [23]

Dinler arası diyalogun şimdiki hâli sanırım bizim iyimser olmamıza imkân tanıyor. Diyaloga girme konusunda Müslüman Türkler tarafından esaslı bir irade var, hâlbuki geçmişte İslâm-Hıristiyan diyalogu umumiyetle tek yanlı bir Hıristiyan teşebbüsü olarak görünüyordu.^[24] Gün yüzüne çıkan birkaç çekingen girişim, insanlık için ancak yararlı olabilecek bir yaklaşımın nüvelerini taşıyor: Milletlerarası Barış ve Hoşgörü Konferansı'na (bkz. Yukarıda sözünü ettik) iştirak edenlerin hepsi, öz itibariyle, Allah adına savaşı haklı göremeyeceklerini ve din adına işlenen bir cinayetin dine karşı bir cinayet olduğunu açıklamada ittifak ediyorlardı.^[25] Bu umutlara rağmen, dinler arası diyalogun hâlâ art niyetler, entrika girişimleri saklamasından ve komplo teorilerine dayanan sert ret tepkiler görmesinden korkulmalıdır. Papa VI. Paul'un ziyaretiyle ilgili basında çıkan yorumların o sıralar bundan Türk turizminin ne gibi yararlar sağlayabileceği üzerine odaklanmış olduğunu burada hatırlatalım. Aynı şekilde bugün, Denizli şehrinin yetkilileri 2000 yılında "inanç turizmi" düzenlenmesi için Hıristiyan din otoriteleriyle temasa geçmek istediklerinde, (Fethullahçı) Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'na müracaat ediyorlar. Vakıf da fırsatçı davranışlarından dolayı onları kınamakla birlikte kendilerine yardımcı oluyor. Din ayırımı yapmaksızın söyleyelim ki Müslüman tarafında olduğu kadar Hıristiyan tarafında da bazen suya sabuna dokunmaz görünen bir konuşmanın bile zaman zaman apaçık bir din yayıcılık gayreti taşıdığı oluyor. Öbür taraftan, aşırı solcu (maoist) bir fraksiyonun haftalık propaganda dergisinde, gelişen dinler arası diyalogun gerisinde Vatikan'ın gizli emperyalizminin yattığı iddia ediliyor ve çok sert bir üslûp ve ifadelerle Amerikan oyunlarından dem vuruluyor.^[26]

Bundan böyle "küresel köy" demek âdet haline gelmiş olan şu dünyada temas her hâlükârda kaçınılmazdır. Yabancı şirketlerin ve yatırımların sayısı günden güne artıyor: İstanbul'un ve daha bir çok şehrin sokaklarında rastlanılan bütün bu yabancıların sadece bir kültürleri, bir dilleri, bir yemek alışkanlıkları... değil, aynı zamanda ve çocuklukla bizimkinden farklı bir dinleri bulunduğunu da bilip anlamının zamanıdır.^[27] "Başkası"nı tanımanın dayanılmaz eğilimi, zengin bir ortak değerler ve de kavramlar mirasının keşfine götürebilir, bu da ön yargıya dayalı farklılıkları ve başkalıkları gölgede bırakır. Büyük batılılaşma çabası ve Avrupa Birliği'ne alınma arzusu içindeki Türkiye Batı medeniyetinin Yahudi-Hıristiyan veçhesi karşısında lâkayt kalamaz. Büyük çoğunluğu itibariyle Müslüman olan ve siyasî-hukukî laik bir yapıya sahip bulunan Türkiye, Batı medeniyetinin Yahudi-Hıristiyan veçhesi karşısında lâkayt kalamaz. Büyük

çoğunluğu itibariyle Müslüman olan ve siyasi-hukuki laik bir yapıya Batının toplumla ve politikayla münasebetleri bakımından dinini -dinlerini- tanımaya ve böylece de Batının geçmişinin tecrübesini göz önünde bulundurmaya davet ediliyor, üstelik belki başka bir Müslüman ülkeden çok daha fazla.^[28] Belki de burada söz konusu olan, "din, mezhep ve kültür çoğulculuğunu insanın vazgeçemeyeceği bir zenginlik kaynağı şeklinde, dış dünyaya açılan bir pencere niteliğinde ve insan deneyimini zenginleştirmenin bir aracı tarzında yada demokratik bir toplumun esası ve laik devletin temeli olarak kabul etmeye karşı bir meydan okumadır...."^[29] Bu sorgulamalar diyalogun bütün tarafları için ancak yarar sağlayabilir: "Hristiyanlar ile Müslümanlar birbirlerinden pek çok şey öğrenebilirler. Birbirlerine karşı bir dosdoğru yaşama meydana okuma yapabilir ve durmadan öğütleye geldikleri büyük maneviyat âlemlerini ve ahlâkı fiiliyatta da gerçekleştirebilirler."^[30]

[1.] Bkz. Köprü, S. 2, s. 116, Kasım 1997.

[2.] Clément, Olivier, La vérité vous rendra libre. Entretiens avec le Patriarche œcuménique Bartholomé I er (Hakikat Sizi Hürriyete Erdirecek, Ekümenik Patrik I. Bartholomeo ile Görüşmeler, J.-C. Lattés, Desclée de Brouwer, 1996, s. 281.

[3.] Bkz., Hasan Ünal, "Komplo Teorilerinin Dışına Çıkmak", Radikal, 18 Kasım 1997; Cengiz Aktar, "Türkiye'nin Uluslararası Politikada Söz Sahibi Olması İçin Önemli Bir Etken- Patrikhaneye Tavır Değişmeli", Milliyet, 24 Ekim 1997; Cengiz Çandar, "Patrik ve Fethullah Hoca", Sabah, 7 Nisan 1996.)

[4.] Bkz. Cengiz Çandar, "Patrik ve Fethullah Hoca", Sabah, 7 Nisan 1996.

[5.] Bkz. Hadi Uluengin, "Sivil Dinler Buluşurken", Hürriyet, 11 Nisan 1996.

[6.] Avni Özgürel ile görüşme, "Mürteci mi, Çağdaş Müslüman mı?", Radikal, 21 Haziran 1998.

[7.] "Patrikhaneden Bayram Yemeği", Radikal, 11 Ocak 2000.

[8.] Dışişleri Bakanlığı yetkililerine göre, Gülen'in resmî olarak karşılanması hiçbir şekilde olağan değildir ve Bakan'ın bizzat iznini gerektirmiştir. Eski Büyükelçi Şükrü Elekdağ'a göre, Papa Gülen'in şahsıyla ilgili mutlaka araştırmalar yaptırmış ve onun eğitim konusundaki başarılarını, laikler nezdinde bile gördüğü desteği ve uzlaşmacı niyetini öğrenmiştir. Türkiye resmî bir daveti reddetmiş olsaydı Vatikan ile ilişkilerin bozulması tehlikesiyle karşı karşıya kalmış olurdu. Bkz. Özcan Ercan, "İlmli İslam'a zeytin Dalı mı", Milliyet, 12 Şubat 1998.

[9.] "Medeniyetler Buluşması", Mehmet Kamış, Aksiyon, S. 167 (14-20 Şubat 1998), s. 27.

[10.] "Hocaefendinin Papa ile Yaptığı Konuşmanın Metni", Aksiyon, S. 167 (14-20 Şubat 1998), s. 30.

[11.] Özcan Ercan, "İlmli İslam'a Zeytin Dalı mı?", Milliyet, 12 Şubat 1998.

[12.] Niyazi Öktem ile görüşme, Mehmed Gündem, Zaman, 15 Şubat 1998.

[13.] Aslında, Ermeni-Azeri çatışması bağlamında dinlerarası diyalog, söz konusu çatışmanın dinî hiçbir yanı olmadığını ifade eden ve Ermeniler ile Azeriler arasında diyalog kurulması için milletlerarası mahfilleri girişimlerde bulunmaya davet eden Eçmiadzin'den Ermeni Patriği 2. Karekin, Moskova'dan Patrik Aleksis ve Azerbeycan'dan Şeyhülislam Paşazade'nin bir araya gelmesiyle daha önce 1995 Haziran ayında başlamıştı. Bkz. "Azerilerle Çatışma Dinsel Değil. 2. Karekin ile Konuşma", Leyla Tavşanoğlu, Cumhuriyet, 16 Mayıs 1996.

[14.] Bkz. Harun Tokak, "Fethullah Gülen. His Meeting with the Pope, and the Turkish Media Reaction (Fethullah Gülen. Papa ile Buluşması ve Türk Medyasının Tepkisi), (Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı tarafından dağıtılan fotokopi), s. 4. Tokak, Arap-İsrail çatışmasının Batı'nın İslâm'ı siyasî ideoloji olarak görmesine katkıda bulunduğunun ve Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanların Hz. İbrahim'in imanına

dayalı müşterek hayli şeyleri olduğunun daha yeni farkına vardıklarının altını çiziyordu (age. s. 13).

[15.] "İnsanın Mayasındaki Güzelliğe Güveniyorum", Fethullah Gülen ile konuşma, Aksiyon, S. 167 (14-20 Şubat 1998), s. 29.

[16.] Bediüzzaman Said Nursi, Lemalar, s. 141. Bkz. Aksiyon, S. 167 (14-20 Şubat 1998), s. 31.

[17.] Bediüzzaman Said Nursi, Mektubat, s. 54. Bkz. Köprü, S. 116 (Kasım 1987), s. 11.

[18.] Yukarıda zikrettiğimiz birinci paragraf, düşman olarak damgalanmış olan dinsizlere karşı bir İslâm-Hıristiyan ittifakını öngörür. Böyle bir teşebbüs laik bir devlet içinde en azından arzu edilmez gözüküyor, bu da dinlerarası diyalog konusunda Cumhuriyetin çekincelerini izah edebilir. İkinci paragrafta gelince, burada görülen din yayıcı yaklaşımın, diyalogun Hıristiyan kesimi tarafından hiç tasvip görmeyeceğini söylemeye hacet yok. Bkz. Mesela, Jacob, "Les relations... İlişkiler...", s. 116.

[19.] Bkz. Pésence, Mart 1994, (zikreden Jacob, "Les relations..."), s. 111.

[20.] Biz bu terimle ilâhiyat doktrini olarak dini değil, bir topluma has dinî zihniyeti kastediyoruz.

[21.] Bkz. Ahmed Réchid, "Türkiye'de Geçmişte ve Hâlihazırda Azınlık Hakları", Revue Générale de Droit International Public, c. 42, 1935; Emre Öktem, "Azınlıklar Meselesinin Tarihî Gelişimi ve Türkiye'de Azınlıklar Konusunda Lozan Anlaşmasıyla Kurulan Rejim", Turkish Review of Balkan Studies, 1996/97, s. 3.

[22.] İlginç olduğu için kaydedelim ki yeni Ermeni patriğinin seçimi ve boş kalan patriklik koltuğunun durumu ile ilgili kriz (yaz 1998) sırasında, (Ekim 1998'de patrik seçilen) Monsenyör Mutaftyan, eserleri İslâm-Hıristiyan ilişkileri hakkında teolojik ve felsefî düşünceler bakımından zengin, seçkin hukukçu ve Müslüman düşünür Prof. Hüseyin Hatemi'nin hukukî desteğinden yararlanmıştı. Bkz. Hüseyin Hatemi, Batılılaşma, Bir Yayınları, 1987 İstanbul.

[23.] Bkz. Avni Özgürel, "Diyanetin Dünü ve Yarını", Radikal, 22 Haziran 2000; Avni Özgürel, "Diyanet ve Avrasya", Radikal, 1 Ağustos 2000.

[24.] Bkz. Etienne Renaud, "Müslümanlar Tarafından Görülen İslâm-Hıristiyan Diyalogu", Islamochristiana, S. 23, 1997, s. 111.

[25.] Jacob, "Les relations...", s. 111.

[26.] Erkin Aytunç, "Diyanet'ten İsa Propagandası"; Nail Bulut, "Diyanet'i Diyalog İçin Ecevit ile Özkan Görevlendirdi", Aydınlık, 6 Ağustos 2000, s. 6-7. Diyanet İşleri Başkanlığı, Ekim 2000'de, Efes'te bir oturumu "İsa'nın dili Aramca"ya hasredilecek olan bir diyalog sempozyumu düzenlemeyi tasarlıyor. Aydınlık dergisi şimdiden Başkanlığı "İsa'nın dilinde propaganda yapmak"la itham ediyor!

[27.] Basın Ankara'da büyük bir Protestan kilisesinin inşa edileceği haberini verdi. Protestan misyoner faaliyetleri gerçekten de şu son senelerde, bazen başarısız olmakla birlikte, fevkalâde gelişme gösteriyor. 17 Ağustos 1999 depreminden sonra, birçok Protestan teşkilâtı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihadında tarif edildiği şekliyle "suistimale dayalı din yayıcılık" niteliği taşıyabilecek faaliyetleri deprem bölgesinde yürütmüşlerdir. Bkz. Kokkinakis C., Yunanistan, 14307/88, 25 Mayıs 1993 kararı, "....bir dine girmelerini sağlamak gayesiyle, çaresizlik veya ihtiyaç içindeki kişilere maddî ve sosyal avantajlar sunan veya suistimale dayalı bir baskı icra eden faaliyet (şekline bürünebilen, gerçek Hıristiyanlaştırmanın) bozulması veya saptırılması..."

[28.] Amerikan siyaset bilimcisi, özellikle Türkiye konusunda uzmanlaşmış, Rand Corporation üyesi Graham Fuller 1995'ten Lan Lesser'le birlikte A sense of Siege: The Geopolitics of Islam and the West (Westview Press, Inc. U.S. 1995) adlı bir kitap neşretti. Kitapta ileri sürdüğü fikirler konusunda Türk gazeteciler tarafından kendisine sorular yöneltilen Fuller, Batılıların "İlmî İlâm" ile diyaloga girmelerinde yarar olduğunu tekrar dile getirdi. Fuller, Huntington'un medeniyetler çatışması tezini reddediyor. Fuller'e göre, askerî, psikolojik, siyasî, ekonomik, sosyal, tarihî mahiyetteki çatışmalar, dinî çatışmalar kılığı içinde kendini gösterir. Hakiki çatışma Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında değildir. Bkz. "Çelişki Muhammed ile İsa arasında değil", Graham Fuller ile görüşme, Şahin Alpay ve Nilüfer Kuyaş, Milliyet, 21 Ağustos 1995.

[29.] Saud al Mawla, Etudes arabes, S. 88-89, 1995/1-2, s. 57, zikreden Renaud, "Le dialogue islamo-chrétien...", s. 137.

[30.] Aref Ali Nayed, "Dialogical Engagement as Vigilant Remembrance (Dhikr)", Islamochristiana, S. 21, s. 25, 1995. (Biz Etienne Renaud'nun Fransızca tercümesini kullandık, "Le dialogue islamo-chrétien...", s. 128.)

Fethullah Gülen Hareketinin Eğitime İslamî Etik Kazandırma Projesi

Bilim ve eğitim insan hayatının ayrılmaz parçalarıdır. Eğitim-öğretimi ihmal edenler canlıyken ölü kabul edilirler, çünkü yaratılışı gereği insan görmeyi, anlamayı ve öğrenilenleri başkalarına öğretmeyi arzular. ^[1]

Birçok eğitim kurumunu hizmete geçiren bir hareketin lideri olan Fethullah Gülen gerek Türkiye gerekse Türkiye dışında Nurcu hareket içinden doğan ılımlı ve ilerici bir Müslüman olarak tanınmaktadır. Hareketin eğitim alanındaki faaliyetleri 1980'lerde yaygınlaştı; 1999 yılına gelindiğinde Fethullah Hoca taraftarlarının Türkiye çapında yaklaşık 150 özel okulu, 150 dershanesi ve çok sayıda öğrenci yurdu vardı. 1990'lı yılların başında hareket yurtdışına da açılmaya başladı. 1997'de neredeyse dünyanın her tarafında bulunan 250 dolayındaki eğitim kurumlarında 26.500 öğrenci kayıtlıydı. ^[2] Bu okulların bu kadar kısa sürede faaliyete geçmesini ve özel teşebbüslerle gerçekleştirildiğini dikkate aldığımızda bu rakamlar gerçekten etkileyicidir. En dikkat çekici nokta ise, kuruluşlarında dinî bir motivasyon olmasına rağmen bu okullarda din eğitimi verilmemesidir. Okullarda daha çok dinî, etnik ve politik yönelimleri birleştirici unsur olarak görülen ahlak eğitimine önem verilmektedir.

Hareketin yoğun faaliyetlerine rağmen Türk medyasının kendisi hakkında çok da ciddiye almadan yayın yaptığı 1994'ün sonlarına kadar Fethullah Gülen dinî kesim dışında pek tanınmıyordu. Ama ona ve eğitim projelerine yönelik ilgi giderek arttı ve Temmuz 1999'dan itibaren medyada yer alan haberler olumsuz yönde çıkmaya başladı. ^[3] Fakat hakkında birçok gazete makalesi ve birkaç kitap yazılmasına rağmen ^[4] Gülen'in fikirleri ve cemaati hakkında pek fazla objektif bilgi yoktur. ^[5] Bu 'bilgi eksikliği' de Türkiye'deki lâik kesimlerin bir dinî hareketin İslamî kimliği koruyarak modern eğitimde bulunmalarını anlamadaki yetersizliklerinden kaynaklanmaktadır.

Eğitim alanında faaliyet göstermek bazı dolaylı noktaların devreye girmesi anlamına gelmektedir. Son zamanlardaki araştırmaların gösterdiği gibi, mesela Robert Putnam'a göre, koordineli faaliyetlerin gerçekleşmesini sağlayarak toplumun gücünü artıran sorumluluk, standartlar ve iletişim ağları gibi sosyal organizasyonları kapsayan sosyal kapitalin oluşturulması için eğitim çok önemli

bir araçtır. Putnam 'karşılıklı ilişki ve sivil teşebbüs konusunda yeterli sosyal kapital mirasa sahip bir toplumun gönüllü işbirliğini daha kolay gerçekleştireceğini ileri sürer.' [6] Bu bağlamda eğitim 'oy kullanmaktan, yemekli bir toplantıya ev sahipliği yapmaya, başkalarına güven duymaya varıncaya kadar birçok politik ve sosyal eylemin en önemli belirleyenlerindendir. [7] Dolayısıyla eğitim, sivil toplumun oluşumu ve toplumsal katılımın sağlanması sürecinde çok önemli yeri olan sosyal kapitalin oluşumunu sağlayabilir. [8]

Eğitimin sosyal değişimin gerçekleşmesindeki önemi sosyal bilim literatüründe yeterince yer almaktadır. [9] Birçok İslamî hareket, özellikle de reform yönelimli olanlar bilgi ve sosyal kapital sağlayarak eğitim sektöründe yerlerini aldılar. Gülen hareketi ile ilgili olarak 1999'dan bu yana Türkiye'deki tartışma işte bu noktada, eğitimin sosyal değişim aracı olarak görülmesi çerçevesinde gerçekleşmektedir. Çünkü önemli mevkieer kazanmak için atlama taşı olarak kullanılan kaliteli eğitim faaliyeti 1920'lerden bu yana hep Kemalist elitin tekelindeydi; ama şimdi Gülen'in okulları da kaliteli eğitim vermekteydi. [10]

Gülen'in eğitim anlayışı hem İslamî kimliği koruyan hem de modern, bilimsel dünyaya katılım sağlayan bir neslin eğitimle yetiştirilebileceğine inanan Said Nursi'den (1877-1960) mülhemdir. Gülen, Said Nursi'nin eğitim felsefesini takip ederek modern eğitimi Müslüman dünyanın çöküş sürecini sona erdirmek için kullanmayı arzulamaktadır. Böylece o, genelde İslam ümmeti içerisinde, özelde de Türkiye'de eğitimli bir elit yetiştirmek istemektedir. Tıpkı Said Nursi gibi o da eğitimi sosyal kapital oluşturmak ve toplumu şekillendirecek kabiliyetli insanlar yetiştirmek için bir araç olarak görür. Gülen, İslam'ı eğitimle son derece güçlü bir şekilde ilişkilendiren gerçekçi bir söylem geliştirdi. Bu söylem belki de 'siyasal İslamcılık' karşısında yer alan 'eğitimsel İslamcılık' şeklinde isimlendirilebilir. Onun fikirleri zaman içinde değişim yaşadı ve klasik İslamî eğitim anlayışından eğitimde evrensel değerlere yer verilmesini savunan bir hal aldı. Bu değişimin nedeni de politik alanda gerçekleşen yapısal şartlar ve hareket içerisindeki eğitim seviyesinin yükselişiydi. Tabii böyle bir eğitim felsefesi, ileride de ele alacağımız gibi, şartların değişmesiyle ortaya çıkan özel sosyal ortamlarda gerçekleşir. Mesela Türkiye söz konusu olunca, hareket kendi içinde hem politik görüntü hem de yüksek öğrenime giriş şekilleri bakımından değişti ve bu yeni boyutlar Gülen'in hedef ve stratejilerinin değişimine katkıda bulundu. Bu dâhili değişim gayet mümkündü, çünkü Gülen hareketi ideolojik

değil, aksine insanları esnek stratejilerle eğitmenin yollarını arayan bir hareketti.

Eğitim Kurumları ve Modernlik

Hareketin eğitim alanındaki faaliyetleri ideolojik temele değil, Gülen'in bizzat kendi eğitim tecrübelerine dayanan bir seyir göstermiştir. Hareketin anlaşılabilmesi için bu noktanın kavranması çok önemlidir. Olaya İslamî bir hareket olarak baktığınız zaman doğal olarak böyle bir hareketin din eğitimi üzerinde yoğunlaşacağını düşünürsünüz. Ama, her ne kadar dinî motivasyonları olsa da, Gülen hareketi devlet okullarının müfredatını takip eden okullar kurmuştur. Dolayısıyla bu okullarda da din dersi devlet okullarında olduğu gibi sadece haftada bir saattir. Türkiye dışındaki okullarda din dersi bu kadar da olmayabilir. Gülen her zaman İslam'ın ahlakî değerlerini özümseyen ve aynı zamanda çağdaş ilim ve fennin her branşında eğitim almış 'modern Müslüman' tipi üzerinde durdu. ^[11] İslam'ı evrensel eğitimle bütünleştirerek, eğitime 'eğitimde İslamî etik' ismini verebileceğimiz yeni bir anlam kazandırdı. Eğitim sektörüne girip ona yeni bir şekil verince de hareket mensuplarının birçoğu daha önce dışlandıkları modern toplumun bir parçası oldular. Tabii bunun sonucunda da gerek Türkiye, gerekse başka ülkelerde modern toplumun şekillendirilmesinde rol oynadılar.

Gülen'in Nurcu hareketten fazlaca etkilenen fikirleri dinî ve lâik bakış açılarının kutuplaştığı bir Türkiye ortamında gelişti. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana modernite ve Batı üzerine üç temel duruş söz konusu oldu.

Lâik duruş Cumhuriyeti kuran ve Atatürk önderliğinde buluşan radikal Batıcılar tarafından geliştirildi. Daha sonraları Kemalist olarak tanımlanan Batıcılar Türkiye'deki lâik okullarda ve Avrupa ülkelerinde özellikle de lâiklik anlayışı katı bir materyalist ve pozitivist felsefeye dayanan Fransa'da okuyarak Avrupa'nın dünya görüşünden epeyce etkilendiler. Dinin akla aykırılığını kanıtlamak ve dinî otoriteyi toplumu etkileyen bir konumdan uzaklaştırmak için de mesela Darwinizm gibi Avrupa kaynaklı bazı teorileri kullandılar. Pozitivizm ve materyalizm Türkiye'nin modernleşme sürecinde birer dogma haline geldi. Batıcılar Türkiye'nin Batı karşısında geri kalmasının temel nedenini modern bilim alanındaki gerilikte, teknolojik yetersizlikte görmekteydiler. Tabii bu geriliğin arka planında da din ve dinin şekillendirdiği hayat ve bilgi anlayışı vardı. Onlara göre din ve onun kurumları toplumu derinden etkilemeye devam

ettiği sürece batıl inançlar aklın önüne geçecek, dolayısıyla da toplumun ilerlemesi mümkün olamayacaktı. [12] Onlar bilimin kültürle iç içe olduğunu, dolayısıyla da Batılılaşmanın sadece bilimde gerçekleşemeyeceğini, kültürü ve günlük hayatı da kapsayacak şekilde her alana uygulanması gerektiğini savundular. Batıcılara göre Avrupa 'dikenleriyle birlikte kabul edilmesi gereken bir gül'dü. [13] Zaten 1923'deki anayasal reformlarla birlikte dinin toplum üzerindeki etkisi epeyce törpülemişti. [14]

Atatürk, yönetimi eline aldıktan sonra birçok dindar Müslüman gelenekçi bir karşı duruş sergiledi. Gelenekçiler Osmanlı'nın çöküşünü dine değil, tam tersine yeterince dindar olunmayışa bağlıyorlardı. Bu grup cumhuriyet reformlarını fazlaca eleştirdi ve Batılılaşmanın yalnızca olumsuz taraflarını gördü. Batıcılar kendi görüşlerinin modern devletlerce de paylaşıldığını savunurken, gelenekçiler Batı bilim ve modernitesinin İslam'a karşı olduğunu iddia ettiler. [15] Bu sebeple de modern devlet ve onun kurumlarıyla ilişkiye girmekten mümkün olduğunca kaçındılar ve yeni eğitim sisteminde yerlerini almadılar. Bu tutum onların sosyal statülerinin zayıflamasına ve sonuçta da modern toplumdan dışlanmalarına neden oldu. Bu iki çatışan görüş Batıcılarla sıradan dindar Müslümanlar arasında bir uçurum oluşturdu.

Said Nursi ise dindar ile lâik arasındaki uçurumun kapanmasını sağlayacak üçüncü bir yolu temsil etti. O, bilim ve teknolojinin istikbaldeki yerini anlamıştı ve de modern bilimin sadece Batıya ait olmadığı görüşündeydi. Nursi'ye göre bilim ve din birbirleriyle iç içeydiler. Nursi, pozitivist bir bilim anlayışını körü körüne takip etmenin tehlikelerini gündeme getirdi ve yerli bir bilim anlayışı geliştirdi. Bilimi dinin içine yerleştirerek bilimin dine, dinin bilime karşı olduğu anlayışına kökten karşı çıktı. İslamî bakış açısına göre tabiat kanunlarını ve tabiatın yaratıcısının sanatını anlamak için bilim şarttı. Nurcu söyleme göre bilim Allah'ın varlığını anlamak için kullanılan dört yoldan birisiydi. [16] Ne dini ne de bilimi reddeden bu duruş bilime din içinde yer veriyor ve ilim öğrenmeyi bir değer olarak takdir ediyordu. Nursi aynı zamanda Batı ve Hristiyanlıkla ilişki kurmanın mümine zarar vermeyeceğini, aksine ona yarar getireceğini vurguladı. Onun bu duruşu ve yorumları cumhuriyetin başlangıcında kendilerini teknolojik sürecin ve modern toplumun dışına çeken dindar Müslümanları modern toplumun kıyılarından merkeze doğru çekti ve sonuçta Fethullah Gülen'lerin ortaya çıkmasını sağladı.

Gülen'in Eğitim Alanındaki İlk Faaliyetleri

Gülen klasik İslamî eğitim sisteminde yetişmişti. Medresede okudu, tekkede bulundu. 1957'de Nursi'nin kitaplarıyla tanıştı ve onun aktif bir müntesibi oldu. [17] Gülen'in 1980'den önceki bilgi anlayışı klasik Nurcu eğitim anlayışı olarak tanımlanabilir. Bu da teolojik, manevî ve bilimsel bilginin bir araya gelmesinden oluşan, medrese, tekke ve mektep üçlüsüyle temsil edilen bir bilgi anlayışıdır. [18] Ama Gülen 1970'lerin sonlarından itibaren Türkiye'de gençliğin İslamî bilgiyi kaybedebileceğini düşündü, çünkü okullar bu bilgiyi vermiyorlardı. İslam'ı öğrenme imkanı fazla yoktu, çünkü eğitim devlet kontrolündeydi. Bu nedenle de birçok İslamî grup, çocuklara özel evlerde İslam dersleri vermeye başladılar. Gülen'in 1960'ların ikinci yarısında İzmir yakınlarında organize ettiği yaz kampları onun okul çağındaki çocuklara inançlarını öğretme problemini çözmek için ne derece gayret gösterdiğinin iyi bir örneğidir. [19] Burada öğrencilere temel İslamî prensipleri, klasik İslamî bilgiyi, Said Nursi'nin yazılarını ve de seküler bir ortamda İslamî kimliği koruma yollarını öğretti.

Gülen ilerleyen yıllarda fikirlerinin gerçekleşmesi için kendisine hem madden hem de manen destek veren iyi bir taraftar desteği buldu. Nursi'nin yazılarının ve Gülen'in fikirlerinin öğretildiği cemaat evleri kuruldu. Yüksek İslam Enstitüleri'nde okuyan öğrenciler için yurtlar açıldı. 1970'lerin sonlarında okullarda okutulan dersler, özellikle de fen bilimleri alanındaki dersler hareketin daha fazla ilgi alanına girdi, çünkü onlar eğitim sisteminin din karşıtı solcuların hakimiyeti altında olduğunu fark etmişlerdi. Onlara göre toplumsal kargaşanın sorumlusu da bu solculardı. [20] Böylece hareketin hizmeti 1978'de başlamış oldu. [21] Gülen öğrencileri yüksek öğrenime hazırlayan imkanları artırmaya başladı. Köy ve kasabalardan şehirlere gelen ortaokul ve lise öğrencilerine yurt imkanı sundu. İzmir'de ilk üniversiteye hazırlık dershanesi açıldı. Bilimsel bilgi ile İslam'ı sentezleyen Sızıntı dergisi 1979'da yayına başladı. [22] Gülen bu dergiyle fikirlerini kamuoyuna ulaştırma imkanı buldu, çünkü derginin Gülen/Nurcu hareketi dışında da geniş bir okuyucu kitlesi vardı. Bu dönemde Gülen bireye yönelik faaliyet düzeninden topluma yönelik faaliyet düzenine geçişi gerçekleştirdi. [23] Amacı ülkeye önderlik edecek olan İslamî ve modern yönelimli yeni bir Türk eliti yetiştirmekti.

Gülen bir taraftan iletişim ağını çeşitlendirirken diğer taraftan da Nurcu hareketten yavaş yavaş uzaklaşıyordu. [24] Gülen başlangıçta geniş Nurcu hareketin bir parçasıydı, ama daha sonraları eğitimin temel öncül olduğu kendi hareketini oluşturmaya başladı. Onun Türk toplumunun kendi özel şartlarına

cevap veren metodu Said Nursi'nin başlattığı üç temel hedefin gerçekleştirilmesi yolunda diğer Nurcu grupların geliştirdiği metotlardan farklılıklar arz ediyordu. Bu farklılıklar Gülen'in eğitim anlayışından ve de eğitim alanında yaşadığı tecrübelerden kaynaklanıyordu.

1980 İhtilali Sonrası Faaliyetler

1980 ihtilalinden sonra hareketin gelişmesi için en önemli dönüm noktası Gülen'in ihtilali onaylayan tutumu oldu. Ayrıca Gülen dinî içerikli olmayan konuların öğretildiği okulların da dinî ihtiyaçlara hizmet ettiğini, Türk-İslam senteziyle oluşan değerlerin istikrar ve sosyal barış sağlayacağını ve dinî motivasyonlu, muhafazakar öğretmenlerin görev aldığı elit lâik okullara ihtiyaç olduğunu vurgulamaya devam etti. Bu çok önemli bir mesajdı, çünkü o günlerde askerî yönetim eğitim alanında özel teşebbüslere izin vermişti. Eğitimde İslamî etiğin gerçekleşmesi yönündeki ilk adımlar bu dönemde atıldı. Gülen İslamî eğitim planını sadece İslamî çevrelerle sınırlandırmayıp ideallerini tüm topluma ulaştırmaya çalıştı. Ona göre lâik okullarda kendi fikirlerinden etkilenen yeni bir elit kesim oluşturmak çok önemliydi. Toplumu ancak böyle bir elit kesimin şekillendirebileceğine inandı. Bir bürokrat, bir işadamı toplumu değiştirmek için bir vaizden daha çok şey yapabilirdi. Çünkü toplumun tamamen dinî kimliğe sahip olan kesimi fazlaca marjinalleşmişti, dolayısıyla da dinî bilgiye sahip olan kesimin toplumu etkileme gücü kalmamıştı.

1980 sonrası oluşan yeni politik ortam Gülen'in Türk-İslam sentezi üzerine fikirlerini propaganda edebilmesi için müsaitti. [25] Hükümet ve devletin ılımlı dinî muhafazakarlığa geçit vermesi sonucu okullarda din dersi mecburi hale geldi ve böylece temel dinî bilgilerin öğrenimi temin edilmiş oldu. Ama bu yeni politik ortam beraberinde yeni problemler getirdi. Mesela dindar Müslümanlar 1980 öncesi hayal bile edemeyecekleri makamlara gelebiliyorlardı. Bununla birlikte, hükümet ve İstanbul'un holdingleri, dindar Müslümanların eleştirilerine rağmen, özel yabancı okul mezunlarını tercih etmeye devam ediyorlardı. [26] Tabii bu arada Gülen ihtilal sonrası hükümetlerin özel eğitime izin vermesiyle birlikte cemaatini çağdaş İslamî bir faaliyet olarak tanımladığı özel eğitim kurumlarını oluşturmak üzere harekete geçirmişti. [27]

Gülen dindar Müslümanların modern Türkiye'ye bağlanmaları ve onun kurumlarını şekillendirmeleri gerektiğini savundu. Türk-İslam değerleriyle bezenmiş kaliteli bir eğitimin ülke ile bütünleşmiş ve ülkeye hizmet etmeye hazır dindar fertler yetiştireceğine inandı. Bu anlayışla da hareket özel eğitim

kurumlarına izin veren kanunlardan yararlanarak birçok özel okul, yurt, dersane ve hatta kolej açtı. [28] Onların İslamî, millîyetçi ve devlet yanlısı söylemleri 1980'lerin politik ortamıyla uyuşmaktaydı. 1990'larda Gülen dinî söylemine İslam'ın ahlakî boyutuna vurguda bulunan evrensel bir özellik kazandırarak daha geniş sosyal gruplara ulaşmıştı. Taraftarları kendi eğitim stillerinin Türkiye'nin küreselleşen dünyada kendi kimliğini nasıl koruyacağı sorusuna cevap teşkil ettiğini savundular. Gülen Türkiye'nin dünyaya açılması gerektiğine, böylece hem kendisine yarar sağlayacağına hem de dışarıyı etkileyeceğine inandı. Tabi bu arada kültürel ve dinî anlamda başka ülkeler tarafından yutulma tehlikesinden de söz etti. Bu bağlamda eğitim kimlik çatışmalarının bir çaresi, Türkiye'deki insanlarla dışarıdaki insanlar arasında bir köprü ve dinler arası diyalogun temeli olarak görüldü ve sunuldu. Hareket, bilgiye dayalı sağlam bir kimlik duygusuna sahip bir kişinin başkalarıyla ilişki içinde olmaktan korku duymayacağı görüşündedir. İşte bu nedenle güçlü bir dinî ve millî kimlik küreselleşme sürecine katılımla çelişen bir olgu olarak görülmedi. [29] Türk devleti hem bu görüşleri hem de devletin 1980'den önceki yıllarda ihmal ettiği eğitim alanında özel teşebbüsleri teşvik etti. [30]

Yeni okullar muhatap kitlenin yapısına göre bazen millî bazen de dinî söylemlerle pekiştirildi. [31] Söylemin evrenselleştirilmesi bir taraftan hareketin faaliyet çerçevesini genişletip, kamuoyunda daha fazla tanınmasını sağladı, ama diğer taraftan da bağımsız hareket etme alanını daralttı. [32] Çünkü devlete bağımlılık giderek arttı ve bu süreç 1990'ların ortasında birçok din karşıtı kanunun çıkarılmasıyla sonuçlandı. Gülen kendisini bu kanunları haklı görmeye mecbur hissetti, çünkü o dönemde sarf edeceği yanlış bir ifade hareketin okullarına zarar verecek bir sonuç doğurabilirdi. [33]

Gülen'in söylemindeki değişimler taraftarların sosyal yapısında da değişimlere yol açtı. Eğitimdeki yaklaşık 30 yıllık tecrübe gözden geçirilince artık eğitimin kavramlarına, kapsamına ve bölgesel politikalara ilişkin değişimler kaçınılmaz hale gelmişti. Artık hareket daha önceki tecrübelerini dikkate alan yeni bir yönelim kazanmıştı. 1970'lerin eğitim ortamında öğrencilere bilimin İslam'a karşı olmadığı öğretilmiş ve onlara lâik üniversitelerde okumanın inançsızlık anlamına gelmediği anlatılmıştı. Gülen bilimin İslam karşıtı olduğu çağrışımını yıkmıştı. Dindar Müslümanların eğitilmesi yönündeki çabalar modern bilimlerde dinine bağlı öğretmenlerin ortaya çıkmasını sağladı. 1980'lerin bu eğitim kurumları birçok üniversite

mezununun üniversitelerde, ekonomi alanında, devlet kurumlarında yer almalarını veya öğretmen olarak görev yapmalarını sağladı. Tüm bu gelişmeler harekete maddi güç ve gerekli ilişkilerin gerçekleştirilmesi imkanını sağladı. Ayrıca hareket bu sayede toplumun lâik kesimiyle irtibat kurabilecek, onlara amaçlarını anlatabilecek ve hareketin İslamî hedeflerinin evrensel ahlakla uyuştuğunu ortaya koyabilecek kaliteli öğretmenler kazandı. Bu dönemde yetişen nesil uluslar arası düzeyde faaliyet gösterebilecek kabiliyete de sahipti.

Altın Nesil: Modern Müslümanlar

Tıpkı Said Nursi gibi Gülen de üç ana hedefi gerçekleştirme gayreti içindedir: [1] Müslümanları bilinçlendirmek. [2] Materyalizm ve pozitivistizmin baskın entelektüel söylemlerinin yanlışlığını kanıtlamak için bilimle din arasındaki ilişkiyi yeniden ele almak. [3] Toplumun ortak dinî-kültürel mirasını gözden geçirerek toplumsal mirası yeniden canlandırmak. [34] Gülen'in eğitimle ilgili temel kavramları bu hedefleri gerçekleştirmeye ve sonuçta din ve bilimle donanmış bir 'altın nesil' yetiştirmeye yönelik araçlardır. 'Altın nesil' veya 'yeni nesil' [35] kavramları, her alanda iyi yetişen ve istikbalin altın asrını sahiplenecek olan bir nesli tanımlamaktadır. Bu nesil bilim, din, ahlak ve sanat unsurlarıyla mücehhez olan mimarlarca, yani hareketin öğretmenlerince eğitilmektedir. [36] Bilgiye ve insanî değerlere sahip olan bu yeni nesil istikbalin problemlerini çözecektir. Bu nesil Fethullah Gülen'in İzmir'de gerçekleştirdiği ilk yaz kampından bu yana onlara öğrettiği fikirleri takip etmektedir. Gülen tanımları sistematik bir şekilde ortaya koymadığı için onun tasvir ettiği 'altın nesil' kavramının temel vasıflarına aşağıda biraz daha değinmek istiyorum.

Temel vasıflardan birisi kişiye amacını gösteren, ona eylemlerinde sorumluluk yükleyen imandır. Gülen'e göre iman insanı mutlaka hayırlı olana ulaştırır. [37] Gülen bilimin ancak iman eşliğinde insanlara refah getirebileceğine inanır, çünkü insana neyin doğru neyin yanlış olduğunu öğreten dindir. Bir diğer vasıf, tüm yaratıkların benimsenmesini gerektiren ve imandan doğan sevgidir. [38] Bunların yanında idealizm ve özveri de bu neslin vasıflarındandır. [39] Yeni nesil ahlakî değerleri bilim ve bilgi eşliğinde uygulamaya geçirmelidir, çünkü tüm problemlerin çözümü bilgiyi gerektirmektedir. [40] Burada Gülen cemaatinin 1980 sonrası faaliyetlerinin temelini oluşturan ana fikre değindik. Hareketin başlangıçtaki hedefi çocukların İslamî ve ahlakî eğitim alması için altyapı hazırlamaktı. Ama hareket daha sonra, bilgi olmadan yani lâik eğitim yapılmadan toplumun kendilerinin dinî

öğretilerinden yaralanamayacağını, çünkü toplumun ancak lâik eğitim vasıtasıyla şekillendirebileceğini fark etti.

Gülen'e göre eğitim kurumları oluşturma projesinin ardında böyle bir nesil yetiştirme arzusu vardı. Eğitim gelecek neslin temel şartıydı. Bu nesil geçmişin ideolojik saplantılarını aşacaktı. Gülen 'Batının da Doğunun da kendisini bağlamayacağını ve hiçbir 'izm'in kendi yolunu değiştiremeyeceğini' belirtir. [41] Bu yeni nesil Batı'nın ve Türkiye'deki Batılılaşmış elitin ihmal ettiği bilim ve teknolojinin manevî değerlerle bezenmesini gerçekleştirecektir. [42] Yeni nesil moderniteye sadece dahil olmakla kalmayacak, onu şekillendirecektir. Gülen'in Türk-İslam ideali öğretisi bu yıllarda evrensel bir şekle dönüşürken, altın nesil anlayışı da soyutlanmış Türk anlayışından küreselleşmeyi kabullenen Türk şekline dönüşmekteydi.

Altın nesil kavramı bir tür karşıt bir ideal ve Kemalist lâik idealin bir eleştirisi olarak görülebilir. Bu kavram İslamî kimlik korunarak da modern olunabileceğini göstermeyi hedefler; ya da bunu Nurculuk bağlamında dillendirecek olursak Nurcu olunarak da modern olunabileceği anlamını taşımaktadır. [43] Bu nesil Gülen'in 'bilimi materyalizm ve pozitivistliğe saplanmadan kullanan, sağlam bir İslamî kimliğe sahip olan ve bu özellikleriyle Türkiye insanıyla bütünleşen bir dindar Müslüman tipi oluşturma' hedefini gerçekleştirmektedir. Burada Türkiye Cumhuriyeti'nin böyle bir tipi oluşturamadığı, aksine dinin toplumsal rolünü azalttığı ve de Batıyı taklit ederek Batılılaşmış elite halk arasında hem söylem hem de yaşam biçimi bakımından bir uçurum oluşmasına neden olduğu iması ortaya çıkabilir. [44]

1990'dan önce Gülen, altın nesli sadece Türkiye için kurtarıcı olarak görürken 1990'dan sonra dünya görüşünün gelişmesiyle birlikte altın nesli tüm dünya için bir ümit olarak görmeye başladı. Bu değişim Gülen ve çevresindeki önemli kişilerin Batıyı yakından tanımaya başlamaları ve kendilerinin Türkiye'deki Batılılaşmış elit kesime nazaran birçok Avrupalı ile daha fazla ortak noktalarının olduğunu görmeleriyle gerçekleşti. Ayrıca, o dönem küreselleşme söyleminin popüler olduğu bir dönemdi; dolayısıyla da bu söylem Türkiye'nin problemlerine soyutlanmacı bir çözüm arayışının mümkün olamayacağını, başka ülkelerin de aynı problemlerden mustarip olduğunun belirlenmesine katkıda bulundu.

Kutsal Vazife: Öğretmek

Altın nesil hedefinin gerçekleşmesinde en büyük rol öğretmenlere düşmektedir. Öğrencilerin iyi yetişmesini ve İslam'a hizmet etmesini sağlayacak olan onlardır. Öğretmenler bilime hikmet kazandırma ve böylece onu topluma yararlı hale getirme görevini yerine getireceklerdir. [45] Gülen'e göre savaşların ve dünyanın tahrip edilmesinin arka planında bilime salt materyalist ve pozitivist bir anlayış kazandırılması yatmaktadır, çünkü bu anlayışa sahip olan bilim adamları çalışmalarının sonuçları konusunda sorumluluk hissi taşımamaktadırlar. Bu nedenle eğitim hizmeti, özellikle de bu bağlamda gerçekleştirilecek öğretim kutsal bir görev haline gelmektedir ve tabii ki öğretmen de mübarek bir kişilik kazanmaktadır. [46]

Bu söylemle birlikte Gülen camilere yapılacak bağışları okullarına yönlendirmeyi başardı. Kuran'ı referans göstererek tüm yeryüzünün mescit/cami olduğunu, [47] dolayısıyla Müslümanların cami yapmalarının çok da öncelikli bir mesele olmadığını savundu. Yaratılışın dinî bakımdan daha iyi anlaşılabilmesi için bilgiye ihtiyaç vardı [48] ve bu bilgi de ancak okullarda verilebilirdi. Bu söylem eğitimi İslamî faaliyetlerin merkezine yerleştirmişti. Gülen eğitimle meşgul oldukça farklı arka plana sahip insanların bir araya getirilebileceğini fark etti. Bu da geleceğin altın neslinin yetiştirilmesi için okulların yapılması ve öğretmenlerin eğitilmesi için gerekli yardımların insanlardan talep edilmesine imkan sağladı.

Gülen'in öğretmene İslamî bir vasıf atfetmesi nedeniyle hareket içinde öğretmen olmak hem dinî bir fazilet hem de kişinin dinen kurtuluşunu sağlayacak bir hizmet olarak görülmektedir. Bu çift yönlü gerekçe cemaat üyelerinin öğretmenlik mesleğini seçmelerinde çok önemli bir etkidir. Gülen, öğretmenin bir rehber olduğunu ve eğitimi ortamın şartlarına göre esnek bir şekilde vermesi gerektiğini öğütlemektedir. [49] Rehberlik yapmak, insanları irşat etmek İslamî bir erdem olarak kabul edilir. Gülen bu irşadın sınırlarını daha da genişleterek lâik okullarda öğretmenlik yapmayı dahi bir irşat faaliyeti olarak tanımlar. Öğretmen öğrencilere doğru yolu gösterdiği için onların felaha ulaşmasını sağlamaktadır. Gülen'e göre bu İslam'da kişinin ulaşabileceği en büyük fazilettir. [50] Dolayısıyla öğretmen İslam'daki en faziletli hizmetlerden birisini yerine getirmektedir. Hizmet kavramı Gülen'in kullandığı en önemli kavramdır ve onun söyleminde hem dinî hem de millî bir anlam yüklenmektedir. [51]

Kutsal Görev: Hizmet

Gülen için hizmet, kişinin başkalarının yararına çalışarak hayatını İslam'a adanması anlamını taşımaktadır ki, bu da kişiyi âhrette kurtuluşa ulaştıracaktır. Gülen kendisinin Allah yolunda yapabileceği her şeyi yapıp yapmadığını sürekli sorgulayan bir kişiliğe sahiptir. [52] Mensuplarına yaptığı vaazlarda ölüm gerçeğini sürekli vurgulamakta, [53] dolayısıyla da kıyamet gününde hesaba çekilme korkusu onlar için daha fazla hizmet gerçekleştirilmesini sağlayan bir motivasyon olmaktadır. İslam yolunda durmadan çalışmak Gülen için dinî bir ölçü oluşturmaktadır. [54] Çok çalışıp para kazanmak da böyledir, çünkü kazanılan para İslam için harcanacaktır. Böylece sıradan işler de İslamîleştirilmektedir. Dahası, çok çalışma kişiyi kötülüklerden uzaklaştıracak bir özelliğe sahiptir, çünkü çok çalışan insanın kötü düşünceleri aklına getirecek zamanı olmayacaktır. [55]

Her ne kadar din eğitimi vermese de hareketin okulları dinî bir çağrışım ortaya koyduğu için bu okullara yapılan yardımlar da dinî bir özellik kazanmaktadır. Gülen kişinin kendisini kurtarmasının yeterli olmayacağını, başkalarına da yardım etmesi gerektiğini sürekli vurgulamaktadır. Okullarda çalışmak veya yardımda bulunmak da başkalarına yardım etme şekillerinden birisidir. Gülen bu konularda insanları ikna etmeyi başarabilen etkili bir vaaz üslubuna sahiptir. Vaazlarında insanların niçin kendi okullarında öğretmen olarak görev yaptıklarını ve okullara yapılan yardımların nasıl gerçekleştiğini çok iyi dile getirmektedir. Bu konuda şunları söyler:

Davaya gönül veren hizmet ehli kirli denizleri aşma azmine sahip olmalıdır... Onun sesi ve her bir nefesi Allah Teâlâ'yı yüceltmek için tüketilmektedir... O kendisini yapılması gerekip de yapılmayan işlerden de sorumlu hissetmelidir... O son derece rasyonel ve sağgörülü bir şekilde daha baştan itibaren yolunun çok dik bir yokuş olduğunu bilir... Kendini adadığı davaya gönül vererek hayatını feda edebilir ve dava için tüm sevdiklerinden vazgeçebilir. O kadar samimi ve mütevazıdır ki başarılarıyla övünmek aklının ucundan bile geçmez.

Gülen'in ifade ettiği bu 'hizmet ahlakı' ve cemaatinin ortaya koyduğu faaliyetler Max Weber'in ifade ettiği 'dünya merkezli sofuluk' kavramıyla tanımlanabilir: '... Bu durumda dünyayı değiştirmek din adına çalışanlara verilmiş bir görevdir. Böyle bir sofunun görevi dünyayı kendi ideallerine göre değiştirmektir.' Dünya merkezli sofu 'dünyadan kaçmak istemez', aksine çalışarak dinî vasıflarını dünyada sergilemek ister. Weber'in ifadesiyle '...böylece sofu, içinde yaşadığı dünyayı değiştirmek için aktif olarak gayret göstermeyi

rasyonel olarak gerçekleştirilmesi gereken bir görev kabul eder.' Onun günlük faaliyetlerinde rasyonalizm çok önemli yer tutar, çünkü sofu kendi hayatını rasyonel olarak düzenleyen bir rasyonalisttir. [56] Elisabeth Özdalga, Gülen hareketini bu açıdan değerlendirir ve onu 'aktif dindarlık' kavramıyla tanımlar. [57]

Kutsal vazifeyi yerine getiren hizmet ehli bu vazifenin kendilerine Allah tarafından verildiğini düşündüklerinden Weber'in ifadesiyle 'dünya merkezli sofu' olarak tanımlanabilirler. [58] Gülen'e göre işin en iyi şekilde yapılarak Allah'a adanması dinî bir görevdir. Bu bağlamda para kazanmak hoş karşılanır; ancak parayı lüks için harcamak kötü bir davranış olarak değerlendirilir. [59] Hayat eğlenceyle geçirilecek kadar uzun değildir ve insanın yapabileceği çok daha önemli şeyler vardır. [60] Gülen bu ideali aksiyon insanı kavramıyla tanımlar. Bu insan dünyayı cennete dönüştürene kadar elinden gelen her şeyi yapmaya azmeden ve ölünceye kadar da bu mücadelesine devam eden insandır. [61] Gülen hizmet ehlinin günlük hayatında uykuya üç saat, diğer işlere de ancak birkaç saat ayırmasını, geri kalan zamanını da hizmet için kullanmasını öğütler. [62] Bu öğüt Weber'in bahsettiği Protestanların 'iş ahlakı' prensibini hatırlatmaktadır. Gülen'in İslam'a göre belirlediği iş ahlakının uzantılarını hareket içindeki çalışma düzeninde bulmak mümkündür. Eğitim sektörü bu disiplinden iki şekilde yararlanmaktadır: [1] Hareketin eğitim sektörü dışında çalışan mensupları para kazanmakta ve kazandıklarını eğitim sektöründe harcamaktadırlar. [2] Öğretmenler çok zor şartlarda bile görevlerini özveri ve sadakatle yerine getirmektedirler, çünkü bunu Allah'a karşı bir görev saymaktadırlar.

Bilgi Güçtür - Seküler Bilginin İslamîleştirilmesi

Dinî odaklı olmayan okullarda İslamî motivasyona sahip öğretmenlerin neden görev yapmak istediklerini anlayabilmek için Gülen'in İslam'da bilgi kavramına yüklediği anlamı bilmek gerekir. Gülen'in bu konuda Said Nursi'den etkilendiği ortadadır. Mesela lâik okullarda öğretilen bilgilerin düşünceye bilimsel bir temel kazandıracağı ve bu temelin de imanın pekişmesini sağlayacağı fikri Said Nursi'den mülhemdir. [63] Ama Türkiye'de bilim materyalizm ve pozitivizmin bakış açılarıyla öğretildiği için iman için tehlikeli bir şey olarak görülmektedir. Bu problemin aşılması için Gülen bilim ve dinin eğitim kurumlarında bir bütün halinde medrese ve mektep anlayışıyla öğretilmesini önerdi. [64] Gülen bunu bir ideal olarak belirlemekle birlikte

medrese ve mektep öğretiminin Türkiye veya diğer başka ülkelerde gerçekleştirilemeyeceğinin farkındadır. Bu nedenle o ve taraftarları İslamî eğitimin isteyen herkes için her yerde var olması sebebiyle kendi okullarında İslam öğretilmese bile bu okulların İslam'a hizmet ettiklerini çünkü öğrencilere bilgiyi sunduklarını düşünmektedirler. Gülen'e göre İslamî değerleri olan ve öğrencilere bilgiyi doğru ve yararlı yönde kullanmalarını öğreten öğretmenlerin verdiği bilginin bizatihi kendisi bir İslamî değerdir. [65]

Bu yorum çerçevesinden bakılınca Gülen'in görüşlerini destekleyen insanların öğretmenlerin çalışmalarını irşat veya rehberlik olarak değerlendirmelerine şaşmamak gerekir. Harekete göre bu bilgi anlayışının Türkiye dışında birçok ülkede olduğu gibi gayr-i Müslimlere öğretilmesi herhangi bir probleme yol açmamaktadır, çünkü bu bilgilerle öğrenciler daha iyi birer insan olarak yetişecekler ve bu da ileride İslam'ı anlamalarına yönelik bir temel oluşturacaktır. Gülen'e göre ancak bilgi sahibi olan Müslümanlar İslam'a hizmet edebilirler, çünkü bilgi olmadan rehberlik yapılamaz. [66] Bilgili kimse hem İslam'a hem de topluma yararlıdır, bilgisiz kimse ise her ikisine de zararlıdır. [67] Bilgili öğretmenler öğrencileri için bir model oluştururlar, onlara İslam ve bilimi nasıl buluşturacaklarını kendi zatlarında öğretirler; iyi bir öğretmen örneği oluşturarak gayr-i Müslimler de dahil olmak üzere herkese Müslümanların iyi insan olduğunu gösterirler ve böylece İslam'a hizmet etmiş olurlar. Bu ideal aynı zamanda çocuklarını dindar Müslüman öğretmenlere emanet eden ve onların çocuklarına İslam'la çatışmayacak bilgi öğrettiğini düşünen aileler tarafından da takdir edilmektedir. [68]

Gülen'in yazılarında cehalete karşı mücadele ahlakî bir değer kazanmıştır. [69] Öğretmenler bilimi kendi perspektiflerinden öğreterek cehaletle mücadele ettiklerine, böylece de İslam'a hizmet ettiklerine inanmaktadırlar. Öğrenciler Müslüman olmasa bile aynı durum geçerlidir, çünkü insanlığa yararlı olan her şey İslam'a da yararlıdır. İslamî motivasyona sahip bir hareketin lâik bir eğitim sistemi içinde yer bulabilmesine İslam'la bilim arasında böyle bir ilişkinin kurulması yol açmıştı. Bu durum İslamî prensiplerin evrenselleştirilmesi veya lâik kurumların İslamîleştirilmesi olarak tanımlanabilir. Böylece Türk-İslam sentezi söylemi evrensel ve ahlakî bir şekle dönüşüyor ve Gülen hareketinin tüm dünyada gerçekleşecek olan faaliyetlerine temel oluşturuyordu.

Küreselleşen Dünyada Yer Almak için Millîyetçiliğin Öğretilmesi

Nasıl olur da son derece millîyetçi bir ortamda yeşeren bir hareket farklı

lkelerde millî kimlikleri teşvik eden bir küresel eēitim faaliyeti gerçekleştirebilir? Gülen her ne kadar kendisini Türkiye Mslmanlıēını destekleyen birisi olarak görse de, bu kimlik kavramı daha sonraları kayda deēer bir şekilde deēiřmiřtir. 1980'lerin sonlarına kadar bu kimlik daha çok millîyetçi ve İslamî bir şovenizme dayanmaktaydı, [70] ama 1990'larda durum tamamen deēiřti. Gülen 1980'lerde Türkiye'nin problemlerinin çözümünün ancak Müslümanların bilinlendirilmesiyle ve İslam'a dayalı ortak bir kimlik oluşturulmasıyla gerekleřebileceēini, Batıcıların empoze ettikleri kalıpların üstesinden de ancak bu şekilde gelinebileceēini düşünüyordu. ABD'yi de en az Sovyetler Birliēi kadar kötü ve zararlı buluyordu. [71] Ama daha sonraları, belki de eēitim için yurtdışında bulunan mensuplarından da etkilenerek, bu soyutlamacı yaklaşımın Türkiye'nin problemlerini zemeyeceēi ve problemlerin nedenlerini bizzat Türkiye'nin kendisinde aramak gerektiēi kanaatine vardı. Artık cehaletin nedenlerini toplumda arıyor, onu kan kanserine veya Truva atına benzetiyor; [72] eēitimi de bu hastalıēın tek şıfası olarak görüyordu. Bu dönemde Batı ile daha fazla irtibatı vardı. Bu tecrübesi neticesinde de artık ABD'yi farklı etnik grupların bir arada yaşamasını saēladıēı için övgüye deēer buluyordu. [73] Hatta Türkiye'deki Batıcıları Batının ahlakî deēerlerini Türkiye'ye taşımamakla itham ediyordu.

Özverili Türk Müslümanların ülkelerini bırakarak yabancı ērencilere eēitim vermek üzere neden yurtdışına gittiklerini anlayabilmek için Gülen'in millîyetilik anlayışındaki deēiřimi dikkatle incelemek gerekir. Ona göre İslam farklı yerel ve millî karakterlere izin veren evrensel bir dindir. [74] Gülen, bir ülkenin ortak deēerlerini içeren ve bireyleri yönlendiren millî kimliklere olumlu bir anlam yüklemektedir. Bu millî kimlikler ülkeler arasında barışçıl ilişkilerin gerçekleşmesini saēlar. Her ne kadar ülkeler kendilerine mahsus kimliklere sahip olsalar da paylaştıkları ortak deēerler vardır ve Gülen'e göre bu deēerlerin en önemlisi bilgidir. [75] Kendilerini veya köklerini bilmeyen insanlar millî kimliēe sahip olamazlar, dolayısıyla da farklı ülkeler arasındaki ortak deēerleri göremez ve düşmanca tavırlar takınırlar.

Gülen'e göre modern dünya fikir alışverişi gerçekleştirmeli, fakat birey millî kimliēini korumalıdır. Bu nedenle de o küreselleşme ve millî yönelimleri birbirine baēlı unsurlar olarak görür. Türkiye baēlamında deēerlendirilecek olursa, Türkiye dünyaya kapılarını amalı, ama aynı zamanda millî kimliēini korumalıdır. [76] Türkiye ancak bu yolu tercih ettiēi zaman küresel bir güç

olabilir. [77] Gülen'e göre millî bir yönelim evrensel bir değerdir ve İslam'a da aykırı bir durum değildir. Türkiye'nin milliyetçi vatansever insanları mesela Arnavutluk'ta bulundukları zaman da Arnavut millî kimliğini destekleyebilirler. Bu insanlar İslam'ın ve kendi ülkelerinin menfaatine olduğu için böyle davranacaklardır, çünkü onlar iki ülke arasında güçlü bağlar oluşturmaktadırlar. Bu da hem Türkiye'nin hem de İslam'ın yararına olacak ve dinî önyargılar ortadan kalkacaktır. [78] Başka dinlerden ve milliyetlerden insanlarla gerçekleştirilecek ilişkiler esnasında millî ve dinî kimliklerin bu şekilde korunması öğretisi küreselleşme sürecine katılımın onaylanmasını sağlamaktadır. Böylece de Gülen hareketi küreselleşme ve milliyetçilik unsurlarını bir arada barındırabilmektedir.

Hoşgörü ve Diyalog

1990'ların ikinci yarısından itibaren Gülen'in söyleminde iki kavram ağırlık kazanmıştı: Hoşgörü ve diyalog. Tıpkı diğer İslamî modernistler gibi Gülen de Peygamber zamanında Medine'de sergilenen yönetim biçiminin diğer dinlerin mensuplarıyla, hatta inanmayanlarla bir arada yaşanabileceğinin bir delili olarak görür. Osmanlı İmparatorluğu'nun da hoşgörülü bir İslam anlayışı sergilediğini ve ancak bu sayede 10 milyon Türk'ün üç kıtada 250 milyon insanı yönettiğini belirtir. Ona göre hoşgörünün temeli olan merhamet ve hayırseverlik Allah'a karşı bir görevdir ve aynı zamanda bir Türk değeridir. İlk devir Türk İslamı'nın hoşgörüsüne örnek olarak da Yunus Emre'nin 'Yaratılanı severiz, Yaratandan ötürü' sözlerine başvurur. [79] Gülen 1994'den sonra kendi hoşgörü anlayışı çerçevesinde diyalog faaliyetlerine başladı ve onun bu tavrı kendi eğitim kurumlarında çalışan müntesipleri için de bir model teşkil etti. Onun diyalog anlayışı aynı Yaratıcının kulları olan tüm insanların ortak değerlerinin bulunduğu ve diyalogun bu değerleri ortaya çıkaracağı fikrine dayanmaktadır.

Gülen bu ortak değerlerin İslamî ve evrensel etik değerler olduğunu ısrarla vurgular. Böylece de hareketin okulları İslamî açıdan onaylanmış olmaktadır. [80] Gülen diyalogu farklı sosyal gruplar arasında ve uluslar arası düzeyde ortak değerler üzerine gerçekleşen işbirliği şeklinde anlamaktadır. Tabii bu ortak değerlerin yanında farklılıklar olacaktır ve zaten hoşgörü de bunun için gereklidir. Gülen hoşgörüyü İslam'ın ve Türk milletinin temel vasfı olarak tasvir eder; başkalarıyla diyalogu ve onların farklılıklarını saygıyla karşılamayı öğütler. Birçok Müslüman lider hoşgörüden bahsetmekte, ama uygulama

başarılı bir şekilde gerçekleşmemektedir. Gülen başka dinlerin liderleriyle, hatta Papa ve İstanbul'daki Yahudi topluluğun temsilcisi ile buluşmaktan çekinmemiştir. Türkiye'de ateist kimlikleriyle tanınan kişilerle de görüşerek bazı tabuları yıkmıştır. Bütün bunları dinî bir perspektifle gerçekleştirmek o kadar da kolay değildi, çünkü Türkiye'de İslamî söylemin başka dinlerin liderleriyle veya ateistlikleriyle meşhur kişilerle görüşülmesini hoş karşılamayan bazı kesin sınırları vardı. Onun Alevîlere gösterdiği yakınlık da Sünnî İslamî gruplarca pek tasvip edilmedi. [81]

Bütün bunlarla birlikte Gülen'in hoşgörüsü değerlerin göreceli birer olgu olarak kabul edilmesi noktasına kadar varmaz. Her ne kadar farklı dinî grupları kabullenmeye hazır olsalar da Gülen'in okullarındaki öğretmenler dindarlıklarından, millî ve İslamî kimliklerinden taviz vermemektedirler. Gülen bu tutumu, Mevlana'dan aktardığı bir örnekle açıklar. Mevlana 'insanın bir ucu sabit şekilde merkezde duran, diğer ucu 72 milleti gezen bir pergel gibi olması gerektiğini' söylemişti. [82] Güçlü bir Türk-İslam kimliğine sahip olan öğretmenler ve onların dünyanın birçok bölgesindeki faaliyetleri bize Mevlana'nın pergelini hatırlatabilir. Bu tutum onların birbirinden çok farklı ortamlarda faaliyet gerçekleştirebilmelerini sağlamaktadır, çünkü hareketin müntesipleri kendi değerlerine bağlı kaldıkları müddetçe başkalarının farklılıkları hareket için bir problem oluşturmamaktadır. Gerek bu tutumları, gerekse İslamî hedefleri ahlakî söylemle buluşturmaları nedeniyle Türkiye dışındaki birçok ülke hükümetleri hareketin eğitim faaliyetlerine sıcak bakmaktadır.

Gülen Taraftarlarının Arnavutluk'taki Okulları

Gülen'in belirlediği Türk-İslam değerlerini kapsayan idealin Türkiye dışında hayata geçirilmesi ilginç bir durum arz etmektedir. Mesela hareketin Arnavutluk'taki faaliyetleri 1992'de bir ilkokulun açılmasıyla başlamıştır. Bu bağlamda Arnavutluk'u ele almamız hayli ilginçtir, çünkü Arnavutluk millî kimliğini Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir duruşla kazanmıştır. Nüfusu ise, Sünnî ve Bektaşî Müslümanlardan, Roma'ya bağlı Katoliklerden ve Yunan Ortodoksluğuna bağlı Hristiyanlardan oluşmaktadır. Millîyetçi bir duruşa sahip olan Arnavutluk devleti bu okullarda ne Türk millîyetçiliğinin ne de İslam'ın propagandasını görmek istemektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Gülen hareketinin ana hedefi okullarda doğrudan dini değil, ahlakî değerleri ve modern bilimleri okutmaktır. Hareket okullarda kaliteli bir eğitim

gerçekleştirerek hem devletin hem de kamuoyunun desteğini kazanmıştır. Bu destek sayesinde de 1999'da bir ana okulu ile, erkek ve kız çocukları için ayrı ayrı olmak üzere ilkokul ve ortaokullar açmıştır. Bu okullar şimdiye kadar yaklaşık 2000 öğrenciye eğitim vermiştir. Okullar öğrencilerin hem Arnavutluk'ta hem de Türkiye'de öğrenim görmelerine imkan sağlayacak şekilde Arnavutluk ve Türkiye müfredatlarını takip etmektedir. Dersler Arnavutlukça, İngilizce ve Türkçe okutulmakta, fen bilimleri alanında ise İngilizce'ye daha fazla ağırlık verilmektedir.

Gülen okullarının Arnavutluk'taki hedefi öğrencilere gerekli rehberliği sağlayarak onları disiplinli bir şekilde yetiştirmektir. [83] Bir öğretmenin ifade ettiği gibi, bu okullar komünist dönemde insanî boyutu kaybeden Arnavutluk'ta öğrencilere insanlık vizyonu kazandırmayı ummaktadır. Mesela öğretmenler öğrencileri zaman zaman özürlü ve yoksul insanlarla buluşturarak öğrencilere başkalarına yardım etme duygusunu yaşatmaya çalıştıklarını anlatmaktadırlar. Bu tür faaliyetler gözlenince Gülen'in ideallerinin yerel ihtiyaçlara göre nasıl şekillendirildiği daha iyi anlaşılmaktadır. Gülen'in dile getirdiği dinî değerler uygulamada ahlakî bir dile dönüştürülmektedir, çünkü öğretmenler neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda her yerde ortak bir ahlakî anlayışın var olduğunu düşünmektedirler. Onların eğitim yöntemlerinin meyvelerini gören diğer insanlar da İslam'ı benimsemeseler bile, aynı amaç ve değerleri onaylamaktadırlar. Zaten Gülen'in yukarıda değindiğimiz diyalog konusundaki gayretlerinin ardında da bu ortak değerler etrafında buluşma fikri yatmaktaydı. Onun tarafları da bu noktayı benimsemekte ve İslamî değerleri yerel ahlakî dile dönüştürmeyi başarıyla gerçekleştirmektedirler. Mesela bir başka ülkenin eğitim sistemini geliştirmek için o ülkeye yardım etmelerini kendi aralarında İslamî bir söylemle savunurlar. Ama dine çok uzak bir çevrede faaliyette bulunuyorlarsa bunu da hümanist bir söylemle açıklamaktadırlar. İslam'ı bilmeyenlerin kendilerine İslamî bir dille aktarılan prensipleri anlayamayacağını tecrübeyle öğrenmişlerdir. Gülen'in 'akıl yolu birdir' [84] prensibinden hareketle İslamî ahlak olarak isimlendirilebilecek bir söylem geliştirmişlerdir ve bu söylem de hem Müslümanlar hem de gayr-i Müslimler tarafından anlaşılabilir. Bu bağlamda hareketin mensupları yukarıda değindiğimiz Max Weber'in 'dünya merkezli sofu' ifadesiyle dile getirdiği ideal tipe benzemektedirler. Weber'e göre bu tipyalnızca kendi hayatını rasyonel bir şekilde düzenleyen değil, aynı zamanda ahlaken rasyonel olmayan her şeyi reddeden rasyonalisttir. Hedef, kişinin hayatını her zaman 'bilinçli' ve sistemli

bir şekilde yönetmesidir. [85]

Tiran'da bulunan öğretmenler oradaki diğer okullarla kendilerini karşılaştırırken teknik ve ahlakî eğitim gerçekleştirme bakımından kendi okullarının daha kaliteli öğretmenlere sahip olduğunu söylemektedirler. Aileler sigara ve içki kullanmayan bu öğretmenleri takdir etmektedir. Türkiye'den gelen öğretmenlerin para kazanmak gibi bir amaçları yoktur. Onlar fedakarlık yapmaya hazırdırlar. Bu bağlamda da kendilerinin Fethullah Gülen'den etkilendiklerini kabul etmektedirler. Yaptıkları işi İslamî bir iş olarak görmektedirler, çünkü insanlara doğru yolu gösterip ahlakî olanı öğretmekle sevap kazandıklarına inanmaktadırlar. Onlar Arnavutluk'ta da öğrencilere yüksek kalitede eğitim vererek ve ahlakî erdemler kazandırarak bu ülkeye yararlı olacak gençler yetiştirmektedirler. Yetiştirdikleri öğrencilerin uluslararası bilim yarışmalarında dereceler alması bu hedefin gerçekleştiğinin bir göstergesidir. Eğitim yöntemleri ve öğrenilen bilgileri ölçme şekilleri Amerikan sistemini andırdığı için öğrenciler yüksek öğrenimlerini İngilizce konuşulan ülkelerde görme şansına da sahiptirler. Tabii bu eğitim sayesinde de kendi ülkelerinde önemli mevkilere gelebileceklerdir. Böylece Gülen'in 'altın nesil' söylemi Arnavutluk ortamına uygulanmış olmaktadır.

Kendileriyle görüştüğümüz öğretmenler yaptıkları işi hizmet olarak tanımlamakta ve bu hizmetin hem kendilerini hem de başkalarını felaha ulaştıracağına inanmaktadırlar; çünkü iyi işler ölümden sonra da kişiye sevap kazandıracaktır. Böylece öğretmenlerin Gülen'in eğitim alanındaki ideallerini gerçekleştirmeyi bir ibadet olarak gördüklerine tanık olmaktayız. Bu okullarda çalışan insanlar kendi ahlakî değerlerinin paylaşıldığı bir ortamda bulunduklarından aynı zamanda onların ahlakları da pekişmektedir. [86] Bu görev İslamî bir karakter taşımaktadır, çünkü irşat, hizmet ve cehaletle mücadele unsurlarını içermektedir. Gözlemlediğimiz noktalardan birisi de öğretmenlerin sürekli hareket halinde olmalarıydı. Bazıları Türkiye'de hizmetten gelmişti; bazıları Arnavutluk'tan önce başka ülkelerde hizmet etmişti; bazıları da Arnavutluk'tan sonra bir başka ülkeye gidecekti.

Sonuç: Gülen ve Taraftarlarının İslamî Modernite Anlayışı

Gülen öğretileriyle bir temel oluşturdu ve taraftarları onun eğitim alanındaki fikirlerini farklı yerlerde uygulamaya geçirdiler. Bu bağlamda eğitim, hizmet veren kişinin hem kendisini hem de başkalarını kurtuluşa ulaştırdığı bir araç oldu. Hareket eğitim alanında kendine mahsus bir çalışma ahlakı oluşturdu.

Gülen önce çevresinde bulunan insanları gençlerin dinî eğitimlerini desteklemeleri için teşvik etti. 1980'lerde bilginin İslam ve Türkiye için önemi üzerinde durarak taraftarlarını Türkiye'de eğitime yatırım yapmaya özendirdi. 1990'larda ise bu fikirler uluslar arası düzeyde uygulanma fırsatı buldu. Bu dönemde Gülen eğitimi insanlara ahlakî değerlerin kazandırılması için gerekli bir araç olarak sundu. Eğitim kurumlarında görev yapan taraftarları onun bu ikinci dönemdeki söylemine katılmakta ve onun fikirlerini farklı yerlerde uygulamaya geçirmektedirler. Güçlü bir İslamî motivasyonla hareket etmekte ve bulundukları her yerde dindar bir ortam oluşturmaktadırlar. İslam'a hizmet gayesiyle bireysel gayretleri birleştirmekte ve bulunulan çevrenin ihtiyaçlarına göre hareket etmektedirler. Hareket modern dünyanın çok önemli görülen sosyal ve ekonomik şartlarını dikkate aldı, küreselleşen dünyada Müslümanlara yer bulmaya çalıştı. Gülen ve taraftarları eğitim kurumları açarak İslam'ın modern dönemde ne anlam taşıdığı sorusuna cevap aradılar. Onlar modern karşıtı bir tavır sergilememekte, aksine moderniteyi dinî ve ahlakî idealleriyle şekillendirerek onun bir parçası olmak istemektedirler. Bu tutumu nedeniyle hareket Türkiye'de bu sorulara cevap arayan birçok Müslüman'a cazip gelmektedir. Türkiye dışında da eğitim alanında ortaya konan evrensel boyutlu uygulamalar başka din ve millete mensup insanlardan takdir görmektedir. Hareket Türkiye ve diğer ülkelerde karşılaştığı politik ve kültürel farklılıkları doğal karşıladığı için de mensupları farklı ortamlara adapte güçlüğü çekmemektedir. Onlar Türkiye'de İslam'la modern dünyanın gereklerini buluşturan bir nesil yetiştirmek istemektedirler. Onlar kendilerinin ortaya koyduğu İslamî modernite biçiminin dünyanın her yerinde işe yaradığını gördüler ve ahlakî değerleri insanlara taşıma görevini üstlendiler. Onlar farklı modernite anlayışlarının olduğu bir dünyada kendi modernite biçimlerini gerçekleştirmektedirler. [87]

[1.] Fethullah M. Gülen, Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 12. baskı, İzmir: Nil, 1998, s. 9.

[2.] Türk medyası bu eğitim kurumlarıyla ilgili olarak abartılı rakamlar vermekte, Millî Eğitim Bakanlığı bile hepsini kayda geçirmemektedir. Bk. M. Hakan Yavuz, 'Towards an Islamic Liberalism?: The Nurcu Movement and Fethullah Gülen', Middle East Journal, 53, no. 4 (Autumn 1999): 559; M. Hakan Yavuz, 'Orta Asya'daki Kimlik Oluşumu: Yeni Kolonizatör Dervişler-Nurcular', Türkiye Günlüğü, 33 (Mart-Nisan 1995): 160-64.

[3.] Temmuz 1999'a kadar Türkiye'de elit yönetici kesim Gülen'i lâikliğe yönelik bir 'fundamentalist tehdit' olarak algılamadı ama 1999'da Gülen ve cemaati kendilerini 'elit devlet kesimi'nin merceği altında buldu; Türkiye'nin büyük medya kuruluşları Gülen karşıtı kampanyalar başlattı. Bk. Yavuz, 'Towards an Islamic Liberalism', s. 602.

[4.] Gülen hakkındaki kitapların çoğu, lehte veya aleyhte olmak üzere önyargılıdır. Mesela Gülen karşıtı kitaplar: Faik Bulut, Kim Bu Fethullah Gülen? Dünü-Bugünü-Hedefi, Ozan, İstanbul 1998; Emin M. Değer, Bir Cumhuriyet Düşmanının Portresi ya da Fethullah Hocaefendi'nin Derin Misyonu, Cumhuriyet, İstanbul

2000. Fethullah Gülen lehinde kitaplar: Emily Webb Lynne, Fethullah Gülen: Is there More to Him then Meets the Eye?, Mercury, İzmir 1999; Daha bilimsel ve objektif yayınlar: M. Hakan Yavuz, 'Towards an Islamic Liberalism?', Uğur Kömeçoğlu, 'Kutsal ile Kamusal, Fethullah Gülen Cemaati Hareketi', İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri, (ed) Nilüfer Göle, Metis, İstanbul 2000, s. 148-194; Rainer Hermann, 'Fethullah Gülen-eine muslimische Alternative zur Refah Partei?', Orient, 37, no. 4 (1996): 619-45; Gülen'in okulları ve bu okullarda okutulanların eğitim üzerindeki etkileri konusunda tek ciddi araştırma: Elisabeth Özdalga, 'Worldly Asceticism in Islamic Casting: Fethullah Gülen's Inspired Piety and Activism', Critique, no. 17 (Fall 2000): 83-104.

[5.] Orta Asya'da Gülen hareketine mensup olan ve olmayan diğer Türk okullarını inceleyen araştırma için bk: Cennet Engin Demir, Ayşe Balcı, Füsün Akkok, 'The Role of Turkish Schools in the Educational System and Social Transformation of Central Asian Countries: The Case of Turkmenistan and Kyrgyzstan', Central Asian Survey, 19, no. 1 (2000): 141-155; Bayram Balcı, 'Les ecoles privees de Fethullah Gülen en Asie centrale, Missionnaires de l'Islam ou hussards de la turcite?', Doktora Tezi, IEP Universite Pierre Mendes France, Grenoble, 2001; Berna Turam, 'Between Islam and the State: The Politics of Engagement: The Engagements between the Gülen Community and the Secular Turkish State', Doktora Tezi, McGill University, Montreal, 2001.

[6.] Robert Putnam, Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy, s. 167, Princeton University Press, 1993.

[7.] A.g.e.; Ayrıca bkz. John F. Helliwell and Robert D. Putnam, Education and Social Capital, NBER Working Paper Series, Working Paper 7121, s. 1, Cambridge, MA, 1999.

[8.] Bkz. Melanie Portilla Rodrigues, Social Capital in Developing Societies: Reconsidering the Links between Civil Agency, Economy and the State in the Development Process, Working Paper Series, No. 248, The Hague: Institute of Social Studies, May 1997.

[9.] Mesela bkz. Stefan Reichmuth, 'Christian and Muslim Communities and Their Influence on Education in Nigeria', Peter M. Roeder, Ingo Richter ve Hans-Peter Füssel (ed), Pluralism and Education: Current World Trends in Policy, Law, and Administration, s. 279-92, University of California Press, Berkeley: 1995; Dale F. Eickelman, 'The Coming Transformation in the Muslim World', Current History, s. 16-20, 99, no. 663 (January 2000.)

[10.] Gülen bir taraftan 1998'lerden itibaren fundamentalist olarak tanımlanırken, diğer taraftan da kadınların başbakan olmasını İslam'a uygun bulduğu için onu küfürle suçlayanlar vardır.

[11.] Gülen'in kendi dilinden değişimi ilgili olarak bk. Eyüp Can, Fethullah Gülen ile Ufuk Turu, s. 14, 13. bsk., İstanbul 1966; Oral Çalışlar, Fethullah Gülen'den Cemalettin Kaplan'a (İslamiyet Üzerine Söyleşiler), s. 36, Pencere Yay., İstanbul 1977.

[12.] Binnaz Toprak, 'Islamist Intellectuals: Revolt against Industry and Technology', Metin Heper ve diğerleri (ed), Turkey and the West, Changing Political and Cultural Identities, , s. 237-57, I. B. Tauris, London 1993; Binnaz Toprak, Islam and Political Development in Turkey, s. 38, Brill Yay., Leiden 1981.

[13.] Elisabeth Özdalga, Modern Türkiye'de Örtünme Sorunu, Resmî Laiklik ve Popüler İslam, Sarmal Yay., s. 29, İstanbul 1998.

[14.] Binnaz Toprak, 'The Religious Right', Irvin C. Schick (ed), Turkey in Transition, s. 218-66, 223 vd., Oxford University Press, Oxford 1987.

[15.] Toprak, 'Islamist Intellectuals', s. 254.

[16.] Bu dört yol şunlardır: 1. Hz. Muhammed. 2. Kuran. 3. Kainat Kitabı. 4. İnsanın bilinçli doğası olan vicdan. Bu konuda bk. Ali Mermer, 'The Ways to Knowledge of God in the Risale-i Nur', Nesil Foundation (ed), The Third International Symposium on Bediuzzaman Said Nursi, s. 54-66, Sözler Yay., İstanbul 1997; Diğer yazarlar yalnızca ilk üç maddeden söz ederler.

[17.] Bu dönemle ilgili olarak bk. Latif Erdoğan, Fethullah Hocaefendi: 'Küçük Dünyam', 40. baskı, s. 33-78, AD Yay., İstanbul 1997.

[18.] E. Can, Fethullah Gülen ile..., s. 75.

[19.] Yaz kampları ile ilgili olarak bk. L. Erdoğan, Fethullah Hocaefendi..., s. 117-24.

[20.] Ahmed Ersoy, Eğitimde Depremli Yıllar, s. 4; Kitabın ilk yarısı bu konuya ayrılmıştır.

- [21.] Fethullah Gülen, Fasıldan Fasıla 3, 3. baskı, Nil Yay., s. 106, İzmir 1997.
- [22.] Derginin web sayfası: www.sizinti.com.tr.
- [23.] Mehmet Barlas, 'Hocaefendi Sendromu', Yeni Şafak, 30 Eylül - 4 Ekim, 2000.
- [24.] M. Hakan Yavuz, 'Print-based Islamic Discourse and Modernity: The Nur Movement', Nesil Foundation (ed), The Third International Symposium on Bediuzzaman Said Nursi, s. 324-350, Sözler Yay., İstanbul 1997; Nur hareketinde farklı fraksiyonlar için bk. s. 345-48.
- [25.] Gülen Türk ve Arap İslam anlayışları arasında belirgin bir ayırım ortaya koyar. Komünizme karşı hep katı bir karşı duruş sergiler, kendisine karşı kullanılsa bile devlet düzeninin savunucusudur. Bk. E. Can, Fethullah Gülen ile..., s. 54; Fethullah M. Gülen, Zamanın Altın Dilimi (Çağ ve Nesil 4), 10. baskı, s. 49, T.Ö.V. Yay., İzmir 1997; Osman Özsoy, Fethullah Gülen Hocaefendi ile Canlı Yayında Gündem, s. 64, Alfa, İstanbul 1998.
- [26.] A. Ersoy, Eğitimde Depremli Yıllar, s. 53.
- [27.] Gülen hizmet ve davetin ne şekilde gerçekleştirileceğinin kesin hatlarla belirlenmediğini, hizmetin yere ve zamana göre değişebileceğini söyler. Bu tutum da fundamentalist bir yaklaşım tarzından farklıdır. Bk. Fethullah Gülen, Fasıldan Fasıla, 2. baskı, s. 67 vd., Nil Yay., İzmir 1995.
- [28.] Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a), s. 324, Alfa Yay., İstanbul 1999.
- [29.] Fethullah Gülen, Fasıldan Fasıla 3, s. 214; E. Can, Fethullah Gülen ile..., s. 43.
- [30.] B. A. Öney, 'Turkey: System of Education', Husen Torsten ve Neville Postlethwaite (ed), The International Encyclopedia of Education, s. 6476-6481, Elsevier Yay., Oxford 1994.
- [31.] Bu yıllarda Türk toplumunun farklı katmanları farklı gerekçelerle 21. yüzyılın Türk asrı olacağını düşünüyordu; Bk. M. Hakan Yavuz, 'Turkish Identity Politics and Central Asia', Roald Sagdeev ve Susan Eisenhower (ed), Islam and Central Asia: An Enduring Legacy or an Evolving Threat?, s. 193-211, Center for Political and Strategical Studies, Washington 2000; O. Özsoy, Hocaefendi ile Canlı Yayında, s. 53; Fethullah Gülen, Yeşeren Düşünceler (Çağ ve Nesil 6), s. 109, T.Ö.V. Yay., İzmir 1997. Bu kitapta Fethullah Gülen Orta Asya halkından 'bizim halkımız' şeklinde bahsetmektedir.
- [32.] M. Barlas, Gülen hareketine yakın medyanın 28 Şubat kararlarını eleştirmemesini, hareketin okullarına zarar gelmemesine yönelik bir tavır olarak değerlendirir.
- [33.] Gülen Refah Partisi'nin kapatılmasını onayladı; başörtülü öğrencilerin okullara alınmamasını tenkit etmedi; 28 Şubat kararlarına karşı çıkmadı.
- [34.] M. Hakan Yavuz, 'Being Modern in the Nurcu Way', ISIM Newsletter, no. 6 (October 2000), s. 7.
- [35.] Bu nesle verilen isimler değişmekle birlikte her ismin içerdiği vasıflar aynıdır.
- [36.] Fethullah M. Gülen, Ruhumuzun Heykelini Dikerken, s. 128, Nil Yay., İzmir 1998.
- [37.] O. Özsoy, Hocaefendi ile Canlı Yayında, s. 22.
- [38.] E. Can, Fethullah Gülen ile, s. 87.
- [39.] Fethullah Gülen, Ölçü ve Yoldaki Işıklar 4, s. 87, T.Ö.V. Yay., İzmir 1998.
- [40.] O. Özsoy, Hocaefendi ile Canlı Yayında, s. 47.
- [41.] Gülen, Zamanın Altın Dilimi, s. 158.
- [42.] Nevval Sevindi, Fethullah Gülen ile New York Sohbeti, s. 9, Sabah Yay., İstanbul 1997.
- [43.] Yavuz, 'Being Modern in the Nurcu Way', s. 7.
- [44.] Fethullah M. Gülen, Yitirilmiş Cennete Doğru (Çağ ve Nesil 3), s. 41 vd., T.Ö.V. Yay., İzmir 1997.
- [45.] Fethullah M. Gülen, Buhranlar Anaforunda İnsan (Çağ ve Nesil 2), s. 99, T.Ö.V. Yay., İzmir 1997.
- [46.] Ersoy, Eğitimde Depremli Yıllar, s. 93; Gülen, Buhranlar Anaforunda İnsan, s. 101.
- [47.] Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler 4, s. 17, Nil Yay., İzmir 1998.
- [48.] Fethullah Gülen, Prizma 1, s. 250. Zaman, İstanbul 1997.
- [49.] Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler 3, s. 166, T.Ö.V. Yay., İzmir 1997.
- [50.] Mart 2000 tarihinde Tiran'daki Türk eğitim kurumlarının müdürü ile yaptığım söyleşide müdür bana, 'Eğer öğretmen öğrencilere doğru yolu gösterirse öğrencilerin yaptığı her iyi işin öğretmen öldükten sonra bile ona sevap kazandıracağını' söylemişti.
- [51.] Bu farklı anlayışlar için bk. Erdoğan, Fethullah Hocaefendi..., s. 55; Gülen, Buhranlar Anaforunda İnsan, s. 168.

- [52.] Gülen, Prizma 1, s. 33. Gülen'in hizmet kavramına yüklediği anlamlar üzerine daha fazla bilgi için bk. Özdalga, 'Worldly Asceticism in Islamic Casting', s. 88 vd.
- [53.] Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler 2, 11. baskı, s. 90, T.Ö.V. Yay., İzmir 1997.
- [54.] Fethullah Gülen, Fasıldan Fasıla 1, 7. baskı, s. 131 vd., Nil Yay., İzmir 1997.
- [55.] Fethullah Gülen, Ölçü veya Yoldaki Işıklar 1, 12. baskı, s. 63 vd., Nil Yay., İzmir 1998.
- [56.] Max Weber, The Sociology of Religion, İngilizce'ye çeviren Ephraim Fischhoff, s. 329, Beacon Yay., Boston 1963.
- [57.] Özdalga, 'Worldly Asceticism in Islamic Casting', s. 88.
- [58.] Max Weber, The Protestant Ethic: A Collection of Papers, (ed) Johannes Winckelman, s. 72, Siebenstern Yay., Gütersloh 1991; Gülen, Ölçü 4, s. 27.
- [59.] Fethullah Gülen, Çağ ve Nesil 1, 15. baskı, s. 71 vd, Nil Yay., İzmir 1998; Weber, The Protestant Ethic, s. 167.
- [60.] A.g.e., s. 168. Fethullah Gülen'in taraftarları arasından kitaplarında zaman yönetimi konusunu din açısından ele alanlar vardır. Mesela bk. Selim Aydın, Bilgi Çağında İnsan, s. 3-46, T.Ö.V. Yay., İzmir 1996.
- [61.] E. Özdalga bu konuyu detaylı olarak ele almaktadır. Bk. 'Worldly Asceticism in Islamic Casting', s. 89.
- [62.] Gülen, Fasıldan Fasıla 1, s. 87.
- [63.] İrfan Yılmaz, Yeni Bir Bakış Açısıyla İlim ve Din, s. 114, Nil Yay., İzmir 1998; Said Nursi'nin bilimsel eğitim anlayışı üzerine Muslim World dergisinin özel Said Nursi sayısına bk. Muslim World, 89, no. 3-4 (1999).
- [64.] Can, Fethullah Gülen ile, s. 72, 77; Gülen, Fasıldan Fasıla 1, s. 11.
- [65.] Gülen, Buhranlar Anaforunda İnsan, s. 53.
- [66.] Fethullah Gülen, İrşad Ekseni, s. 9, Zaman, İzmir 1998.
- [67.] M. Abdülfettah Şahin (Fethullah Gülen) ve diğerleri (ed), İlim ve Bilim: İlim ve Bilim Kavramlarının Tahlili, s. 58, T.Ö.V. Yay., İzmir 1992.
- [68.] Gülen diğer Türk İslamcılar gibi materyalizm, Darwinizm ve pozitivistlikte şiddetle karşıdır. Yeni Bir Bakış Açısıyla İlim ve Din başlıklı kitap hareketin bu teorileri devre dışı bırakan modern bilim anlayışını ortaya koymaktadır.
- [69.] Gülen, Buhranlar Anaforunda İnsan, s. 98.
- [70.] Bugün hareket mensuplarının çoğu o zaman dile getirilen konular hakkında konuşmak istememektedir. Bu konulardan bazıları şöyledir: Türkiye düşmanlarca sarılmış bir ülkedir; Avrupa Türkiye'yi yok etmek istemektedir; Yahudi filozof ve bilimcilerin Türkiye'de maneviyata verdikleri zararlar; Türklerin İslamî kimliğini yok etmek isteyen Türkiye içindeki düşmanlar; Amerikan karşıtı yorumlar.
- [71.] Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler 1, s. 200, Nil Yay., İzmir 1998.
- [72.] Gülen, Buhranlar Anaforunda İnsan, s. 60.
- [73.] Sevindi, New York Sohbeti, s. 35 vd.
- [74.] Can, Fethullah Gülen ile, s. 201.
- [75.] Gülen, Fasıldan Fasıla 3, s. 194.
- [76.] Problemlerin çözümü için tüm dünya halkı birlikte hareket etmelidir. Sadece tek bir ülkeye yönelik bir çözüm söz konusu olamaz. Bk. Can, Fethullah Gülen ile, s. 16.
- [77.] Özsoy, Fethullah Gülen Hocaefendi ile Canlı Yayında, s. 53 vd.
- [78.] Orta Asya'nın ekonomik önemi için bk. A.g.e., s. 110.
- [79.] Fethullah Gülen, Prizma 3, 6. baskı, s. 104, Nil Yay., İzmir 1999.
- [80.] Sevindi, New York Sohbeti, s. 76.
- [81.] Çalışlar, Fethullah Gülen'den, s. 42.
- [82.] Sevindi, New York Sohbeti, s. 99.
- [83.] Bu ve bundan sonraki paragraflarda verilen bilgiler yazarın Tiran'daki okullarda çalışan öğretmenler ve diğer görevlilerle yaptığı röportajlara dayanmaktadır.
- [84.] Sevindi, New York Sohbeti, s. 42.
- [85.] Weber, The Sociology of Religion, s. 329.

[86.] Gülen, İslam davasına hizmet etmenin ve bireyin çevresi tarafından kontrol altında tutulmasının İslamî bir hayat yaşamının en güçlü araçları olduğunu söyler. Toplumsal kontrolün önemi için bk. Gülen, Yeşeren Düşünceler, s. 186.

[87.] çoklu/farklı moderniteler (multiple modernities) konusunda bkz. S. N. Eisenstadt, 'Multiple Modernities', Daedalus, 129, no. 1, s. 1-27, 2000.

İslamî Kadrolarda Dünyevî Asketizm: Fethullah Gülen'in İlham Veren Riyazet ve Aktivizmi

Elisabeth Özdalga, PhD derecesini 1979'da Gothenburg'da sosyolojiden aldı. 1987'de Gothenburg Üniversitesi'nde doçent oldu. ODTÜ'de sosyoloji profesörü olarak çalışan Özdalga 1999'dan beri de İstanbul İsveç Araştırma Enstitüsü'nün müdürlüğünü yapmaktadır.

Demokrasiye giden yol uzun ve çetrefillidir. Bu süreçte krizler her ne kadar kaçınılmaz olsa da, toplumlar, siyasî çıkmazlarla baş etme ve bunlardan çıkış yolu bulmadaki yetenekleri ve siyasî ikilemelerinin derinliği bakımından farklılaşmaktadırlar. Modern demokrasi, modern kentsel toplumlar üzerine inşa edildiğinden beri, demokrasiye ilişkin sorunlar genellikle gittikçe karmaşıklaşan ve farklılaşan bir topluma entegre olmakla sıkı irtibat halindedir. Demokratik sürecin aslî kısmını kamusal alandaki büyüme oluşturur. Uzun bir demokratik idare geleneğine sahip, Müslüman bir ülke olan Türkiye'de son zamanlarda bilhassa 'kamusal alanı kimin idare edeceği' sorusunu esas alan bir problem ortaya çıktı. Türkiye 50 yıllık uzun parlamenter demokrasi deneyimi süresince, üç askerî müdahaleyi de içeren, birçok derin ve halen devam eden krizle yüz yüze gelmiştir. Avrupa Birliği'ne (AB) üyeliğinin ciddi olarak müzakere edildiği bir dönemde, sosyal ve siyasal kargaşa karşısında açık bir askerî müdahale artık uygulanabilir bir seçenek değildir. Bunun sonucu olarak toplum üzerindeki kontrolü arttırarak sürdürmek, kamusal alanı kontrol etmek anlamına gelmektedir. Bu şekilde toplumu, kamusal alanı izleme yoluyla kontrol altında tutma arzusu, ordunun -ve de devletin- sivil toplum ilişkilerine hiç olmadığı kadar fazla katılması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Silah kullanımından kaçınmak ve yakınlarda hayatını kaybetmiş olan eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya'nın 'Silahsız Kuvvetler' şeklinde adlandırdığı duruma uygun hareket etmek, demokratik ilerlemenin ifadesi değildir. Bilakis, bu şekilde dolaylı bir müdahale, manipülasyona açık karakteri nedeniyle, doğrudan müdahaleye nazaran sivil toplum yapısında daha zararlı etkilere sahip olabilmektedir.

Türkiye gündeminin temel meselelerinin başında İslamcılarının rolü ve Kürt sorununun geldiği açıktır. Dinî ve etnik sorunların sosyal bünneyi derinden yaraladığı olgusu, öngörülebilir gelecekte elle tutulur herhangi bir çözüme

ilişkin ümidin olmaması nedeniyle, askerî ve siyasî erkânın bu toplumsal ve siyasî hareketlerden doğduğu iddia edilen tehdide ilişkin ihtiyatını arttırmaktadır. Kamusal alanın tümüne yönelik ilgilerinin bir parçası olarak Askerî Komuta, gözlerini, farklı İslamî cemaatlara, özellikle de bunların eğitim alanındaki faaliyetlerine dikmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin başlangıcından beri askerî ve bürokratik kuruluşlar eğitime özel ilgi göstermektedirler. Bununla beraber, devlet müdahalesi bilhassa 1980 askerî darbesini takiben ve en çok da MGK'nın Aralık 1995 seçimlerinden 6 ay sonra Haziran 1996'da iktidara gelen Refah Partisine karşı, 28 Şubat 1997'de yönelttiği 'deklarasyon'dan sonra arttı. Eğitim kurumlarındaki İslamcı eğilimlere karşı yürütülen propaganda savaşının temel hedeflerini başörtüsü, dinî eğitim (İmam Hatip Okulları) ve Fethullah Gülen ve taraftarlarınca kurulan özel okullar oluşturmaktaydı. Bu makalenin esasını Gülen ve okulları oluşturacaktır.

Fethullah Gülen, İslamî reformcu Said Nursi'nin (1873-1960) en çok göze çarpan takipçilerinden biridir. Türkiye'nin kuzeydoğusunda bulunan Erzurum'da doğan Gülen, imamlık mesleğine Edirne'de başladı. 1960'ların ikinci yarısında, Türkiye'nin batısında yer alan İzmir ilinin içinde ve çevresinde bulunan farklı camilerde vaiz olarak hizmet eden ve öncelikle üniversite öğrencilerine yönelik kurslar ve yaz kampları organize eden bir İslamî aktivist olarak bilinmeye başlandı. Bu çalışmalarının bir sonucu olarak 1971 askerî darbesinden sonra 7 ay boyunca tutuklu kaldı. Gülen'in 1960'lı yıllar boyunca, ancak özellikle 1971 askerî darbesi sonrasında laiklik yanlısı otoritelerle heves kırıcı karşılaşması, onun dikkat çekmeyen bir siyaset geliştirmesine öncülük etti. Çalışmalarını, kamuoyunun dikkatini fazla çekmeyecek şekilde, bir okul yaptırmamanın bir cami yaptırmaktan ve normal (laik) bir okul yaptırmamanın İmam Hatip okulu yaptırmaktan daha faziletli olduğunu tavsiye ederek, sembolik olarak daha az anlam yüklü projelere kanalize etti. Kendisini takip edenler bu tavsiyelerine uyarak, 2000 yılı sonu itibarıyla dünya üzerinde 300 okul ve 7 üniversite inşa ettiler. Millet olarak yakın benzerliğe ilişkin güçlü vurgunun, hamiyetperver dinî bağlılıkla birleşmesinin sonucunda, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben Orta Asya'da zuhur eden Türkî Cumhuriyetler, Gülen'in takipçilerince öncelikli hedefler olmuşlardır. Bunun sonucunda, söz konusu okullardan yaklaşık 100 tanesi bu bölgede yer almaktadır. Bununla beraber, Türkiye'de Gülen ve takipçileri, sosyal ve eğitsel başarılarıyla bağdaşmayan, hatta vatana ihanet suçlamasını dahi içeren düşmanca bir propagandaya maruz kaldılar. Bu tartışma, Gülen'in, hedeflerinin ve takipçilerinin hedeflerinin bilimsel yaklaşımla anlaşılması ihtiyacına dikkat

çekmektedir.

1970'lerin sonlarından bu yana, muğlak bir ifade olan 'köktendincilik' ile, genellikle eşanlamlı olarak kullanılan siyasal İslam, sosyal bilimcilerin ve Orta Doğu üzerine çalışan gazetecilerin ajandalarının en başında yer alan konulardan birini teşkil etmektedir. Bununla birlikte, İslamın siyasî yönleri hakkındaki karşı konulmaz saplantının etkisiyle, yeni dinî ifadeyle neler olduğu konusunda gereken önemin verilmesi ihmal edilmiştir. Bundan başka, birçok hareketin açık amacı, kendini siyasetten uzak tutmak olduğu halde, siyasal amaçlar onlara gizli hedefler veya vazifeler adı altında atfedilmektedir. Bununla beraber dinî hareketlere ilişkin çalışmalara daha tarafsız yaklaşım, bunların üye ve sözcülerinin açıkça beyan ettikleri değerlere ve ifadelerine daha fazla itimat etmek anlamına gelmektedir. Gizli hedefler hakkında bir sonuca varmanın, açıktan açığa savunulan değerler kümesi hakkında bir karar vermekten daha zor olmadığı muhakkaktır. Yine, sözde gizli bir bakış açısının, üzerinde çalışılmakta olan yapıyı ve hareketi anlamakta daha değerli olmadığı da muhakkaktır. Gülen'in vizyonuna ilişkin analizim bu temel olgusal anlayış içerisinde olacaktır.

Bu doğrultuda konu hakkında bilgi sahibi bir kimsenin bakış açısıyla, Gülen'in görüşlerinin siyasî güç elde etmekle ve hatta geleneksel İslam ile pek az, fakat Max Weber'in 'dünyevî asketizm'e ilişkin fikirleri ile daha fazla ortak noktaya sahip olduğunu ortaya koyacağım. Gülen tarafından öğretilen bakış açısı, pietizm ile harekete geçirilen ve kontrol edilen bir aktivizm esasına dayanmaktadır. Bu 'aktif pietizm'in (veya Weber'in deyişiyle 'dünyevî asketizm'in), Türk dinî hayatında yeni bir özelliği tanımladığı görüşünü ileri sürmekteyim. Weber'in dünyevî asketizmle ilgili analizlerine uygun olarak, Gülen'in benzer nitelikli 'aktif pietizm' anlayışının genel sonuçları, sosyal ilişkilerin rasyonelleştirilmesi doğrultusundadır. Bunun sonucu olarak, aşağıdaki analizler bu rasyonelleşen etkinin üç farklı yönünde yoğunlaşacaktır. Birincisi, eğitim yapılanması konusundadır. İkincisi, Weber tarafından 'siyasî organizasyondan kurtulma' diye tanımlanan ve devlet etkinliğine mani teşkil eden dinî sivil toplum örgütlerinin gelişmesinin üstü kapalı ifadesi olan durumla ilgilidir. Üçüncüsü ise, Gülen'in 1970'lerin aşırı millîyetçi, para-militer gruplarının momentumunu kırarak, bunların ürettikleri düşünceleri riyazet ve şiddet karşıtlığını esas alan bir ideolojiye dönüştüren hareketi yoluyla gözlemlenebilen bir süreç olan, Türk toplumunun demokratikleşmesidir.

Aktif Pietizm

Bir kimsenin Gülen'in mesajının özünü anlaması için Türkçe bilmesi gerekmez. Vaazlarındaki duygusal ifadelerin ve istemsiz, ani hareketlerinin izlenmesi, onun sadece günlük yaşamın gereklilikleri veya işleri ile ilgili olmayan, aynı zamanda insanın iç dünyasının derin katmanlarına yapılan bir araştırmamanın ürünü olan müteessir bir kaygı ve iç heyecanı tarafından hakimiyet altına alınmış birisi olduğunu göstermektedir. Gülen sakin ve cilalı konuşmalar yapan birisinin tam zıddıdır. Koltuğuna öylece oturup durmaz; bir yandan ileri geri giderek kıyafetlerini düzeltir, bir yandan da gergin, heyecanlı bir şekilde konuşur ve duyguları onu çoğu zaman ağlatır. Eğer bir kimse heyecan dolu yüz ifadelerine aldırıyor ve sadece söylenen mesajı yakalamaya çalışıyorsa; ki bu Gülen'in eski, hemen hemen terk edilmiş bir dil kullanması nedeniyle çoğu zaman kolay olmaz, geç kalmamak için acele etme dürtüsüyle karşı karşıya olduğu gibi içinde bir rahatsızlık ve zamanın akıp gideceği hissi vardır.

Şu halde bu gerginlik ve acelecilik niye? Gülen'e göre herhangi bir kimsenin Allah'ın hizmetinde bir şey başarabilmesi için sadece tek bir hayatı, tek bir fırsatı vardır. Bir kimse bu mesajı ciddiye alarak kendini Allah'ın yolunda feda ettiğinde yaşayacak, aksi taktirde kaybolup gidecektir. Gülen'in heyecanının nedeni insanların bu fırsatı yakalayıp kavrayarak ebedî hayatlarını kazanmayı seçmelerini sağlama arzusudur.

Allah'a hizmetin sınırı yoktur. İslamın, zekat için belirli ve kesin şartların bulunduğu Sünnî yorumu ile karşılaştırıldığında Gülen'in hizmet anlayışı nihayetsizdir. Bir kimse kendinden bekleneni yaptığı veya yaptıklarının yeterli, tatmin edici olduğu düşüncesiyle asla oturup durmamalı, işini bitirir bitirmez derhal bir sonraki projeye geçmelidir. 'Daha yok mu Allah'ım?' sorusu, başkalarına karşı asla sona ermeyen bir çalışma ve hizmet anlayışını özetlemektedir.

Gülen bu ideali 'aksiyon insanı' olarak adlandırır. Aksiyon'un Fransızcadan geldiğini, hamle veya hareket anlamında olduğunu ileri sürmektedir. Bu ideali benimsemiş bir insan, asla mevcut olanla yetinmeyen bir insandır. Böyle bir insan, bu dünyayı cennete çevirene kadar elinden gelenin en iyisini yapmayı âdet edinen ve aynı zamanda daha iyi bir dünya için verdiği mücadeleyi bizzat ölümden başka hiçbir şeyin durduramayacağı insandır.

Gülen 'İnsan ölür gider, geriye eseri kalır. İnanan insanlar arkadan gelenlere birkaç eser bırakabilmek için durmadan çalışmalıdır' demektedir. Gülen'e göre

'Bu hayat, dolu dolu yaşanmalıdır' ideali bu şekilde çalışmakla başarılabilir.

Gülen, bu manâ ve ruhu hayatta tutabilmek için, aşağıda belirtilen beş hususa bağlı kalmayı önermektedir:

1. Fikirler üzerinde mutlaka düşünölmeli ve tetkik edilmelidir. Herhangi bir beyanat veya argöman asla teslimiyetle kabul edilmemelidir. Öz eleştirimiz ve murakabemiz çok önemlidir.

2. Bir gün öleceğimizi asla unutmamalıyız. Ölüm tasvirini fizikî ve müşahhas vasıtalarla canlı tutmalıyız. Daima ölümün farkında olmak, bir kimseyi arkasında kalıcı bir miras bırakmak için çok çalışmaya yöneltir.

3. Asla bu hizmetleri birlikte yürüttüğün arkadaşlarını yanından ayırma, zira onlar Allah'ın cemaatini oluştururlar.

4. Sizi münevver kılacak kitapları okumayı asla bırakmayın.

5. Güzel ameller işlemeyi gaye edindiğın insanlarla bağlarını sıkı tutmalısın. Bu insanlarla o zamana kadar yaptıklarını mütalâa ve gelecekte ne yapabileceğini müzakere etmenle, hizmetlerinin değeri artacaktır. Allah güzel iş yapmak için bir araya gelenleri mesut kılacaktır.

Birbirine bağılı bu işleri yerine getirmek için gereken düşünce yapısı, tevazudur. Bir görev yerine getirilirken, asla işin kişisel becerilerden hasıl olduğı düşünölmemelidir. Kudretin kaynağı Allah'tır. İnsanoğlu acizdir ve bir mümin her zaman mütevazı olmalı ve asla kendi rahatını düşünmemelidir. Her zaman yetersiz olduğunun ve yapacak daha çok şeyi olduğunun bilincinde olmalıdır. Her bir başarıdan sonra, yeni bir güçle daha fazlasını yapabilmek için Allah'a şükretmeli ve ibadet etmelidir. Her hayır ve güzellik Allah'ın inayetidir, ancak tüm kötölüklerin sorumluluğı ise insanlara aittir.

Gülen, modern toplumda dinî hayatın sadece camilerle sınırlı olmadığına inanmaktadır. Dindarlık, toplumun geniş kesimlerine, özellikle günümüz dünyasında özel bir öneme sahip kurumlara yayılmalıdır. Bu bağlamda eğitim ve ticaret bilhassa önem taşımaktadır. Akademik hayata önem verilmelidir. Zira önemli görüşler akademik forumlarda teati edilmekte olup burada din de dikkate alınmalıdır. Bunun sonucu olarak da, önemli eğitim kurumları, ne medreseler ne de camiler değil, devlet okulları ve üniversitelerdir. Bu da müminlerin bu kurumları hareket alanı haline getirmeleri gerektiğı anlamına gelmektedir.

Gülen üniversite eğitimi almış insanlardan hoşnut olmaktadır. Bu şekilde özellikle seküler etkilere açık olan eğitilmiş, aydın insanlara ulaşma eğilimi, bilim ve din arasındaki ilişkiye dair yapılan tartışmalara verilen önemin bir yansımasıdır. Gülen taraftarı medyada (Zaman Gazetesi ve Samanyolu Televizyonu) yer alan tartışmaların büyük bölümünde bilim ve dinî inançlar arasında çelişki olmadığı argümanı vurgulanmaktadır. Sızıntı dergisinde yer alan yazılarda devamlı surette bilimin dindarlık önünde bir engel olmadığı ileri sürülmekte ve Enlightenment filozoflarını hatırlatan bir surette bilimsel bulgular Allah'ın büyüklüğünü metheder bir şekilde kullanılmaktadır. Böylece, bilim ilerledikçe insanoğlu Allah'ın kudretine kıyasla kendi sınırlarını daha iyi anlayacaktır.

Gülen'in ortaya koyduğu bu bakış açısı, aktivizm ve pietizm'i esas almaktadır. Giriş bölümünde belirtildiği üzere, onun 'aktif pietizm' anlayışı, Türk dinî hayatında yeni bir anlayışı tanımlamaktadır. Bu, Gülen'in öğretilerinin kendisine müspet birer referans noktası teşkil etmeleri nedeniyle tâbi olduğu üç İslamî eğilimle karşılaştırılması suretiyle ortaya konabilir. Birinci ve ana kaynak, geleneksel (Ortodoks) Sünnî İslam; ikincisi Nakşibendi tarikat düzeninin geleneği ve üçüncüsü ise Said Nursi'nin başlattığı Nurculuk hareketidir. Bu üç gelenek ve bunlardan neş'et eden ahlak sistemi, Gülen'in temel ilham kaynaklarıdır. Bununla beraber her ne kadar Gülen tarafından ilke olarak benimsenmeseler de, bu gelenekler yeni bir dinî öğreti ve tatbikatın başlangıç noktası olarak hizmet etmişlerdir.

Gülen'in öğretileri ısrarla, başkalarına hizmeti vurgulamaktadır. Onun ibadet anlayışı, her dindar mümin için temel bir inanç olan hizmet kavramından sâdır olmaktadır. Zekât şeklinde müesseseseleşen yardımseverlik, İslamın beş şartından birisidir. Gülen'in hizmeti vurgulaması, geleneksel İslam'a uygun olmanın yanı sıra, asla sona ermeyen güzel işler işleme konusuna verdiği önem bakımından da yenidir.

Geleneksel İslam'da, zekât yükümlülüğünün yerine getirilmiş olmasına ilişkin kesin ve açık bazı kurallar vardır. Böylece müminlerin rahatlık içinde dinlenmesine izin verilmektedir. Gülen ve takipçilerine göre hizmet nihayetsiz olduğundan ve bir müminin rahatlık içinde dinlenmesi söz konusu olmadığından, onlar her zaman 'başka ne yapabilirim?' diye sormaya hazırdırlar.

Gülen aynı zamanda, Nurcu hareketinden de etkilenmiştir. 1960 ve 1970'li

yıllar arasında liseli ve üniversiteli gençlere yönelik olarak düzenlenen çalışma gruplarında ve yaz kamplarında Said Nursi'nin eseri olan Risale-i Nur yoğunlukla okunmuştur. Said Nursi, Kürtlerin yoğunlukla bulunduğu Türkiye'nin güneydoğusunda yer alan Bitlis civarındaki bir Nakşibendi aşiretinden gelmektedir. Bununla birlikte, şeyhle müridi arasındaki yakın ve sıkı kişisel bağı esas alan bir sistem olan tarikat geleneğinden kendini daha fazla organize etmek suretiyle ayrılarak, kitaplarının ve yazılarının etrafında kümelenen bir hareketin lideri olmuştur. Gülen, eğitimini Nakşibendi düzeninden çıkıp gelişen ve dönüşen bu Nurcu geleneğinden almıştır. Böylece ölüm fikri Nakşibendiler (ve diğer tarikatlar) ile birlikte Gülen'in zihnini de işgal etmektedir. Bundan başka Nakşibendilerin şeriata sıkı bağlılıklarıyla bilinmesine karşın, Gülen ve takipçileri Nakşibendilerin hayata yönelik ciddiyetlerini paylaşırlar.

Bununla birlikte, manevi eğitim bağlamında Gülen ile Nakşibendiler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Nakşibendi düzeninin bir üyesi için, Allah'ın birliğine ulaşmada takip edilmesi gereken yol, her şeyiyle belirgindir. Bir Nakşibendi müridine, manevî gelişimini nasıl ilerletebileceği konusunda aşama aşama talimatlar içeren, şeyh tarafından verilen müşahhas rehberliği ve şeyhin açık olmayan, zor konularda müşavirlik etmesi imkânını da içeren açık bir program sunulur. Şeyh, talimatların mürit tarafından doğru bir şekilde yerine getirilmesini gözetir. Kurtuluşa giden yolun daha belirsiz olduğu Gülen ve takipçileri için olay bu şekilde değildir. Alternatiflerin açık uçlu olmasının sonucu olarak, kurtuluş reçetesi daha müphemdir. Gülen'in takipçileri kurtuluşu, önerilen talimat ve ibadetlerin yerine getirilmesinden ziyade güzel amellerin veya hizmetin sonucu olarak görmektedirler. İçsel kurtuluşa giden yolun daha belirsiz olması ve bundan doğan tereddüdün ortaya koyulan güzel amellerle güçlendirilmesi eğilimi, bu iki yolun birbirini takviye eder nitelikte olduğunu göstermektedir.

İzah edildiği üzere, Gülen'e en yakın geleneğin menşei Nursi'nin öğretileridir. Ancak Gülen, Nurculuktan farklı bir yönde de gelişim göstermiştir. Şerif Mardin'e göre, Nursi, 'toplumun bireysel görünümünü' tasvir etmektedir. Bu, inancın tarihte itici güç olarak görüldüğü anlamına gelmektedir. Mardin, Nursi'nin iki temel konu çevresinde merkezlenen bir 'muhakeme' ifade ettiğini ileri sürmektedir. Bunlardan birincisi; Nursi'nin kendisini İslam kültürünün batı ve materyalizm karşısındaki bekçisi olarak görmesidir. İkincisi ise; topluma mekânîk bir şekilde bakmaya karşı çıkarak, bunun yerine her bir kişiyi birey

olarak tanınması ve kabul etmesidir. Toplumun bireysellikten mahrum bırakılmasına karşılık o, toplumun yeniden bireyselleştirilmesi için çalışmıştır. Geleneksel olarak İslamın önemli bir parçasını teşkil eden kişisel yükümlülükler ve sorumluluklara vurgu yapmıştır. Nursi bu yolla, geniş çevrelerde yankı bulan yeni bir davette bulunmuştur. Bu şekildeki bir temsilin, batının değer verdiği anlamda bir bireyselleşmenin ifadesi olmadığı şüphesizdir. Nursi'nin savunduğu yeniden bireyselleşme, bireyler arası ilişkilerin gemeinschaftlich yönlerini esas almaktadır. Mardin'e göre bu esnek muhakeme, Nursi'nin orta ve düşük sınıfta yer alan takipçilerine manevî gelişim, kişisel olgunlaşma, devletin dışında özerk bir sosyal yapı oluşturma ve toplumsal hareketin haritasını sağlamıştır.

Bu değerlerle hareket eden Gülen, Said Nursi'nin öğretilerinde önemli bir yorum kaynağı ve vasıta olmuştur. Bununla birlikte Gülen'in çizdiği görüntü, Nursi'ninkinden belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. Gülen, aksiyon adına çağrıda bulunan ilk ve önde gelen bir liderdir. Halbuki Nursi mümini, Allah'ın iradesinin tecelli ettiği bir vasıta olarak kabul etmekte, Gülen için ise mümin, güzel ameller işlemede bir vasıta olarak hizmet etmektedir. Bunun sonucunda, Gülen'in hareketi sadece kendi içsel hayatında dindar bir kimse olma ile alâkalı kalmayıp, aynı zamanda vasıta olarak dış dünyaya yönelen bir tür sorumluluğun daveti olan dinamizmi esas almaktadır. Gülen'in takipçisi olan biri, topluma katılır ve toplumsal yaşamın gereklerini en geniş manada anlamaya çalışır. Bundan başka Gülen, Nursi'den vizyonunun cemaat esaslı olması bakımından da farklılaşır. Gülen, kolektif olarak ortaya konan güzel amellere, Allah'ın cemaati olarak, özel bir hizmeti icra etmek ve böyle bir icraata ilişkin olarak geleceğe ait planları ve geçmiş tecrübeleri müzakere etmek için bir araya gelenlere veya önemli bir vazifede işbirliği yapanlara özel bir önem vermektedir.

Gülen'in ahlak anlayışının farklı unsurlarının birleştirilmesi, Weber'in 'dünyevî asketizm' olarak adlandırdığı ideal sosyolojik tipin tesis edilmesini sağlamaktadır. Gülen'in vizyonu, devamlı çalışmaya temayül eden bir ahlak sistemini esas almaktadır ki bununla bireysel çalışmalar, kurtuluşa giden diğer yolların belirsiz ve müphem olması nedeniyle, özellikle zorlaşmaktadır. Bundan başka bu ahlak sistemi, tembellik yerine çalışmaya değer veren, hayata yönelik ciddi bir yaklaşımı esas almaktadır. Söz konusu sistem aynı zamanda cemaatsel kardeşliğe de yönelmektedir.

Weber'in konseptine uygun olarak, Gülen'in 'aktif pietizm'i mistisizmin karakteristiğini oluşturan 'dünyayı terk etme' değil 'dünyayı reddetme' esasına dayanmaktadır. Durgunluk demek olan 'istiğrak'ı değil, dinamizmi esas

almaktadır. Kurtuluş belgesini bu dünyada ifa edilen amellerde bulan bir ahlak sistemidir. Böylece riyazeti esas alan dinamizm, daha rasyonel bir şekilde organize olmuş bir topluma öncülük eden tedbirleri savunmaktadır. Bu aktiviteler, cami yerine okul yaptırmayı, dinî talimat yerine seküler eğitime yatırım yapmayı, ticarî ve eğitsel kurumların birbirlerini desteklemelerini, bireysel ve kolektif öz eleştiriye teşvik etmeyi ve eleştirel düşünceyle planlanmış geleceğe dönük projeleri desteklemeyi ihtiva etmektedir.

Weber'in çok iyi bilinen bir eserinde 'Protestan Ahlakı' olarak adlandırdığı ahlak, özünde Protestan değildir. Aslında Weber'in ilgisini çeken olgu, 21. yüzyılın başlarındaki bakış açısına göre ancak Protestan mezhebindekiler arasında görülebilecek bir özellik olan bir ahlak; 'dünyevî asketizm'dir. Bu ahlâk anlayışı tüm Protestan mezhebindekiler için karakteristik olmadığı gibi, olanlar için de sadece belirli zaman dilimlerinde, özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda söz konusu olmuştur. Böylece, her ne kadar 'dünyevî asketizm' kapitalizmin Avrupa'nın bazı bölgelerinde gelişmesinde belirgin etkisi olmuş olsa da, bu genele şâmil değildir. Gülen hareketinde de görüldüğü üzere, benzer bir ahlâk bazı güncel Müslüman toplumlarda da gözlemlenebilir. Gülen hareketinin deneyimlerinden yola çıkıldığında, acaba böyle bir ahlak anlayışının toplum genelinde etkileri neler olabilir?

Sosyal İlişkilerin Rasyonelleştirilmesi

Gülen'in 'aktif pietizm'inin genel etkisi sosyal ilişkilerin rasyonelleştirilmesi yönündedir. Bu rasyonelleşen etki üç farklı yönü ile aydınlatılabilir. Birinci yönü, eğitim yapılanması konusundadır. İkincisi, Weber'in 'siyasî organizasyondan kurtulma, özgürleşme' olarak adlandırdığı dinî cemaatlere ilişkindir. Üçüncü yön ise, Gülen'in 1970'lerin aşırı millîyetçi, para-militer gruplarının momentumunu kırarak, bunların ürettikleri düşünceleri, riyazet ve şiddet karşıtlığını esas alan bir ideolojiye dönüştüren hareketi yoluyla gözlemlenebilen bir süreç olan, Türk toplumunun demokratikleşmesidir. Bu üç yön, yukarıda detaylı olarak incelenmiştir.

Gülen hareketinin eğitim üzerindeki etkisi önemlidir: 15 yıllık sürede kurulmuş olan 300 kolej. Bu okullardan Türkiye, Türkmenistan ve Özbekistan'da bulunan bir çoğunu ziyaret ettim. Sâlim bir eğitim veriyorlar. Okullara ister içeriden, ister dışarıdan bakılsın, olağan dışılık yoktur. Takip edilen müfredat, ilgili ülkelerin Eğitim Bakanlıkları tarafından hazırlanır. Bu okullarla ilgili şu söylenebilir: Onları devlet okullarının karşısına koymayı

gerektirecek hiçbir şey yoktur. Bununla beraber bu okullardaki öğretimin uzun vadeli sosyal etkileri de olacaktır.

İlk ve benzersiz yön; yarışmacı ruhun teşvik edilmesidir. Gülen'in okullarındaki öğrencilerin performansı ile diğer okullardaki öğrencilerin performanslarını karşılaştırmak için hazırlanan yıllık raporlarda, öncekilerin üniversite giriş sınavında oldukça iyi sonuçlar elde ettikleri görülmektedir. Bu göz dolduran performans Orta Asya'da, Türkiye'dekinden daha belirgindir. Yarışmacı ruh aynı zamanda, öğrencilerin dünya çapında 'olimpiyat' yarışmalarına çalıştırılması ve gönderilmesi ile teşvik edilmektedir ve öğrenciler genellikle madalyalarla geri dönmektedirler.

Gülen'in okullarının hedefi yüksek standartta kaliteli eğitim sunmaktır. Sınıflar küçüktür (sınıf başına yaklaşık 20 öğrenci düşer), öğretmenler iyi eğitilmiş ve İngilizce bilmektedirler. Öğrenciler ise çalışma disiplinlerini arttırmak amacıyla hafta içi yurtlarda kalmaya teşvik edilmektedirler. Okullar aynı zamanda fen ve yabancı dil laboratuvarları için ekipman sağlamaktadır ve güncelleşmiş bilgisayar teknolojisine sahiptir. Temel hedef öğrencilere hiç bir ideolojiyi telkin etmeden, iyi bir eğitim vermektir. Gülen'in takipçileri için asıl düşünce, ahlakî değerlerin, telkin ve dersler yoluyla değil, ancak günlük ilişkilerde güzel örnekler oluşturularak geçirilebileceğidir.

Okullar, sağlam bir malî temel üzerine kurulmuştur. Gülen için okulların inşası ile ticarî işletmeler el ele gitmektedir. Örneğin ekonomik altyapının zayıf olduğu Orta Asya ülkelerinde önce okullar inşa edilmekte, sonra da bu okullar çevresinde oluşan topluluğun yardımıyla, ticarî işletmelerin kurulması teşvik edilmektedir. Bu yolla küçük yatırımcı kendi kısıt kaynaklarıyla yatırım yapabilmek için güven kazanmaktadır. İşletmeler bir kez kurulduktan sonra artık müteşebbisler, okulları malî ve moral açıdan desteklemektedir ve bu yolla ekonomik işletmeler ve okullar birbirine dayanmakta, birbirlerini tamamlamaktadır.

Bu okullar aynı zamanda küresel bütünleşme adına yerel çabalara da öncülük etmektedirler. Çünkü eğitim dili İngilizcedir ve bilgisayar eğitimi verilmektedir. Bu da öğrencilerin eğitimlerini yurt dışında sürdürmelerine imkân sağlamaktadır. Örneğin Orta Asya'da bu okullardan mezun olanlar kolayca iş bulabildikleri gibi, İngilizce ve bilgisayar bilgileri, okullarını bitirmeden önce yaz tatilinde iş bulabilmelerine yardımcı olmaktadır. Bunun sonucunda Gülen'in okullarına girebilmek için büyük bir mücadele verilmektedir. 1999 yılının Nisan

ayında Özbekistan'ın Buhara kentinde ziyaret ettiğim bir okulda başvuran her 80 öğrenciden sadece biri kabul edilmekteydi. Buna ek olarak, okulun önceki öğrencilerinden birkaçı A.B.D.'deki üniversitelerden burs kazanmışlardı ve hâlâ buralarda okuyorlardı.

Bu okullar aynı zamanda yeni mezun olmuş ve farklı deneyimler arayan öğretmenlere de iş imkânı sağlamaktadır. Bu özellikle yurt dışına gitme kararında olanlar için geçerlidir. Bunların idealizm ve merakları, yeni eğitim kurumlarının kurulmasına kanallize edilmektedir. Bu çerçevede kendi inisiyatifleri ile hareket etmelerine izin verilmekte ve kendi ülkelerinde bulunan merkezî denetime tabi devlet okullarında yüklenebileceklerinden çok daha fazla sorumluluk gerektiren görevler ifa etmektedirler. Bu pozisyonları, doğal olarak daha fazla meslekî tatmin sağlamaktadır. Bu öğretmenler, örneğin Türkiye'ye geri döndüklerinde yıllar süren bir iş deneyimi kazanmış ve daha iyi bir pozisyon için pazarlık güçlerini artırmış olurlar.

Gülen hareketinin bu şekilde büyümesi, Türkiye'nin siyasî mücadelesinden etkilenmesine neden olmuştur. Eski Refah Partisi içinde yer alan bazı Gülen muhalifleri, Gülen'in güncel hedefleri hakkında dürüst davranmadığını, siyasî bir amacı olmadığına dair halkı kandırdığını, aslında bu alanda topyekûn bir güç elde etme hazırlığı içinde olduğunu iddia etmek suretiyle Gülen hareketi hakkında oldukça eleştirel bir yaklaşım içinde olmuşlardır. 1993 yılında hayatını kaybeden eski cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın da içinde bulunduğu diğer bir kısım siyasetçi, Gülen'in eğitsel girişimlerinin sıkı destekçisi olmuşlardır. Hatta Özal, Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan'ın siyasî liderleri üzerinde, Gülen'in bu bölgelerdeki çabalarını desteklemeleri konusunda kişisel etkisini kullanmıştır. 1980 ve 1990'ın başları arasında süren Özal döneminde medya, Gülen'in eğitsel girişimleri konusunda genellikle lehte bir eğilim içerisindeydi ve övgü içeren yazı ve röportajlar yayınlanmaktaydı. Bu yayınlarda, büyük bir mahrumiyet ve zorluk içerisinde, Sibirya ve Moğolistan'ı da içeren uzak bölgelerde yeni okullar kurulmasının ne kadar cesurca olduğu vurgulanmaktaydı. Yine bu röportajlar, Gülen hareketinin rejime yönelik muhtemel, gizli projeleri olduğu şeklinde bir şüphe uyandırmıyordu. Bu olumlu hava, ordunun (Millî Güvenlik Kurulu yoluyla) Necmettin Erbakan başkanlığındaki Refah Partisi başta olmak üzere, dinî gruplar üzerinde baskı kurmaya başlaması sonucunda 1997 Şubat'ından itibaren şiddetle değişmiştir. Bunun sonucunda Gülen hareketi özel bir gözetim altına alınmıştır. Çünkü ordunun hedefi tüm İslamî hareketlerin önünü kesmektir ve Gülen de bu

baskılardan ayrı tutulmuyordu. Baskıların ilk halkasının odağında İmam Hatip okulları yer alıyordu, ancak 1999'un ilkbaharında bizzat Gülen'in şahsına karşı bir kampanya başlatıldı. Gülen Atatürk'ü eleştirmek ve ona hakaret etmek, Afganistan'daki İslamî rejim ile işbirliği yapmak (Gülen'in bu ülkede okullar kurmuş olması olgusundan hareketle), genç öğrencileri aldatmak ve beyin yıkamak, nihayet devlet aleyhine ayaklanmak iddiaları ile suçlanıyordu. Devletin o zamana dek gizli tutulduğunu söylediği Gülen'e ait vaazları içeren video kasetleri, ATV gibi büyük televizyon kanallarında defalarca gösterildi. Millîyet, Hürriyet, Sabah ve Cumhuriyet gibi yazılı basın, kayıtsız şartsız destekler biçimde hep birlikte bu iftira kampanyasını bir koro gibi seslendirdi. Gülen mevcut hukukî yollarla incelenme şansı verilmeden medya tarafından kurulup, ordu tarafından desteklenen bir halk mahkemesinde vatana ihanet suçundan hüküm giydi.

Medyada Gülen aleyhine yürütülen kampanya gerçekte politik bir hedefinin olup olmadığı sorusunu gündeme getirdi. Kendi ifadelerine göre böyle bir şey yoktu. Takipçilerine göre de meslekî başarılar, politik başarılardan daha önemli idi. Gülen vaiz olarak mesleğe başladığından beri, siyasetle çekingen bir ilişki sürdürmüştür.

Önceden de açıklandığı gibi, girişimlerine fazla dikkat çekmemek için taraftarlarını, cami yerine okul yaptırmak veya dinî eğitim yerine seküler/laik eğitim veren okulların desteklenmesi gibi daha az ihtilafli projeleri gerçekleştirmeye sevk etmiştir. Bunun sonucu olarak Gülen ve takipçilerinin geçmişi, onların politik güç elde etme gayretinde olmalarından ziyade, iyi ameller ve ahlakî ilişkiler ile ebedi kurtuluşu arayan sosyal eylemciler olduklarına delil teşkil etmektedir. Bu nokta sadece gözlemlenebilir olgularla mutabık olmakla kalmayıp, aynı zamanda Weber'in cemaatsel kardeşliklerde sağlanan 'vazife insanı' davranış biçimine ilişkin sosyolojik bulgularına da uygundur.

Gülen'in takipçilerinin siyasî teşkilatlanma veya partileşme değil, dinî bir hareket yürüttüğü şüphesizdir. Bu hareket ferdî mensubiyete dayanan bir hareket olarak gözükmemektedir. Bu, Gülen hareketinin devlet gücü ile ilişkilenen belli aile birliklerine veya aşiretlerine dayanan bir dinî teşkilatlanma değil, ortak bir dinî unsur veya misyon etrafında toplanan insanlardan oluşan birliktelik üzerine tesis edildiği anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Gülen'in hareketi gerçek manada cemaatseldir. Weber'e göre cemaat inancı 'aşiret üyesi yerine ortak inancı koyar' ve bununladır ki 'siyasî organizasyondan kurtuluşa'

etkin bir şekilde katkıda bulunur. Bunun sonucu olarak cemaatsel ilkelere dayanan bir hareket, aile veya aşiret ilişkilerinden ve aynı zamanda da siyasî organizasyonlardan ayrılır.

Patron-müşteri ilişkisinin sosyal ve siyasî yaşamda önemli bir rol oynadığı Türkiye'de cemaat inancı, bu gidişten bir sapma anlamına gelmektedir. Bu, devlet kişiliği dışında şekillenen organizasyonlara bir örnektir ve bu suretle sivil toplumun güçlenmesine katkıda bulunabilir. Bu nokta bizi Gülen'in riyazetçi ahlakının Türkiye'deki aşırı milliyetçi hareketle nasıl ilişkilendirilebileceği sorununa götürmektedir. 1960'ların ortalarında Erzurum'da geçirdiği yıllarda Gülen, Komünizmle Mücadele Derneği ile sıkı bağlar geliştirdi. Kendi ifadesi ile, İzmir'de kurulan ilk dernekten sonra ikinci olan Erzurum Şubesi kendi gayretleri ile açılmıştır. Aslında bu anti-komünist derneğin kökleri, ilki 1950-1953 yılları arasında Zonguldak'ta ve 1956-60 arasında İstanbul'da faaliyet gösteren bir başka yapılanmaya kadar gitmektedir. Dernek, 1963 yılında İzmir'de tekrar canlandı ve iki yıl içinde Türkiye çapında 110 şubeye ulaştı. Gülen böylece, Milliyetçi teşkilatın sağ kanadının hızlı gelişiminin bir parçası olmuştur. Kendi otobiyografik mülakatında, organize hareketlerde daha fazla deneyimi olan bir yakınının kendisini bu teşkilatlara katılmama konusunda uyardığını; 'Bu düşünce de nereden çıktı? Bunun yerine sen, Nurları (Said Nursi'nin eserleri) oku, bundan daha iyi bir mücadele olmaz' dediğini naklediyor.

Anti-komünist dernek, pantürkist değerlere yaptığı aşırı vurgu nedeniyle, resmî ideolojiden ayrılan geniş kapsamlı bir milliyetçi hareketin parçasıydı. Pantürkizm, Türk Ocağı örgütleri ile teşkilatlandı. İlk Türk Ocağı 1911 yılında kurulmuş, ancak 1920 yılında İstanbul'un işgali ile İngilizler tarafından kapatılmıştır. 1924'de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından bir yıl sonra tekrar faaliyete geçti ve 1930 yılı itibarıyla, 250 şubeye ulaştı. Atatürk, 1931 yılında bunları kapattı ve ancak 1949 yılında tekrar açılabilirdiler. 1971'de yapılan askerî müdahale, yeni bir kapanma sürecine öncülük etti ve kurum merkezlerine Kültür Bakanlığı tarafından el konuldu. 1986 yılında tekrar açılmalarına izin verilene kadar, Ülkü Ocakları adı altında faaliyet gösterdiler. 1970'li yıllarda Ülkü Ocakları örgütleri, Alparslan Türkeş başkanlığındaki Milliyetçi Hareket Partisi'nin askerleri olarak hizmet eden para-militarist gücü (Bozkurtları) desteklemişlerdir.

Gülen'in 1960'lı yıllarda içinde yer aldığı anti-komünist derneklerin, Türk Ocaklarının ideolojilerine güçlü temayülleri vardı. Bu Ocaklarda teşekkül eden

Pantürkizm, beş farklı ideali esas almaktadır: Turancılık, Raşizm, Militarizm, Anti-komünizm ve itaat ve devlet uğruna özveriyi esas alan hiyerarşik bir toplum. Gülen'in 1960'larda yaz kamplarında bir araya topladığı liseli ve üniversiteli öğrenciler, bu muhafazakar ve aşırı milliyetçi değerleri paylaşmaktaydılar. Gülen de geniş ölçüde 1970'lerden 1980 askerî müdahalesine kadar, solcu ve Alevî gruplara karşı, birçok şiddet eylemleri gerçekleştiren yarı faşist bir hareket içinde yer alan ve zamanla para-militaristliğe dönüşen bir gençliği ve Milliyetçi Hareket Partisini hedef almaktaydı. Bununla beraber, halen Gülen ve takipçileri ile Türkeş ve Bozkurtları arasındaki ilişkiye yönelik detaylı bir bilimsel çalışma mevcut değildir. Bundan başka Gülen 1960'lı yıllarda meşhur sağcı aydın Necip Fazıl Kısakürek'in büyük bir hayranı olmuştur ve kendi aktif olduğu yerlerde, konuşma yapması için onu şahsen davet etmiştir. Kısakürek 1970'lerin başlarında, Millî Selamet Partisinin yayın organı olan Millî Gazete'de yazıyordu. Ancak daha sonra, aşırı pragmatik olması nedeniyle eleştiride bulunduğu bu partiden uzaklaşarak, kendi siyasî dinamizmini daha iyi bir şekilde yansıtan MHP'ye yakınlaşmıştır.

Gülen anti-komünizm, milliyetçilik ve dinamizm kavramlarına farklı bir içerik vermiştir. Kendisi idealler, değerler ve kişisel eğilimler anlamında, radikal sağcı olan gruplarla yakın birliktelikler geliştirse de, bu hareketi farklı bir istikamete yönlendirmiştir. Onun öncülüğünde hareket ve dinamizm kavramları, şiddetin her türlüşünü dışlayan bir riyazet çerçevesinde bir araya getirilmiştir. Kendisi ve taraftarları, kendilerini sadece politik şiddetten ayrı tutmakla kalmayıp, aynı zamanda tüm siyasetçilere arkalarını dönmüşler ve siyasî alan dışındaki projelere yoğunlaşmışlardır. Onun hareket programı, bu devrimci gücün sonucu olarak okulların yapımında ve ticarî teşebbüslerin kurulmasında kullanılmıştır. Buna mukabil aynı potansiyele sahip öteki gençlik, sokakları savaş alanına çevirmek için, şiddet eğilimli gruplara katılmışlardır.

Gülen'in hedef aldığı gençlik, Türkiye'de mevcut sistem tarafından tamamen dışlanmaktadır. Bu gençliğin menşeyini alt-orta sınıf oluşturmaktadır ve genellikle hızla genişleyen kentsel alana yeni gelenler arasında yer alırlar. Ankara, İstanbul ve İzmir gibi şehirler, her ne kadar tüm sosyal ve siyasal aktivitelerin ana merkezleri olsalar da, Gülen'in ilgisini çekenler, küçük şehirlerden gelenlerdir. İlk desteğini Edirne ve Erzurum gibi şehirlerden toplamış olması bu yüzden önemlidir. Gençliğin amacı, üniversite eğitimi boyunca sosyal hareketlilik fakat aynı zamanda daha iyi bir toplum inşa etmeyi de hedef alırlar. Bu hedeflerine ulaşabilmek için de kavgacı bir

yaklaşımına çabuk uyum sağlayabilirler. Bu genç insanlar aynı zamanda kolektif hareketin güç sağladığının farkındaydılar. Bir yandan kendilerini Atatürk'ün cesur takipçileri olarak görürken, öte yandan onun dinî gereksiz yere baskı altına almasını eleştirmektedirler.

Şiddet taleplerine cevap vermek yerine, bu mücadeleci hissiyatın yapıcı sosyal ve ekonomik projelere dönüştürülmesi kolay bir iş değildir. Gülen, en baştan itibaren bunu kendine açık bir vazife yapmamıştı. Ancak bu, onun misyonunun bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Kendisine yöneltilen suçlamalara karşı savunma sadedinde yaptığı konuşmalarında, hamasî mücadele talebi ile yapıcı sosyal projeler meydana getirme arzusu arasında denge kurmanın zorluğuna dikkat çekmiştir. Hedef tuttuğu ve önemli değer ve duyguları paylaştığı gençlik, mücadeleci bir eylem istiyordu. Ancak onun dinî kanaatleri daha çok yapıcı işlerden yanaydı. Eğer hamasî söylemden vazgeçerse kitlelerin desteğini kaybedecekti ki, Allah namına iyi ameller işleme şeklindeki gerçek mesajının muhatabı da kitlelerdi. Bunun sonucu olarak Gülen ile bütünleşen dünyevî asketizm veya aktif pietizm, bu dünyanın savaşılarak reddi ile barışçı ve yapıcı yollarla yeni bir sosyal düzen kurulması arasındaki hassas dengeye dayanmaktadır. Bu tür dünyevî asketizmin gücü, sosyal ve ekonomik şartların geliştirilmesine öncelik vermek için mücadele etmek ve kendini feda etmekte yatmaktadır. Vazife bilincinin üzerine inşa edildiği derin dinî hassasiyetler olmasaydı, elde edilen başarılar daha az yapıcı ve rasyonel olurdu. Bu, aynı zamanda söz konusu hareketin tüm dünyaya ulaşmasını sağlayan ahlak anlayışının sonucudur.

Gülen'in misyonunun doğru bir şekilde anlaşılabilmesinde siyasî ihtiras ile dinsel dinamizm arasındaki ayırım çok önemlidir. Birincisinin hedefi, devletin kontrolünü ele geçirmek iken, ikincisi kamusal alanda köklü bir açılımı gerektiren girişim yoluyla toplumun yeniden yapılanmasıdır. Bununla beraber bu amaca ulaşılması tek bir topluluğa bırakılamaz, tüm sivil toplum örgütleri bakımından söz konusu olan, ahenkli ve düzenli bir mücadeleyi gerektirir.

Fethullah Gülen ve Kur'an'ı İdrake Açtığı Ufuk

Fethullah Gülen ve Kur'an'ı İdrake Açtığı Ufuk 1-Fethullah Gülen'in Kur'ân-ı Kerim'i Tarifi 2-Gülen'in Kur'ân'ı Okuma ve Ondan İstifade Etme İle İlgili Görüş ve Tavsiyeleri 3-Fethullah Gülen'in Tefsirle İlgili Tavsiyeleri 4-Gülen'in Kur'ân'ın İ'cazı İle İlgili Görüşleri 5-Fennî Tefsir ve Fethullah Gülen 6-Gülen'in Tefsirle İlgili Eserlerindeki Tefsir Metodu 7-Gülen'in Tefsir Usulüne Dair Bazı Meseleler Hakkındaki Görüşleri

Fethullah Gülen, Kur'ân'ı daha çok hayatıyla tefsir eden biri olarak müstakillen tefsirle uğraşmamış olsa da, tefsir takrir ettiği zamanlarda tutulan notlardan oluşan 'Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar' ve Fatiha üzerine yaptığı derslerden müteşekkil 'Fatiha Üzerine Mülahazalar' isimli iki kitabı, Kur'ân'ı idrak adına onun ufkuna bakmamızda yardımcı olabilir. Onun, ayrıca diğer kitaplarında da Kur'ân ve tefsir ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bu makalemizde, onun bütün eserlerini tarayarak, Kur'ân ve tefsir adına orijinal görüşlerini kısaca vermek istiyoruz. En azından doktora tezi seviyesinde araştırılması gereken böyle bir konuyu, bir makale çerçevesi içinde bütünüyle ele almak mümkün olamayacağından, ancak aşağıdaki başlıklar altında genel bilgiler vermekle ve Gülen'in yayımlanmış eserlerinde Kur'ân ve tefsirle ilgili yerlere işaret etmekle yetineceğiz:

1. Gülen'in Kur'ân-ı Kerim'i tarifi,
2. Kur'ân'ı okuma ve ondan istifade etme ile ilgili tavsiyeleri,
3. Tefsirle ilgili tavsiyeleri,
4. Kur'ân'ın i'cazı ile ilgili görüşleri,
5. Kur'ân'ın fennî tefsiri ve usûlü ile ilgili görüşleri,
6. Tefsirle ilgili eserlerindeki tefsir metodu,
7. Tefsir usulüne dair bazı meseleler hakkındaki görüşleri.

Bir Bilim Olarak Sosyal Teori

Günümüzde pek çok toplumda, otorite yanlısı sayısız eğilim bulunmaktadır. Bunlar tek biçimci ve aşırı merkezîyetçi eğilimler olarak, toplumun tüm katmanlarıyla bürokratikleşmesini ve bütün sivil alanların devletleştirilmesini öngörmektedirler. Modern çağdaş toplum paradigmaları, bu otoriter eğilimleri besleyen siyasi ve iktisadi istikrarsızlıkların temel kaynaklarından birisidir. Elbette otoriter eğilimler yalnızca siyasi ve ekonomik şartların ürünü değildirler. Belli bakış açılarının tercih edildiği sosya-kültürel bir dönüşüm söz konusudur aynı zamanda. Birbirleriyle rekabet halinde olan siyasal teorileri, bu teorilerin dayandırıldığı farklı insan anlayışlarıyla açıklamaya kalkıştığımızda şematik olarak büyük bir kolaylık elde ederiz. Ancak sosyal ve sivil hareketleri irdelerken, belki yüzeysel bir mantıkla oldukça detay sayılabilecek bir tutum ve olgu bile bazen yargılarımızın oturduğu zemini sağlamlaştırması bakımından gereklilik arz eder. Yani böylelikle ancak şematik çözümlemelerin getirdiği genel ve indirgemeci sonuçlardan (bakış açılarından) kurtulabiliriz.

Modern devletin tüm biçimleri -kapitalist, sosyalist, liberal- yalnızca belli bir insan ve toplum anlayışını kuramlarına temel aldığından bir dünya görüşü ve anlayış meselesi, olarak her sosyal hareketi aşırı bir biçimde keyfileştirmekten kurtulamamıştır. Keyfileştirmenin en temel araçları da işte bu şematik çözümlemeler ve indirgemeci bakış açılarıdır.

Siyasi ve sosyal eğilim ve hareketler bir yana, bu hareketleri çözümlemek için kurulan sosyal bilimlere bile başlangıçta bir bilim olarak bu indirgemeci bakış açılarından beslenmiştir. Belli başlı düşünce biçimlerini tanımlamak ve bunların kaçınılmaz toplumsal sonuçlarını sorgulayarak eleştirel bir değerlendirme yapmak amacıyla yola çıkmış olsa da sosyal bilim mantığı, bu modern devlet biçimlerinin üretildiği sanayi toplum formlarında neş'et ettiği için aşırı derecede Avrupa-merkezci olarak yapılanmıştır. 19. yüzyıldır literatüre hakim olan toplumsal yorumlarda bunu açıkça görmek mümkündür. 19. yüzyıl boyunca dünya sosyal biliminin yapısı ikili bir süreç izledi; Avrupa ve Kuzey Amerika'yı incelemek için ayrı, dünyanın geri kalan toplum formlarını incelemek için de ayrı bir teori ve disiplin inşa etti. Sosyoloji, ileri toplumları analiz ederken, geri toplumları da Antropoloji inceliyordu. Şarkiyatçılık, 19. yüzyıla özgü gelişen sosyal bilim kavramının en temel siyasi sonuçlarından birisiydi. En geniş ifadesiyle, dünyanın 'geri kalmış, barbar' toplumlarını, siyasi,

sosyal ve kültürel açıdan analiz etmeyi amaçlıyordu. Ancak bu analizin amacı, daha ziyade ilerlemiş emperyal devletlere, üçüncü dünyanın egzotik toplumlarını sömürmek için siyasi ve bilimsel kanıtlar sunmaktı.

Klasik sosyal bilimin böyle bir sömürüye hizmet etmesi, pek çok sosyal bilimciyi rahatsız eder. 1945'lerden sonra sosyoloji daha kuşatıcı bir iddia taşır. Klasik oryantalizmin tüm siyasi ve ideolojik retoriklerinden sıyrılma gayretine girer. Sosyal bilim mantığını böyle bir revizyona mecbur eden yalnızca siyasi ve ideolojik nedenler değildir. Belki bunlardan da önemlisi, yeni iletişim ağları ve enformasyon teknolojisinin tahrik ettiği yeni toplumsal biçimleri okumada klasik sosyal bilimin analiz metotlarının yetersiz kaldığı gerçeği. O derecede ki, sanayi sonrası toplum formlarını analiz etmek için kurulmasına rağmen çeyrek yüzyılda, Batı toplumlarının maruz kaldığı sosyal değişimleri dahi sağlıklı okuyamaz hale geldi. Bu durum sosyal analizcileri, yeni toplumsal dönüşümleri ve örgütlenme biçimlerini okuyabilecek yeni yeni kavramsal kalıplar bulma arayışına sevk etti. Klasik sosyal bilimin Avrupa-merkezci karakteri, önceki sosyal teorilerin ideolojik pozisyonlarına teorik ve siyasi açıdan bir güven veriyordu şüphesiz. Ama bu aşırı kendine güven, sosyal analiz metotlarını giderek yeni toplumsal hareketler ve değişimler karşısında körleştirdi. Toplumsal yapıdaki bu yeni yüzler ve sosyal desenler ya bütünüyle algılanamaz veya mevcut ve hakim (resmi) ideolojinin kalıplarından birine indirgenerek okunur hale geldi.

Sosyal bilim son çeyrek yüzyılda işte bu ideolojik kalıplarını aşma girişimlerine sahne oldu. Hem yeni toplumsal dönüşümler karşısında geliştirdiği kavramsal çerçevenin ve okuma biçimlerinin yetersizliğini gördü, hem de sanayi sonrası modern toplumların tek düzeyde gelişmediğini, dünyanın farklı yerlerinde, farklı modernliklerin gelişebildiğini müşahade etti. Ancak yine de ifade etmek gerekir ki, bugün yeni sosyal bilim teorileri adı altında gelişen temel bilim, giderek bu Avrupa merkezci karakterini terk etmekte ve tarihsel kökenlerine ve gelişim süreçlerine yönelik ciddi eleştirel bir tutum sergilemekte ise de, modern toplumsal paradigmlar hala belli ölçüde Avrupa merkezci imalar taşımaktadır.

Devlet ve Hegemonya Sorunu

Bugün hemen hemen herkes, devlet olmazsa kargaşa ve anarşinin boy göstereceğinden emindir. Böyle bir durumda insanların birbirlerini öldüreceklerinden, baskı altına alacaklarından, birbirlerini sömürüp

köleleştireceklerinden, can ve mal güvenliğinin yok olacağından kuşkusu yoktur. En azından, insan denen varlık köklü bir değişime uğramadıkça, bu sonuçların kaçınılmaz olacağı düşünülmektedir. Bu varsayımdan yola çıkacak olursak, insanları birbirlerinden koruyacak ve insana yaraşır bir hayatı olanaklı kılıp güvence altına alacak bir devletin varlığı artık kaçınılmaz bir zorunluluk olarak belirir. Böyle düşünenler için devlet; düzenin, güvenliğin ve özgürlüğün sağlanıp korunmasının bir önkoşuludur. Devletin varlığı R. Cantzen'in teorisinde belirttiği gibi, olağan ve doğal olduğu gibi, var olma haklılığını da savunmaya gerek yoktur. Cevabı verilmesi gereken soru, sadece ne büyüklükte bir devletin zorunlu ve gerekli olduğu sorusudur. Bugünkü yeni siyasal ve sosyal paradigmaların kıyasıya tartıştığı alan da burasıdır. Devletin temel varlığı değil, meşrûiyet ve tahakküm sınırlarının, birey ve toplumda nereye kadar uzandığıdır. Yeni sosyal hareketler devlet erkinin bu klasik otoritesini ve toplumun tüm vecheleriyle devletleştirilmesini radikal bir biçimde sorguluyorlar.

Şüphesiz modern ulus devleti, otoriter bir karaktere sahip kendine özgü bir yaratıktır. Kendinden bağımsız yapılanan her toplumsal örgütlenme biçimini ve sosyal hareketi, kendi meşruiyet sınırlarına yönelmiş bir tehdit olarak algılamaktadır. Bu yüzden de bu tür eğilimler ve talepler karşısında kendini korumaya yönelik bir nevi doğal antikor ve savunma mekanizmaları geliştirmektedir.

Modern devlet çok genel anlamda iki yöneliş tarafından irdelendi; muhafazakarlık ve Yeni liberallik. Her iki yönelim içinde de hem sağ, hem sol ideolojiye indirgenebilecek yaklaşımlar mevcut. Ancak bugün geleneksel devletin hiyerarşik otoritesine yönelen en temel ve kapsamlı muhalefet Yeni liberal düşünce akımları tarafından geliştirildi. Devletsiz bir sol veya 'daha az devlet' talepleri sol akımlar içinde ancak, marjinal duran Anarşizm tarafından ütöpik olarak kavramsallaştırılır. Fakat henüz yetkin ve kusursuz olmaktan uzak olan günümüz şartlarının değişebilmesi için, sosyalist toplumun bütün alanlarında yoğun bir devlet egemenliğine ihtiyaç vardır ve mevcut Sosyalizm uygulamasında ancak 'daha fazla devlet' aracılığıyla ileride Komünizm aşamasında devletten tümüyle vaz geçmek mümkün olacaktır. Daha aşırı ve radikal eğilimlerde de devletin insan özüne her durumda ve şartta yabancı ve aykırı olduğu tezi ütöpik olarak irdelenir.

Yeni sosyal demokrat yaklaşımlar, devletin tüm kamusal alanlara nüfuz eden hegemonyasını sorgulasa da, genelde bireysel özgürlüklerle ilgili paradigmaları

hala sorunludur. Liberallerde olduğu gibi özgürlük talepleri nihayet, toplumun hakim vecheleriyle devletten bağımsızlaşmasına gidip dayanmaz. Daha dikkatli analiz edildiğinde sosyal demokrat talepler, 'kimlik ve farklılık' temelinde bireysel özgürlüklerin toplumda serbestçe örgütlenebilmesinin tanınmasından çok, devlet egemenliğinin başka alanlara kaydırılmasıyla sınırlı olduğu görülür. Temelde devletin hegomanik yayılımını sorgulamazlar. Yine de Berlin duvarının yıkılışının ve doğu blokunun çöküşünün klasik solu yeni arayışlara sevk ettiği söylenebilir. Yeni bireysel ve toplumsal talepler belli ölçüde 'kamusal insan ve kamusal toplum' modellerine uygun olsa da, eski ideolojiyle bütünüyle uyuşmaz.

'Daha az devlet' talepleri, bugün mevcut tüm siyasi kamplardan yükselen ve bireysel özgürlüklere daha sıkı vurgu yapan toplumsal paradigmalarda sık sık gündeme gelir. Bu tür talepler yalnızca tek bir alanın -ekonomik ya da siyasi- dönüştürülmesine münhasır olmayıp, toplumsalın bütün alanlarını kapsayan bir örgütlenme özgürlüğünü içermektedir. Bunlar ayrıca ileri ve örgütlü bir topluma kavuşmada yalnızca tek bir yolu mutlaklaştıran klasik görüşe karşı çıkmakla kalmıyor, tek bir toplumsal örgütlenme ve yapılanma biçimini dayatan üniter devlet algılayışlarına da baş kaldırıyorlar.

Bütün 'daha az devlet' talepleri liberal eğilimler olarak işlem görse de, içinde birbirinden oldukça farklı sesleri ve eğilimleri barındıran bir tür orkestrayı andırır daha ziyade. Çünkü ne bireysel haklar ve özgürlükler alanında ve ne de kamusal alanın tanımlanmasında aralarında henüz ortak bir görüş ve kanaat oluşmuş değildir. Yeni liberal eğilim, toplumu her şeyden önce, bireylerin birbirleriyle yarıştıkları bir rekabet ortamı olarak görmekle, klasik liberalizmin doğal rekabet anlayışını paylaşır. Devlet, toplumun karşısında onu düzenleyici ve birleştirici bir güç olarak yer alır. Bireylerin birbirlerine karşı oluşlarının gerçekleştiği yer olarak anlaşılan 'toplumsal alan'dan farklı olarak, amaç ve hedeflerle, ortak inanç ve ilkelerle bir araya gelmiş olan insanların oluşturdukları 'özel alan', insanların birbirleri için birlikte oldukları alanı oluşturur. Liberal kuramların birçoğunda -eski/yeni- belli bir tarihsel toplum biçiminde insanların birbirleriyle rekabet halinde olma durumu, 'doğal toplum' terimiyle ifade edilmiş, ayrıca 'rekabetçi davranış' da, doğal, değişmez bir insan huyu ve alışkanlığı olarak mutlaklaştırılmıştır. İnsanın sosyal ama bencil doğasına vurgu yapan bu eğilimlerin kökeni 17. yüzyıl düşünürü Hobbes'e kadar gider. Bu yüzden toplum, karışıklığın hüküm sürdüğü yer olarak anlaşılır. Ve bu birbirine karşı olma durumu devleti zorunlu kılar. Böylece karşı karşıya olma durumu, devletin hem kendi hegemonyasını ve hem de kendisinin

biçimlendirdiği tüm kamusal alanı güvence altına aldığı sınırlar içinde tutularak, mevcut şartlardaki devletin baskı tekelleri kurulmuş olur. Bu açıdan bakıldığında liberal eğilimler hem özgürlükçü ve hem de bu özgürlükleri devletin hegemonik gücüyle güvence altına almayı salıklaştırdığı için de devletçi eğilimlerdir. Bu paradoksal bir durum yaratır. Özellikle liberaller, özgürlüğü yalnızca hukuki, siyasi ya da ekonomik bir sorun olarak anlamakla kalmayıp, kendi bireysel özgürlük ideallerini gerçekte var olan ilişkilerde sınıdıklarında bu paradoksal durum daha da belirginleşir. Çünkü bireysel özgürlüğün temelinde girişim özgürlüğü gibi salt ekonomik ve dar bir olguyu yerleştiren, taleplerinin aslında çok küçük bir mutlu azınlığın ekonomik özgürlüğüne denk düştüğünü ve buna karşılık çoğunluğun ekonomik bağımlılığıyla sonuçlanan bir sosyal paradoks oluşturduğunu gözden geçirirler. Gerçi yeni liberal yaklaşımlar bu paradoksu aşmak için gerek devlet ve birey ve gerekse toplumsal düzeyde daha geniş kapsamlı örgütlenme özgürlüğü taleplerini siyasal ve kamusal alana taşımaya başladılar. Burada bütün siyasal eğilimleri özetlemeye imkanımız yok. Çok genel hatlarıyla serdetmeye çalıştığımız şey, modern devletin kutsanan değerlerinin çok geçmeden yeni toplumsal hareketler ve talepler karşısında nasıl eskidiğini ve ne tip bir problematik oluşturduğunu çağdaş siyasal paradigmlar açısından ifade edebilmek.

Devlet ve hegemonya sorunu bugün, klasik bağımsızlık ve yurttaşlık problemlerinin çerçevesini ve mahiyetini genişleterek daha farklı alanlara kadar yayılmıştır. Sorun ulus devletin uluslar arası bağımsızlık ilkelerinden çok, halk, demokrasi, sivil toplum ve yeni sosyal talepler bağlamında belirmektedir. Yurttaşlık ve iktidar ilişkileri, 'kimlik ve farklılık' kavramlarıyla yeniden tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu da kaçınılmaz olarak, farklı kimlik ve sosyal talep etrafında örgütlenme özgürlüğü isteyen pek çok sosyal grubun ve hareketin, klasik devletçi tanımlamaları radikal bir biçimde sorgulamasını getirmektedir. Aslında yeniden tanımlanması talep edilen şey, demokrasi anlayışlarının kendisidir. Bu, yalnızca üçüncü dünyanın sorunu değildir. Belli bir refah, zenginlik ve teknoloji düzeyine erişmiş ileri toplumların ve devletlerin de sorunudur. Demokrasinin ana vatani sayılan Batı Avrupa'da dahi klasik demokrasi tanımları, yeni kimlik ve farklılıklar açısından oldukça dar bir kamusal alan tanımı ve imkanı sunmaktadır. Yeni sosyal hareketler bu alanı biraz daha genişleterek, demokrasiye daha geniş kapsamlı bir açılım getirmeye çalışmaktadırlar.

Genelde İslam dünyası özelde Ortadoğu toplumları, Avrupa'daki toplumsal ve

siyasal gelişmelere mukayese edildiğinde yeni demokratik açılım ve tanımlamalar bakımından daha durağan bir çizgi izler. Burada sorun yalnızca demokrasi sorunu da değildir. Ciddi siyasi, ekonomik, toplumsal ve bölgesel krizler mevcut. Ayrıca bölgenin tarihsel yapısı, Kuzey Avrupa ve Amerika'dan oldukça farklılık arz ettiği için, toplumsal sorunları ve sosyal örgütlenme biçimlerini klasik Batı sosyal bilimi ve sosyolojisiyle okumaya da imkan yoktur. Klasik sosyal bilimin ürettiği bakış açıları, Batı'da bile yetersiz kalırken, aynı paradigmaları İslam dünyasındaki toplumsal sorunlar üzerinde işletmeye kalkmak, mevcut sorunlara yeni sorunlar ilave etmekten öteye geçmeyecektir. Müslüman toplumlara özgü bir sosyal bilim henüz kurulamamıştır. Dolayısıyla bu toplumlardaki siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlara yönelik her bakış açısı, hangi kavramsal çerçeve üzerine oturuyorsa, sorunları kolayca belli ölçüde bu çerçevenin anlam dünyasına indirgeyebilmektedir.

Klasik Sosyolojinin Eksikliği

Bilinen şekliyle klasik sosyoloji, sosyal hareketlerin analizinde iki aşırı uçta dolaşır; kolektif hareketi ya yapısal krizin bir sonucu, ya da ortak çıkarların bir ifadesi olarak açıklamaya çalışır. İlk yaklaşım, sosyal hareketlerin içindeki çatışma ve farklılık boyutunu göz ardı eder, onları marjinal bir konuma iter. İkincisi ise, mevcut sosyal yapıdan ve çevreden nasıl bir sosyal harekete geçildiğini açıklayamaz.

Buna göre (klasik sosyolojik bakış) sosyal hareketler, modernleşme sürecinin ürettiği yapısal değişimlere tepki olarak ortaya çıkan istisnai ve irrasyonel bir olgu olarak değerlendirilir. Bu tür bir analiz, sosyal hareketleri öncelikle yoksul ve köksüz insanlar tarafından desteklenen marjinal olgular olarak algılamaktadır. İkinci olarak da, modernizm sürecinin kazanımları herkese ulaştığında sosyal hareketlerin zayıflayacağını öngörmektedir. Diğer bir deyişle kolektif hareketi, sosyal ve ekonomik kriz zamanlarında yükselen bir 'ateş' olarak nitelemektedir.

Dolayısıyla klasik sosyal hareketler sosyolojisine göre değişimin gerçek dinamiği toplumda değil, tarihte yatmaktadır. Buna göre toplum, belirli tarihsel kuralara göre işlemektedir. Bireyler bu süreçte kendilerini geleneksel bağlardan (din, akrabalık vs.) koparmaktadırlar. Sosyal hareketlere yön veren de işte bu tarihsel süreçtir. Dolayısıyla klasik sosyoloji bu sürecin sınırları dışında kalan her hareketi aktörün dışındaki bir faktörle açıklama yoluna gitmiştir.

Oysa bu analizler, Batı'da ortaya çıkan yeni sosyal hareketleri izah edememektedirler. Yeşil hareketi, anti-nükleer hareket, ikinci dalga feminizmi vb.. geniş ölçekli sosyal hareketler bu klasik yaklaşımı sorgulamaya başladılar. Bu hareketler çoğulcu, demokratik ve güçlü bir sivil yapıya sahip Avrupa ve Amerika toplumlarında ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla bunların, yapısal krizlere tepki olarak ortaya çıkan basit birer olgu ve bu hareketlerin sosyal tabanını tepkisel, anomik aktörler olarak değerlendirmek oldukça güçtür. Bu hareketlerin belirli gayeleri ve stratejik duruşları vardır. bireysel ve kolektif kimliklerini yeniden tanımlamak ve kamusal alana bu kimliklerle katılmak istemektedirler. Mücadele alanları ekonomik olmaktan çok, kültürel düzlemde. Kendilerini partilerle değil, profesyonel sosyal hareket örgütleriyle ifade etmektedirler.

Modernitenin erken dönemlerinde ortaya çıkan hareketler, ekonomik çıkarlar etrafında merkezî bir şekilde örgütlenmiş, sınıf temeline dayanarak siyasi gücü ele geçirmeye çalışan hareketlerdi. Bunun en tipik örneği, siyasi parti çatısı altında, kendini devrime yöneltmiş bir hareket olarak konumlandırılan işçi hareketidir. Bu tip eski sosyal hareketlerin itici gücü, sanayi toplumunun getirdiği ekonomik ve sosyal eşitlik etrafında biçimlenmişti. O günkü şartlarda sağ-sol, sosyalist-kapitalist gibi eksenler, toplumsal aktörleri belli bir kavramsal çerçeveye oturtmak için uygun bir teorik zemin hazırlamıştır. Bu hareketlerin mücadele alanı az önce de ifade edildiği gibi, kültürel olmaktan çok ekonomik ve politiktir. 19. ve 20. yüzyıl tarihi bu hareketlerle doludur.

Yeni Sosyal Hareketler ve Yeni Sosyoloji

Günümüzdeki eski sosyal hareketlerin zemini olan sanayi toplumu ve bu toplumun kültürel modeli olan modernlik, yeniden tanımlanmaya çalışılmaktadır. Postmodern, post-endüstriyel ya da programlı toplum gibi kavramlarla yeni bir toplum tipinin teorisi geliştirilmektedir. Evrensel, rasyonel iddiası taşıyan değerlerin yerini yerel değerlerin alışı, kültürel kimlik arayışı, kutsalın ve dini yaşama biçimlerinin geri dönüşü, farklılık, heterojenlik ve hoşgörü taleplerinin artışı, sosyal ve kamusal alanların genişletilmesi talepleri.. gibi kavramlar yeni sosyolojinin teorik modellerinin temelini oluşturmaktadır.

Tüm bu kavramlar ve hareketler ile artık devlet değil, sivil toplum modeli ve kavgası verilmektedir. Bu tür mücadeleler ve sosyal hareketler, yeni toplumsal ilişkileri üretmektedir. Bu hareketler devleti değil, sivil alanda yeni kimliklerin

inşasını hedeflemektedir. Klasik sosyoloji bu tür hareketleri, mevcut ve belli bir duruma gösterilen patolojik bir tepki olarak algılıyordu adeta.

Yeni sosyal oluşumları yalnızca farklılığı vurgulayan ve tamamen kültürel alana hapsolmuş hareketler olarak görmek de doğru değildir. Çünkü çağdaş sosyal hareketler ve aktörleri farklılık temelinde inşa ettikleri kimliklerini diğer aktörlerle eşit bir şekilde toplumsal ve kamusal alana taşıma taleplerini de dillendirmektedirler.

Klasik sosyoloji sanayi toplumunun kültürel modeli olan modernizmi ve değerlerini neredeyse siyasi, sosyal ve tarihsel bir veri olarak almaktaydı. Ve dolayısıyla bu değerleri evrensel, yegane doğrular olarak dayatıyordu. Bütün yer yüzü toplumlarının bu değerler doğrultusunda evrilmesini öngörüyordu. Yeni sosyal hareketler bu verili duruma ve algılayışa şiddetle karşı çıkmaktadır. Çağdaş sosyal hareketler, ekonomik ve politik problemler merkezli eski politikalardan farklılaşmıştır. Ancak yine de yeni sosyal hareketlerin temel özelliği, mevcut verili düzene karşı güçlü muhalefet ögeleri taşımakta olduklarıdır. Yani siyasetle pratik ilişkili değilse de, yöneldiği amaçların siyasi ve sosyal neticeleri vardır. Yeni toplumsal hareketler için kolektif kimlik, ilgili konularda mevcut düzene doğrudan siyasal eleştiriler içerir. Hatta çoğunlukla bu tür hareketler, arzu, talep ve deneyimlerini nüfuz kazanmak amacıyla kasten dışarıya yönelterek 'onlar ve biz' karşıtlığını, yani yeni bir 'ötekileştirme' formlarını yeniden üretirler. Bir anlamda toplumsal hareketler, yeni kültürel kalıplar inşa ederek birbirleriyle mücadele ederler. Kamusal alan onlar için neredeyse bir çatışma alanı olarak kavramsallaştırılır, sosyal güçlerin bir arenası gibi adeta...

Buraya kadar kısaca, sosyal bilimin, bireysel ve toplumsal ilişkilere yönelik ürettiği kavramsal çerçeveye göz atmış olduk. Söylemek istediğimiz, sosyal bilim kavramlarının tamamen sanayi toplum modellerinde üretildiği ve dolayısıyla aşırı bir biçimde Avrupa-merkezci karaktere sahip oluşuydu. Bunun anlamı, sosyal bilimin analiz metodlarını esas alan bakış açılarının, Batı dışı toplumlardaki sosyal değişimi ve toplumsal örgütlenme biçimlerini anlama ve tanımlamada yetersiz kalacağını vurgulamaya çalışmaktı. Konu özellikle İslam dünyasındaki toplumsal hareketlere ve dönüşümlere geldiğinde, sosyal bilimin bakış açıları daha da indirgemeci bir yapıya bürünmektedir. Müslüman toplumlardaki sosyal değişimi ve toplumsal örgütlenme biçimlerini klasik sosyolojinin kavramlarıyla okuduğumuzda, İslam dininin mahiyetine yönelik en temel ilkeleri dahi göz ardı ederiz. Yazık ki genellikle bu toplumlardaki sosyal

hareketler, Batılı toplum standartlarında ortaya çıkan problemler ve bunlara yönelik çözüm önerileri vechesinden okunmaktadır. Müslüman toplumlarda da, siyasi ve sosyal meseleleri Batılı paradigmalara okumayı alışkanlık haline getirmiş entelektüel bir elit her zaman olmuştur. Öyleyse sorun, özelde Müslüman toplumlar açısından yalnızca metodolojik değil, zihinsel bir alışkanlık sorunudur da.

Siyasal İslam Sorunu

İslam dünyasına yönelik Batı'da en fazla tartışılan olgu, siyasi İslam teorileridir. İslam'ın salt siyasi bir ideoloji gibi sunumu hem Batılı sosyal bilim paradigmaları, hem de İslam dünyasındaki radikal hareketler açısından uygun teorik çerçeveler sunar. Bu olgu, Batılı siyasi paradigmalardan Berlin duvarının simgelediği 'öteki' ve 'düşman' kavramının uluslar arası siyaset arenasından çekilmesiyle meydana gelen boşluğu doldurmasına da uygun bir zemin oluşturması bakımından önemlidir.

Bu kez 'öteki' ve en tehlikeli düşman İslam'dı. Batı uygarlığı neredeyse 'öteki'nin tanımlanması üzerine kurulu olduğu için, Sovyetlerden boşalan yere mutlaka bir 'öteki' konmalıydı ve şimdilik bu en azından 80'lerin sonundan beri siyasi İslam'ın kendisiydi. O tarihten bu yana, İran İslam devrimi, Afrika, Sudan İslami hareketi, Selman Rüşdi olayı ve en önemlisi, uluslar arası siyasi süreç için yeni bir milat sayılan 11 Eylül ABD olayları, sürekli bu öteki ve düşman paradigmasını güçlendirmiştir.

İslam'ın uluslar arası toplumda radikal gruplar üreten ideolojik bir din olarak kabul edilmesi 20. yüzyılın son çeyreğinde açıkça hissedilmeye başlandı. 1992'de Londra'da yapılan NATO toplantısında yeni düşman tanımı ele alındı. NATO genel sekreteri Willy Claes, Şubat 1995'te şu önemli açıklamaya yaptı; 'Sovyet tehdidi bitti. Şimdi NATO'nun misyonu İslam ülkelerinde gelişen fundamentalist hareket olmalı.' Batı'nın bu yeni düşman tanımı açıkça komünizmin bıraktığı boşluğu doldurmaya yönelik de bir amaç içeriyordu. İslam fundemantalizmi, politik amaçları olan bir hareket olarak takdim ediliyordu. Dahası, dinin siyasete alet edilmesi, başkasının düşünme ve yasama biçimine hayat hakkı tanımama, insan haklarına karşı duyarsızlık, temsili demokrasinin ve birey haklarının kabul edilmemesi, gelişmeye karşı koyma, şiddete başvurma, totaliter ve otoriter bir rejim tasavvuru ve son olarak geleneğe dönüşü savunup modern olan her şeyin reddi.. gibi temel özelliklerle nitelendirildi.

Böylece 'radikal İslam'ın uyanışı' Batılı yazarlarca, komünizmin çöküşüyle birlikte, geniş bir coğrafi bölgeye yayılmış insanlar arasında Batı'ya karşı çıkan siyasi ve kültürel açıdan tutarlı bir bütün oluşturan bir sistem olarak takdim edildi. Ayrıca Batılı sosyal bilimciler, sosyal kriz ve yeniden dini uyanış arasındaki nedensel ilişkiyi kurmada gecikmediler. Klasik sosyolojinin kriz teorilerini, İslami fundamentalizm üzerinde yeniden ürettiler. Buna göre, dini uyanışa yol açan sosyal kriz, bireysel ve kolektif düzeyde kimlik krizini, siyasi düzeyde meşruiyet krizini, siyasi ve sınıfsal çatışmayı içerir. Bu olumsuzluklar ortamında İslam 1980'ler boyunca hem bölgesel hem de uluslar arası siyasi ve toplumsal muhalefeti örgütleyen bir din olarak ele alındı ve takdim edildi.

Batılı modern yaşama biçimlerine karşı gelişen tepkiye ilaveten İslam dünyasındaki eşitsizlik ve sosyal adalet sorunları, İslam'ın eşitlik ve sosyal adalet prensipleriyle karşılaştırılarak, toplumsal ve bireysel düzeydeki rahatsızlıklara siyasi bir bilinç de ekledi. Bu siyasi ifade, 'İslamcılık' tezleriyle dillendirildi. İslamcılık, son 1,5 asır boyunca İslam'ın eşitlikçi ve sosyal adaletçi söylemine dayanan toplumsal-siyasal örgütlü bir eleştiri idi.

Siyasal İslam olgusu, Batılı sosyal bilimin, uluslar arası arenada karşılaştığı en çarpıcı olgu olmuştur. Çünkü klasik sosyolojinin üzerine oturduğu değerler açısından uygun bir örnek oluşturuyor. Batıdaki sosyal hareketlerin analizinde kullanılan argümanları, belli ölçüde siyasi İslam'ı temsil eden hareketlere taşımayı mümkün kılıyor. Zira bu hareketler, hem modernizmin dayattığı yaşama biçimlerine karşı bir başkaldırıyı, hem de ekonomik ve siyasi açıdan az gelişmişliğin hüküm ferma olduğu topraklarda siyasi bir muhalefeti temsil ettiğinden klasik sosyolojinin, sosyal hareketleri analiz jargonuna uyarlanabilecek bir potansiyel sergilemektedirler.

Bununla birlikte Batı'nın İslam dünyasıyla ve İslam'la tanışıklığı, bütünüyle siyasi İslam perspektifinde geliştiği söylenemez. Zira bugün gerek Avrupa'da ve gerekse Amerika'da İslam, bizzat kendi toplumsal gerçeklikleri arasında boy göstermeye başlamıştır bile. G. Kepel'in de dediği gibi, gerek ABD'de ve gerekse AB ülkelerinde gazetelerin birinci sayfalarına girebilecek İslami bir takım gelişmelere tanık olunuyor. Sanayi sonrası, modernliğin bizzat merkezinde faaliyet gösteren bir İslam'a referans yapılarak ortaya çıkan yeni toplumsal, kültürel, siyasi ve dini kuvvet çizgileri vardır. Bunlar, Batılılar için çok sayıda anlamın taşıyıcıları idi. Genel olarak bu hareketler, İslam'ın algılanış biçimlerinde ve değişimlerinde önemli bir rol oynasalar da, bu dinin geleneksel olarak var olduğu toprakların (Ortadoğu) dışına yerleşmiş idiler.

Yani modern dünyanın insan ve toplumlarına kolayca ulaşabilen, bütün maddi ve teknolojik imkan ve vasıtalarını kullanabiliyorlardı. Demokratik bir siyasi sistemde daha rahat ve daha kolay bir biçimde yayılma ve tezahür etme imkanını elde etmiş oldular.

İslam'ın bizzat Batı'da yeni toplumsal gerçeklik kazanması, hem geleneksel İslami yorumlar ve hem de Batılı İslam karşıtı paradigmlar açısından önemli bir gelişmedir. Önemlidir çünkü bu gelişmeler, tabii sürecinde seyrederse, Batılıların İslam hakkında yıllardır oluşturdukları dar bilinç havzalarını açmalarına ve diyalog temelli ilişkilerin başlatılmasına vesile olabilecek bir potansiyel de sunmaktadır. Bugün mesela ABD'deki İslami imaj uzun yıllar siyahların çıkışı ve Yahudilerin soykırım söyleminden beslenmiştir. Ve bu imaj İslam ve Müslümanlar hakkında oldukça kötümser bir tablo çizer. 11 Eylül olayları İslam'ın buradaki yüzünü daha kaygılı bir havaya soktuysa da, İslam artık bu topraklarda belli ölçüde de olsa sosyolojik bir temele sahip bulunmaktadır. AB ülkelerinde durum bundan farklı değildir. Her iki dünya açısından gelecek, yeni gelişmelere gebe dir kuşkusuz. Batı'nın İslam'la yüzleşmesi her açıdan sancılı olacağı benziyor. Çünkü Batı, kendi toprakları dışında neşet eden her siyasi, sosyal, dini ve kültürel olguya kuşkuyla bakmaktadır. Hala tüm medeniyet unsurlarını kendisi ürettiğini düşünmektedir. Zihinsel geçmişi, 'öteki ve düşman' paradigmlarından beslenmiştir. İslam, bu topraklarda bugün sosyolojik bir temel edinmeye çalışsa da hala öteki olmaktan kurtulamamıştır. Bilincini, Hegel'in 'dünyanın tini Batı'ya doğru akar' biçiminde formüle ettiği gurur şekillendirmeye devam eder.

Ancak sorun müslümanlar açısından da bir yüzleşme sorunudur. Müslümanlar da hala Batılı değerlerle hakkıyla yüzleşmediler. İslam kendi topraklarında iken hem coğrafi ve hem de tabir yerinde ise entelektüel bir koruma altındadır. 14 asırlık bir gelenek, ona evinde her türlü emniyeti bahşetmiştir. Ancak Batı ile yüzleşme, bu korunmuş entelektüel sınırları aşmayı ve karşılıklı ilişkiler geliştirmeyi gerektirmektedir.

Batı'da gelişen İslam, Batılı değerlerle yüzleşmek durumundadır. Son yarım yüzyılda, Batı'da neşet eden İslami kitle, bu yüzleşmenin en yakın temasını ve vechesini oluşturmaktadır. Bunlar, Batı'daki kültürel kalelerin merkezinde, Batılı değerlerin, temsillerin, imge ve zenginlik akışlarının üretildiği yerlerde, onlarla içiçe İslamî çizgiler ortaya koymak zorundadırlar. Bu zorunluluk hem onlar adına, hem de Batılı toplumlar adına, yeni kültürel ve toplumsal kodların

habercisidir. Yine şüphesiz bu İslami çizgiler, tüm Batılılar için mutlaka uzlaşma ya da gerginliğin yeknesak çizgileri değildir. Farklı algılama ve ilişki biçimlerini de doğuracaktır bu süreç kuşkusuz. Aşırılığın farklı çizgilerini barındıran unsurlar her iki taraf içinde mutlaka olacaktır. Nasıl ki öfke ile yoksulluk arasında sıkışmış kalmış bir dizi İslami çizgi, marjinalleşmenin temel biçimlerini üretebiliyorsa, Batı'da da İslam'la yüzleşmeye karşı çıkan marjinal gruplar ve çıkışlar olacaktır. Bunlar Batı ırkçılığının değerler hiyerarşisini her durumda fanatik bir biçimde uygulamaya çalışacaklardır. Umarız her iki taraf da bu zorlukların üstesinden gelerek dünyayı kavgasız gürültüsüz yaşanır bir ortama dönüştürebilmiş olsun...

Batılılar açısından en temel zorluk sanıyorum, İslam dünyasındaki toplumsal hareketleri yeknesak bir çizgide, yani 'siyasal İslam' çizgisinde ele almalarındadır. Farklı çizgileri doğru bir biçimde okuyabilecek farklı sosyolojik paradigmlar geliştirmek zorundadırlar. Siyasal islam olgusunu İslam dünyasının 19. yüzyıl boyunca maruz kaldığı sömür, savaş ve iktisadi gerilik şartlarında okur ve algıarsak bu gelişmenin bugünkü İslam ülkelerinin ulusal bağımsızlık mücadelelerine nasıl dinî dayanaklar ve kanıtlar sunduğunu daha iyi kavrarız. Yani Siyasal İslam kavramı, salt İslami düşünce ekollerinde üretilmiş bir olgu olmayıp, 19. yüzyıl İslam dünyasının coğrafi olarak maruz kaldığı sömürge ve istila hareketleri karşısında geliştirdiği ulusal bağımsızlık hareketlerinin siyasi bir programı olarak üretildi. Bu paradigmanın sorgulanmasının yeri burası değildir. Şimdi kısaca İslam dünyasında toplumsal bir gerçeklik ve sivil örgütlenme biçimi olarak cemaat ve cemaatleşme kavramı etrafında birkaç söz söyleyelim.

Sosyal Bir Şemsiye Olarak Sivil Toplum Kavramı

Sivil toplum, sosyal bilimin yeni ve en çok tartışılan kavramlarından birisidir ve tüm diğer kavramlar gibi Batılı bir kavramdır. Sivil toplumun Batı'da ortaya çıkışı, insan, toplum ve devlet algılayışlarını üreten belli sosyo-ekonomik dinamiklerin sonucu olarak belirir.

Genel olarak İslam dünyasında, özelde de Ortadoğu'da sivil toplum formlarının olmayışı ya da eksik gelişmesi sosyal bilimcilerce bazı nedenlerle açıklanır. Bu nedenlerin hemen hepsi, Ortadoğu kültürünün kendine özgü bir karaktere ve çizgiye sahip oluşunu işaretler. Ekonomik açıdan dünya ekonomisiyle köklü bir biçimde bütünleşmesine rağmen, nüfusun büyük çoğunluğu dış çevreye kültürel açıdan sürekli direnmiştir. Bu bölge kültürel ve

siyasi olarak, özellikle son çeyrek yüzyılda belirginleşen ayrı bir kimliğe büründü. Bu yüzden küreselleşmenin bu bölgede ayrı bir anlamı vardır. Ortadoğu'da zihinsel süreçler dış kültürel çeşitlilikle karşı karşıya geldiklerinde oldukça seçicidirler ve bu seçicilik müddetince daima yerel ölçütler önde gelir. Sivil toplum kavramı belli bir tarihsel ve sosyo-ekonomik yerleşimde gelişip temellendi. Bu tarihsel ve sosya-ekonomik süreçler ise İslam dünyasında yaşanmadı. Batı'daki köklü değişim açısından bakınca, Ortadoğu'nun kültürel tutumunu değiştirmesi için acil nedenler yoktu. Aksine son çeyrek yüzyılda bölgesel gelişmelere baktığımızda Ortadoğu'da siyaset küresel değil, daha geleneksel ve daha İslami bir duruşu benimsemeye yöneldi.

Ortadoğu'da kültürün üç bileşeni vardır; yerel, İslami ve Batı bileşenleri. İlk iki öge her zaman ve her durumda baskın gelir. Batılı öğeler, Ortadoğu vatandaşının toplumsal, kültürel ve siyasal davranışından çok, ekonomik davranışında amaca uygundur. Zira, modern ürünlerin tüketimi, siyasi ve toplumsal davranış biçimini doğrudan etkilemeyebiliyordu. Ama siyasi açıdan bakıldığında, mevcut siyasi yapının kültürel dayanakları, rejimlerin güvenliği mantığıyla sürekli güçlendirilmektedir. Rejimin güvenliği ilke ve kaygıları, toplumun siyasi kültürünü ve bilincini sürekli belirlediği bir durumda, kültürel değişimin gerçekleşme şansı hemen hemen yok denecek kadar zayıftır. (Daha geniş bilgi için bkz: 4) Bu nedenle bölgenin tanımında değişim için, çok az itici güç vardı. tarihsel açıdan da bu böyleydi. Yani sivil toplum kavramının temelinde bireycilik, özgürlük ve girişimcilik vardı. Bunlar ise Batılı toplumsal ve tarihsel şartlarda ortaya çıkmış kavramlardı. Batı'da Hümanizm ve bireycilik, Avrupa'nın hayata örgütlü bakışını üreten güçlü kültürel araçlardı. Özel sektörün ve bireysel girişimin itici gücü Avrupa'da kurumsal devletin oturduğu otoriter ilkeleri sorguladı. Bu sorgulama süreci ile Avrupa toplumları yeni zihniyete ve toplumsal örgütlenme biçimlerine açıldılar. Oysa İslam dünyasının kendi tarihsel evriminde bu güçler ve araçlar yoktu. Devlet verimliliği, sermaye birikimi, yüksek girişimci sınıf vb.. güçlerinin gelişmesine imkan verecek farklılaşmış sınıf yapısı yoktu. Batı'da farklılaşma, tüm geleneksel ve toplumsal örgütlenme biçimlerini dönüştürdü.

'Sivil toplum bilimsel-endüstriyel yaşam tarzının kaçınılmaz bir sonucu olmasa da, diğer seçenekler sivil toplumla bütünüyle bağdaşır görülüyorlar. Modern bilimsel-endüstriyel toplum, otoriterizmin aşırı biçimleriyle birlikte gelişemez' diyor E Gillner. Bu yaklaşım kısmi bir tarihselcilik içerse de sivil toplumun Batı'da ortaya çıkışının ana sebebini veriyor bize. Bazı analizciler sivil

toplumun gelişmesi için, ekonomi ile siyasal iktidar yapılarının ayrışmasını temel bir şart olarak algılar. Bu Batı liberalizminin karakterini ifade eder.

Bu anlamda bir ayrışma söz konusu olmasa da İslam dünyasında da, kendine özgü sivil toplum kuruluşları vardır ve gelişmektedir. Sivil toplum, modern ulus devletinde birey ile devlet arasındaki boşluğu doldurur. Modern devlet alabildiğine kuşatıcı yapılandığı için, bireyi, vatandaşlık adı altında neredeyse tebaalaştırdı. Demek ki sivil toplum, modern devletin her türlü kuşatıcılık iddiasının bir iflası anlamına geliyordu. Ulus-devletler, yerel, kültürel ve cemaat sınırlarını parçaladılar. Vatandaş ya da bireyleri daha büyük siyasal birimlere, ulusal topluluklara aidiyet duygusuna bağladılar. Ancak kısa zamanda bu aidiyet duygusu, bireysel haklar ve özgürlükleri sınırlayan ve hatta öldüren bir olguya dönüştü. Böylece modern toplumda birey, devletin kuşatıcı gücü karşısında bir nevi sosyal şemsiye ve kendini ifade biçimi olarak sivil toplum formlarına yöneldi.

Bir Sivil Toplum Formu Olarak Cemaat ve Cemaatleşme Kavramı

Kategorik anlamları bakımından yaygın bir belirsizlik bulunsa da cemaatleşme, modernliğin geldiği noktada kaçınılmaz olarak ortaya çıkan tabii bir örgütlenme biçimidir. Cemaat kavramını ilk defa düzenli ve anlaşılır bir dille sosyolojinin kavramsal dünyasına sokan Alman sosyolog Ferdinand Tönnies'dir. Tönnies bu kavramı, modern toplum öncesindeki tüm toplum formlarını ifade edecek biçimde kavramsallaştırır adeta. Ancak cemaat kavramı onun paradigmasında kan ve akrabalık bağına dayandırılır. Bu bağ bir ölçüde modernlik öncesi geleneksel toplulukların yaşayış ve örgütlenme biçimini ifade eder. Tönnies bu bağlılık biçimini, aile, köy ve hatta hemşehrileri ortak bağlarla bir arada tutan şehir topluluklarını içine katacak kadar geniş tutar. Cemaat kavramının modern insan açısından ifade ettiği şey, gayri iradi bir mekan ve zemin üzerine kurulu olduğudur. Yani bireylerin kendi iradi tercihlerinin söz konusu edilmediği bir aidiyet biçimiydi. Bireylerin kendi çıkarlarının belirlediği bir toplumsal sözleşme değildi. Daha çok geleneğin ve kırsal hiyerarşik yapının biçimlendirdiği bir birliktelikti. Dolayısıyla modern toplumun rasyonalitesiyle bağdaşmıyordu. Tönnies cemaatin yani geleneksel toplumun karşısına 'cemiyet' (modern toplum formu) yerleştirdi. Cemiyet, modern bireylerin irade tercihleri, çıkarları ve bilinçli amaçları doğrultusunda teşekkül etmiş rasyonel bir toplumdur.

Tönnies, Kuzey Almanya'da doğmuş bir köy çocuğuydu. Sosyolojik kuramını

geliştirirken örneklerinin çoğunu yaşadığı kırsal alandan ve köy hayatından almıştır. Köy hayatında birbirlerine yakın bağlarla bağlı olan çiftçi aileleri arasındaki ilişkilerin mahiyetini evrensel bir irade şeklinde almış, arkasından gelecek olan aşamanın şehir ve cemiyet yapısı (kentli toplum) olacağını düşünmüştür. Burada esas aldığı kaynak, tabii hukuk teorisyenlerinin düşüncesi ve özellikle Thomas Hobbes'in insan toplumunu bir çıkar sözleşmesi ve bireysel egoizmin harekete geçirdiği çıkar fikridir.

Diğer bütün sosyal bilimciler gibi Tönnies de bu iki toplumsal kategorinin tarihsel ve yöresel değil, evrensel kategoriler olduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla bir kere cemiyet hayatı başladı mı, artık cemaat hayatına geri dönmenin mümkün olmadığını söylüyordu. Bu ilerlemeci tarih anlayışına bağlı bir analizdi aynı zamanda. İbn Haldun'un hadariyet ve bedeviyet teorisindeki kavramsallaştırmaya benzetmekle birlikte, cemaat hayatına geri dönüşü mümkün görmemekle ondan radikal bir biçimde ayrılır. İbn Haldun bedeviyet ve medeniyet (hadariye) kuramında, son aşama olan medeniyet (kentli yaşam) hayatı daima bedeviyete geri dönmekle sonuçlanır.

Tönnies, cemaat-cemiyet kavramlarını sosyal ilişkilerin teşekkülünde ideal tip olarak kurgular. Ve dolayısıyla başka faktörleri ve birliktelikleri görmezden gelir. Oysa toplumsal ilişkilerin teşekkülünde çok sayıda faktör, niyet ve çıkar dürtüsü rol oynamaktadır. Teşekküllerin temelini hiçbir zaman tek veya iki ideal tipe indirgemek mümkün değildir. O halde ideal tipler dondurucu ve indirgemeci özelliklere sahip oldukları için ebedi ve evrensel olamazlar.

Ancak modern devletler kendi kuşatıcı hegemonik tutumlarını sürdürebilmek için, toplumsal örgütlenme biçimi olarak cemiyeti esas almak isteyeceklerdir. Çünkü modern devletin varoluş felsefesi kendine monolitik bir ulus ve bunun siyasi, kültürel ve hukuki formu içinde tek-tip insan modeli üzerinden homojen bir toplum inşa etmektir. İster ulus, ister toplum projesi ve inşası için düşünölsün bunun temel malzemesi olan insan teki bireyin, yapayalnız ve korunmasız bir hiyerarşi içinde rol alması istenir. İnsan özü böylece modern projelerde 'özgür birey' olma vaadiyle geleneksel örgütlenme biçimlerinden kopararak cemiyete hiçbir ayırıcı özelliğı olmaksızın bu yapının inşasında taşlardan bir taş olarak monte edildi. Fakat modern devletin, sanayi sonrasında maruz kaldığı köklü değişim ve bunalım döneminde birey, cemiyetin inşasında nasıl nesnel bir mazeme olarak kullanıldığının farkına vardı. Ve kendini daha özgür ifade edebileceğı ve gerçekleştirebileceğı yeni modeller geliştirmeye yöneldi. Yani yeni ve modern cemaatleşmeyi kurdu. Üstelik bunu

köye dönerek yapmadı, modern kentin (cemiyet) kalbinde gerçekleştirdi.

İşte Batı'daki sivil toplum örgütlerinin teşekkülü, modern devletin yeni bir toplum formu meydana getirmek için giriştiği politik amaçlı işlemin ve beklentilerin aksine bir sonuç vermesi neticesinde ortaya çıktı. Sivil toplum örgütleri büyük ölçüde cemaat ve cemaatleşme kavramıyla örtüşmektedir.

Türkiye pratiğinde olaya baktığımızda şunu görürüz; modernleşme projeleri Batılı sosyal bilimin araçlarını kullandığı için toplumsal örgütlenmede oradaki gibi cemaat değil, cemiyet esas alındı. Ve sosyolojinin kavramsal pratikleri, modern ve muasır toplum projeleri için gerekli ideal bireyi ve ideal toplum tipini oluşturmada uygun malzeme olarak kullanıldı. Toplumu bu doğrultuda dönüştürmek için kurumlar ve araçlar icad edildi. Batıda olduğu gibi Türkiye'de de, modern devletin bütün kuşatıcılığına rağmen, kentleşme ve göç olgusunun meydana getirdiği sosyal kaos, bireyi devletin ve fiziki çevrenin tehditleri arasında güvensiz ve korumasız bıraktı. Oysa kent modern projenin kendini gerçekleştirmek ve her aşamada yeniden üretmek istediği alandı. Umutlarının ve beklentilerinin söndüğü alan da tam da burası oldu. İlk cemaat hayatının ortaya çıkışında fiziki çevrenin tehdit edici şartları o toprak üzerinde yaşayan insanları, nasıl organik bir sosyal bütün haline gelmeye mecbur etmişse, bunun gibi, göçle kente gelen bireyler ve aileler devasa bir sosyal çevrenin tehdit edici şartları altında öbekleşme ve cemaatler şeklinde bir araya gelme ihtiyacını hissetmişlerdir. Modernliğin onlara örgütlenme modelleri sunmakta yetersiz kalması kendiliğinden cemaat yapılarının doğmasına sebep olmuştur.

Ancak ifade etmek gerekir ki, bu cemaatleşme örneği Tönnies'in kavramsallaştırdığı modern öncesi ideal toplum tipinden oldukça farklıdır. Bu cemaat yapıları öncelikle kan ve akrabalık bağına dayanan kapalı zümreleşmelerden farklı olarak dağınık mekan üzerinde yayılmaları, modern iktisadi, bilimsel ve teknolojik süreçlere katılıp diğerleri gibi, amacı verimlilik ve etkinlik olan rasyonaliteye riayet etmeleri, en azından 19. Yüzyıl sosyolojisinin kavramsal çerçevesini derinden sarsan göstergelerdir. Sosyoloji gibi modernlik de bunu öngöremedi.

Cemaat olgusu, sosyal İslam'ın bir tezahürü olarak sivil bir alan içinde teşekkül etmiştir. Dolayısıyla devletle mutlak bir karşıtlık içinde olmaksızın, kendi sivil amaçları doğrultusunda varoluşunu sürdürür. Siyasi amaçlara doğrudan yönelmez. Siyasi alanla pragmatik ilişkisi söz konusu olsa da, siyasi bir teşekkül hüviyetine asla bürünmez. Ve bunu kendi varoluş amacına bir

yabancılaşma olarak görür.

Cemaat olgusunun önemli bir fonksiyonu bireylerin sosyalleşmesine yaptığı müspet katkıdır. Özellikle sosyal göçün kentlerde oluşturduğu varoş kültürünün, kentli yaşama katılımında oynadığı rol göz ardı edilemez. Ama bundan, cemaat olgusunun, varoş kültürünün bir neticesi olduğu gibi sık bir yaklaşıma gitmek doğru değil. Bu yaklaşım, klasik sosyolojide mevcut olan ve en temel indirgemeci bakış açısını ifade eden, kriz teorilerinden beslenmektedir ve devri kapanmış bulunmaktadır. Modern devletin sosyal teşekküller karşısında düştüğü aczin de baş sebebidir bu indirgemeci bakış.

Dinin, cemaatlerin teşekkülünde ve faaliyet biçimlerinde oynadığı rol küçümsenemez. Dolayısıyla cemaat olgusunu yalnızca sosyal krizlerin bir neticesi gibi algılamak yanlıştır. Cemaatin sosyal gerçekliği yalnızca ahlaki ve manevi esaslar etrafında yapılanmadıysa bile, dinin tesiri önemli düzeyde bütün faaliyetlere içkindir. Bu da dini referans olarak teşekkül eden kuruluşları diğer sivil toplum teşekküllerinden ayıran başlıca unsurdur.

Cemaat olgusunu hassasiyetle, İslam'ın salt siyasal yorumunu üreten radikal gruplardan ve teşekküllerden ayrı tutmak gerekir. Radikal hareketler her yerde mevcut toplumsal ve siyasal düzeni dışlayıcı bir söylem üzerine yapılır. Mevcut ideoloji içerisinde sosyalleşmeye ve ilişkiler geliştirmeye radikal biçimde karşı çıkar. Oysa cemaatler, sivil ve toplumsal teşekküller olarak bireylerin sosyalleşmesinde oldukça önemli fonksiyonlar icra eder. Bu açıdan İslam'ı referans alanların kurduğu toplumsal örgütler ve teşekküller, sivil toplumun kurulmasında, sosyal demokrat, liberal, muhafazakar ve milliyetçi eğilimlere sahip olanlar kadar önemli katkılardır.

Sivil toplumun varlığı bir evet-hayır sorunu değildir. Değer yargıları penceresinden bakıldığında cemaatçi ve liberal örgütlenme biçimlerinin temelinde yatan değerleri aynı anda istemek tutarsız olabilir. Ne var ki, sosyolojik bir bakış açısından bakıldığında, her ikisine de sahip olmak ve bir sivil toplum inşasına katkıda bulunmak mümkündür.

Türkiye'de tanzimattan bu yana genel bir tutum olarak İslam -her zaman açıkça ifade edilmese de- Batıcı elit tarafından geriliğin, ilkeliliğin ve çağdaşlaşmanın karşısında duruşun baş sorumlusu olarak görülmüştür. Bu nedenle Batıcı elit, modernleşme ve batılılaşma projelerini kurgularken dini siyasi, sosyal ve hukuki tüm alanların dışında tutan bir politika izlemiştir. Denebilir ki, modernleşme projeleri boyunca bütün yaşam alanları, modernliğin

aynasında değişime uğratılarak geleneksel, dini ve tarihsel geçmişten ayrılmıştır. Bu Batı medeniyet dairesine katılma talepleri beraberinde yeni sınıf ve iktidar ilişkilerini de getirdi. Batı tarzı yaşam sekinciliğin yeni göstergeleri olmuş ve bu göstergeler de yeni statü grupları oluşturmuştur. Seçkinci elit bu statüsünü ve ayrıcalıklı konumunu srdregelmiştir.

Ne var ki, bu totaliter eğilim 1980'lerden sonra sosyal gruplar ve yeni toplumsal hareketler tarafından sorgulanmaya başlamıştır. Özellikle İslami yaşama biçimleri, modernleşme tarihi boyunca bütün kamusal alanların dışında tutulmakla birlikte, sosyolojik bir vakıa ve realite olarak toplumsal kitleler tarafından yeniden kamusal alana girme talepleri devam etmiştir. Bu yeni sosyal talepler, kamusal alanın homojen ve dar yapısını genişletmeyi ve yeni yeni kamusal yüzler ve alanlar amayı hedeflemişlerdir. Fakat Batıcı elit, ideolojik tutumuyla hareket ederek bu yeni yüzlerin ve toplumsal taleplerin retoriciğini, kendi varlığına ve meşruiyet sınırlarına yönelmiş bir tehdit olarak okumaya devam etmiştir. Elbette her sosyal harekette olduğu gibi İslami toplumsal taleplerin de marjinal yönleri ve radikal biçimleri olmuştur. Ancak farklı cemaat olgularını ve bunların sosyal katkılarını bütünüyle göz ardı etmek ve her hareketi, devletin kurumsal yapısına yönelmiş bir tehdit olarak algılamak sosyal bünyede tamiri imkansız sosyolojik gedikler açacaktır.

Cemaatler olgusu aslında, yeni ve ağdaş demokrasinin kimlik ve farklılıklar etrafında yeniden yapılandığı bir dönemde, ileri toplumların örgütlenme biçimini yakalama fırsatı verebilecek bir olgudur. İyi değerlendirildiği ve doğru okunduğu takdirde Türkiye'nin 80'li yıllardan bu yana süregelen yapısal problemleri ciddi oranda çözülmüş olacaktır. şüphesiz Türkiye gibi geleneksel toplum formlarının hükümferma olduğu toplumlarda, mesela son günlerde sık sık konuşulan bir Arjantin sosyal patlaması olmayabilir. Çünkü tarihsel geçmişinde aşırı sınıfsal çıkarların kavgası ve mücadelesi yok. Belli oranda aile, kırsal ve ahlaki bağlar toplumsal hayatın tümden dönüşmesini engellemektedir. Bugün ülkede mevcut siyasi ve ekonomik krize rağmen şimdilik ciddi sosyal krizler olmamaktadır. Ama bu, hiçbir şekilde sosyal yapıyı etkilemediği anlamına gelmiyor. Batı toplumlarındaki köklü ve yapısal krizlerin aksine burada olan, sosyo-psikişik yapıdaki bunalımlardır. İnsanımızda son zamanlarda manevi, ahlaki, kişilik ve kimlik bunalımları artmaktadır. Sosyal kriz insanların sinirsel, ahlaki ve kişisel dengelerini olumsuz yönde etkilemektedir. İntiharlar, ensest ilişkiler, ruhsal ve ahlaki çöküntüler kapıdadır. Bu tarz bunalımların temel nedenleri siyasi, sosyal ve kültürel baskılardır. İnsanlar modern bireyler

olarak kendilerini, kendi iradi düşünceleri ve tavırları etrafında gerçekleştiremedikleri için, sosyal ve bireysel benliklerinin parçalanmışlığı gibi patolojik krizlere yol açılmaktadır. Umarız yeni sosyal hareketler karşısında sağduyu ile hareket edilmiş olunsun.

Kitap Hakkında

Bir önsöz için oldukça uzun ve detay sayılabilecek bilgilerdi belki bunlar. Ancak bazı kavramların irdelenmesi için biraz da kaçınılmaz bir uzatmaydı. M. Fethullah Gülen Hocaefendi'yi ele almak, incelemek ve sosyal analizlere tabi tutmak bir makale ya da kitap pratiği içinde gerçekten zor bir mesele. Ali Ünal, işte böyle bir zorluğa girişmiş. Türkiye'de böyle bir şahsı ve aksiyonunu analiz etmek için baz alınabilecek ve kendisine sebkât etmiş bir çalışma yok maalesef. Akademik çalışmalarda sosyal bilimin mantığını ve analiz metodlarını kullanarak, bir düşünceyi incelemek henüz oldukça yeni bir alan. Piyasada mevcut yayınlanmış kitapların çoğu, ya ideolojik bakış açıların esareti altında kaleme alınmış ya da bir biyografi çalışmasının sınırlarını fazla zorlamamaktadır. Ne yazık ki ideolojik yaklaşım öteden beri Türk entellektüelinin en tabii beslenme kaynağı olmuştur. Üniversitelerde sosyolojik alan çalışmaları yapılmaktadır şüphesiz. Ancak bunlar genellikle çok dar çerçeveli ve kısa soluklu çalışmalardır. Bu hususta Batı'da olduğu gibi özel bir bütçe ayrılmamaktadır. Türkiye'de, bırakalım bu işin finansal kaynağını, düşünceleri veya sosyal hareketleri ideolojik bakış açılarının esaretinden bağımsız olarak okuyabilecek bilimsel bir tavra bile sahip değiliz. Ali Ünal'ın çalışmasına herhangi bir kategorik açı getirmek niyetinde değilim. Biyografi ve alan çalışmalarının düşünceleri veya sosyal hareketleri ve bu hareketlerin aktörlerini analiz etme, tanıma ve tanıtmaya adına ne kadar önemli olduğunu vurgulamak amacını taşıyorum...

M. Fethullah Gülen Hocaefendi, sosyal analiz açısından zor bir örnek. Ali Ünal'ın da ifade ettiği gibi, onu önce anlamak, geçmiş, hali incelemeyi ve gelecekle ilgili tasavvurlarına tırmanmayı gerektiriyor. Derin dini vukufiyeti, zahidâne hayatı, hayırhah işlerdeki ma'serî vicdanı teşvik etme istidadı, geleneksel kişiliğine rağmen modern toplumsal ilişkilerdeki başarısı, milli, dini ve yerel kimliğinin yanında, uluslararası hüviyete kavuşmuş şahsiyeti ile neredeyse yeni sosyolojinin bile ideal tip sınırlarına sığmayan aktivitesi. Tüm bu yönleriyle onu ele almayı zorlaştıran amiller arasındadır. Onu ele alacak bir analiz bütün bu veçhelere tutunmak zorundadır. Ali Ünal, yer yer bu yönlerine temas etmeye, düşünce ve aksiyonunu besleyen bu zengin hasselere mercek

tutmayı başarmıştır. Ancak işin zorluğunu ve çalışmasının sınırlarını ifade sadedinde kendisinin de dediği gibi bu çalışma, bütün kuşatıcı iddialardan uzak ve daha önemlisi, bundan sonraki çalışmalara katkı sağlayabilecek mahiyette bir kaynak eser sayılabilecektir. Kitap, Hocaefendi ve aksiyonunun temel dinamiklerini ve akış noktalarını vererek, ideolojik yaklaşımlara kanıt sağlayan pozisyonların da yanlış anlaşılabilir yönlerine ışık tutarak okuyucuyu aydınlatmaktadır. Pek tabii ki işe bir derece kolaylık sağlayan şey, Ali Ünal'ın dini ilimlere, Arapça'ya ve geleneksel İslam düşünce mekteplerine olan vukufiyeti ve Hocaefendi'yi uzun yıllar yakından tanımasıdır. Bütün bunlara rağmen işin zorluğu hala ortadadır ve pek çok açılardan farklı çalışmalar ile desteklenmesi gerekmektedir.

Burada bir şeyi açıklıkla ifade etmek lazım: Hocaefendi gibi zengin bir manevi kimliği, sosyal bilimin maddeci, donuk, kalıplaştırıcı ve aşırı felsefi paradigmaları ve analiz usulleriyle incelemeye imkan yoktur. Zira bu paradigmalar aşırı bir biçimde rasyonel, pozitivist ve maddidir. Değil Hocaefendi'nin, sıradan bir insanın bile bütün manevi iklimine inebilmesi, söyleminin sarkaçlarını, insanın derununa ve ince hasselerine kadar uzatabilmesi mümkün değildir. O ancak, dini ve mistik yaşamın, sosyal tezahürleri ve biçimleri üzerinde bir şeyler söyleyebilir. Oysa inançlı her sade insanın da rahatlıkla ifade edebileceği gibi, maddi söylem, inançla ilgili deruni, vicdani kalbi ve manevi duyuları içermesi, kuşatması ve maddi söylem düzeyine çıkarması imkansızdır. Bu yüzden özellikle İslam tasavvufu, tarihsel yaşamı boyunca kendine has bir dil ve terminoloji geliştirmiştir. Bu terminoloji bile farklı ruhi ve manevi tecrübeleri bütünüyle kavrayamazken, sosyal bilimin geliştirdiği maddi dil, nasıl kuşatıcı olsun. Bu hususla ilgili söylenecek çok şey var aslında. Ancak sözü fazla uzatmadan bir şeyi teslim edelim ki, Ali Ünal'ın çalışması bu açıdan oldukça önemlidir. Hocaefendi'nin manevi kimliğine ve ruh dünyasına, sosyal bilimin inemeyeceği kadar inmiş ve okuyucuya bunun ruhi haritasını sunmaya çalışmıştır.

Kitap, Hocaefendi ile ilgili bölümlere gelince birden insanı kuşatan bir şahsiyetle karşı karşıya kalındığı hissini veriyor okuyucuya. Sade bir okuyuşta bile insan, nasıl bir manevi kimlik ve iklimle buluştuğunu farkediyor. Kaldı ki her dikkatli okuyucunun rahatlıkla sezebileceği ve yakalayabileceği gibi kitapta, fikri, felsefi, ruhi, kalbi, manevi, ferdi ve sosyal ızdırabın her çeşidine maruz kalmış, her çileyi tatmış ve yaşamış, geçmiş ve geleceği, fikir, zihin ve kalb bütünlüğü, uhrevi ve dünyevi her şeyi ulvi bir dava etrafında mezcetmiş bir

ruhun engin yaşama ve mücadele azmini bulacaktır. Kitap Hocaefendi'nin görüş ve duyuşlarından derlenmiş zengin pasajlarıyla okuyucuya, komple bir dünya görüşü, manevi-maddi ve inançlı bir kimlik, insanı kamil olmanın ruhi ve manevi haritasını veriyor. Ve tüm bu açılardan, herhangi bir sosyal bilim analiz çalışmalarından farklılık arz etmektedir. Sanıyorum okuyucu bu kitabı yalnız okumakla kalmayacak, onu yaşamaya, duymaya ve hissetmeye çalışacak. Zaten onu ele alan ve ona ait her kitap böyle okunmuyor mu? Ruhlar okurken adeta onun manevi iklimine doğru akıyor mu?

Fethullah Gülen Hocaefendi Hakkında

İleride Türkiye'nin tarihini yazacak olan tarihçiler, Fethullah Gülen'e önemli bir yer verecekler ve onun fikir ve gayretlerinin toplumda meydana getirdiği değişiklikten mutlaka bahsedeceklerdir. Bu, benim subjektif bir kanaatim olmayıp, lehinde olsun veya olmasın, hemen herkesin katılacağı bir tespittir. Ülkemizin takriben son yirmi beş yılına kendi ölçüsünde damgasını vuran, basın yayın organlarının devamlı gündeminde yer alan bir şahsiyetin, daha doğrusu onun manevi şahsiyeti etrafında hâlelenen toplumsal bir oluşumun, tarihe geçmesinden daha tabii bir şey olamaz. Bilakis, böyle olmaması hayret edilecek bir şey olurdu.

Cami imamlığı ile başlayan, vâizlik, Kestane pazarı yurt müdürlüğü, kahvehane sohbetleri, kendisinin teşviki sayesinde açılan yurtlar, üniversiteye hazırlama dershaneleri, özel okullar, derken diğer kültürel faaliyetler, dergi, gazete, radyo ve TV'ler, Türkiye dışında elli kadar ülkeye ulaşan özel okullar, toplumun değişik kesimleri, farklı din ve kültür mensupları arasında diyalog kurmak suretiyle toplumsal ve küresel barışa katkılar, son dönem başbakanları (merhum Turgut Özal, Tansu Çiller, Mesut Yılmaz, Süleyman Demirel, Bülent Ecevit) ve cumhurbaşkanları (merhum Turgut Özal ve Süleyman Demirel) ve başka devlet adamlarıyla yaptığı görüşmeler, toplumda ağırlığı olan başka bir çok şahsiyet ile kurduğu münasebetlerle devam eden ve bunların yanı sıra 45 kadar kitaba imzasını atan bir ilim ve fikir adamı. İşte bu özelliklerinden ötürü, çeşitli ülkelerin üniversitelerinde bir çok akademik çalışma bu oluşumu incelerken, 26-27 Nisan 2001 tarihinde ABD'nin Washington şehrinde Georgetown Üniversitesi 'Müslüman-Hıristiyan Karşılıklı Anlayış Merkezi' de onun fikirlerini ve çalışmalarını incelemek üzere, dünyaca tanınan bazı ilim adamlarının da katıldığı bir sempozyum düzenledi. Bu sempozyumun organizasyon heyeti başkanı Prof. Dr. John Esposito, toplantılarının gerekçesini açıklarken şöyle söylemişti: 'Objektif konuşacak olursak, Gülen'le ilgili mühim olan şey, sadece fikirleri üzerine konuşmak değil, fakat işte size müesseseseleşmiş fikirler deme meselesidir. Yani insanlar onun fikirlerinin ne denli etkili olduğunu tartışmak zorunda değil; tek yapmaları gereken, tüm dünyada kurulmuş okullara, üniversitelere ve bunların nasıl kayda değer başarılarla imza attığına bakmak. Ve Gülen'in İslam ile modernliğin bağdaşabileceği ve nasıl dönüşüm sağlanabileceği hususundaki düşüncelerinin Türkiye'de, Orta Asya'da

ve şimdi de Avrupa ve Amerika'da ne tür etkilere yol açtığını görmek. Hem İslam dünyasındaki hem de Batı'daki insanların Gülen'i, fikirlerini ve bunların yansımalarını bilmeleri önem arz ediyor.' (Zaman Gazetesi, 30 Nisan 2001).

Bu arada, onun fikirlerini, ahlak ve davranışlarını tenkit edecek malzeme bulamayan çok az sayıdaki bazı kişiler, şimdiye kadarki çalışmalarında olmasa bile, istikbalde yasal çerçeve dışına çıkabilir, devlet idaresini ele geçirmeye çalışabilir gibi makul ve hukuki olmayan bir bahane ile emniyet ve adliye teşkilatını tahrik ederek, fikir planında karşı çıkamadıkları bir oluşumu, aleyhinde propagandalarla durdurmaya çalıştılar. Halbuki, konuyu biraz bilenler pek iyi bilirler ki muhterem Fethullah Gülen, bu binlerce kuruluşun sahibi olmadığı gibi yönetimlerinde de değildir. Ama sırf aleyhinde bir hava uyandırmak için onun muazzam bir kuvvet ve servet sahibi olduğunu vehmettiler, sonra kendilerinde böyle bir güç olmadığı için kıskanıp onun şahsını yıpratmaya çalıştılar. Kıskançlığın ve iftiranın derecesini şuradan da anlayabiliriz ki, imkan ve fırsat bulamadığı için hiç evlenmemiş olan bu zatın, dört eşinin olduğunu yazan, üstelik büyük ve ciddi basın organı sloganlarıyla çıkan gazeteler bile oldu.

Gerçi şahsına ait mütevazı bir eve bile sahip olmayan bu zatın, şahsiyeti etrafında hâlelenen muazzam toplumsal, ilmi ve fikri bir oluşum vardır. Fakat onun muarızları bu hadisenin rasyonel ve sosyal sebeplerini incelemeye yönelmediler. Zira konuya bilimsel açıdan yaklaşma bir seviye meselesidir. Gerçekten, meydanda nesnel bir olgu bulunmaktadır. O da şudur: Çağdaş Türk toplumunda olduğu gibi, Türkiye dışında çok sayıda ülke toplumlarında da karşılığı olan, oralarda ma'kes bulan bu tezahürün teorik alt yapısını incelemek önem kazanmaktadır. Bu kadar geniş yankı uyandıran bir çağrının, büyük bir birikim, hatta onun da ötesinde güçlü bir kaynağa dayanması gerekir.

Fethullah Gülen'in fikriyatının kaynaklarını araştırdığımızda görürüz ki o, Kur'ân-ı Kerîm'den hareket edip, onun açıklayıcısı durumunda olan hadis-i şeriflerden istifade ederek kariyerine başlar. Kur'ân ve Peygamber eğitiminin canlı, dinamik tezahürü olan sahabe neslinde emsalsiz bir örnek bulur. Öyle ki elli yıldan beridir onları anlatma işini henüz bitirmiş değildir. Kendisini kitap ve konuşmaları ile tanıyanlar, yüzlerce makbul ilmi kaynağa dayanarak Asr-ı Saadet ve Sadr-ı İslam dönemine olan vukufunun, ender rastlanacak derecede olduğunu anlarlar. Otuz yılı aşan üniversite hocalığında yüzlerce yüksek lisans, doktora tezlerine, doçentlik ve profesörlük jürilerine rapor hazırlamış, ne söylediğini bilen bir insan olarak bunu ifade ettiğimi vurguluyorum. Onun bu

vukufuna delil olarak sadece şu eserine işaret edeyim: 1990 yılında Uskúdar Yeni Cami'de verdiği vaazlar 'Sonsuz Nur' adı ile iki cilt olarak kitaplaştırılmıştır. Bu kitap, Hz. Peygamber'in (sav) sıfatlarına, tebliğ ettiği hidayete, onun bazı konulardaki tutumlarına ve onlardan çıkarılması gereken derslere dair olup Fıkhu's-sire ilmindeki en güzel örneklerden biri olduğuna, çok sayıda ilim adamı şahitlik etmişlerdir. Dolayısıyla bunu bilmeyenler eksiği kendilerinde aramalı, bilenleri meşrep hüsnü zannıyla konuşmakla itham etmeye girişmemelidirler.

Ayrıca B. Said Nursi'nin Risale-i Nur külliyyatı, Safahat külliyyatının tamamını ezberden bildiği M. Akif'den geriye doğru İmam Rabbani, Gazali, Mevlana, İmam-ı Azam ve diğer müçtehitlerle temsil edilen İslam medeniyetinin klasik ve çağdaş fikri mahsullerine büyük ölçüde vukuf kesbetmeye çalışmıştır. Bunun yanında edebiyat, fikir ve felsefe alanında Batı klasiklerine vukufu, örgün öğretim kurumlarından diplomalı olmamakla beraber biyoloji, astronomi gibi fen bilimlerinde ortalama bir üniversite mezununun birikimine sahip olduğu, mesela tıp alanında uzmanları hayran bırakacak seviyede -merhum Peyami Safa misali - bir otodidakt olduğu kendisini az çok tanıyanlar tarafından bilinmektedir. Onun bu birikimi, zaten kitap ve makalelerinden, kendisiyle yapılmış röportajlardan da anlaşılmaktadır.

Fethullah Gülen, vaazlarını ders haline getiren nadir vaizlerden olup 1975 yıllarından itibaren vaazlarını imkan nispetinde ders şeklinde gerçekleştirmiştir. Tevhid, nübüvvet, vahiy, Kur'ân, ahiret hayatı, kader gibi iman esasları; namaz, zekat, oruç, hac gibi ibadetler, İslam ahlakı, aile hayatı, çocuk terbiyesi, İslam'ın iktisadi öğretileri gibi temel konuları bir program dahilinde dört-beş sene boyunca işlemiştir. Bunları dinleyenlerin çoğu teyplerle kaydedip çoğaltmışlardır. Ayrıca camilerdeki soru cevap meclislerinde binlerce soruya irticalen, yani cevap esnasında kitaba bakmaksızın verdiği cevaplar tatmin edici görüldüğünden dinleyenler tarafından çoğaltılmıştır. Bundan sonra 1980 öncesinde ünü bütün Türkiye'ye yayılmış bir vaiz haline gelmiştir. şartlar müsait olmadığından, 1980'den sonra resmi görevinden ayrılmasından sonra vaaz hizmetlerini muntazam bir şekilde devam ettirme zeminini maalesef bulamamış, ancak bazı özel durumlarda arada bir yapmış olduğu Süleymaniye, Fatih vb. camilerinde yaptığı vaazlarla sınırlı kalmıştır. Onun bu derslerinde, mesela tevhid konusunu ele aldığında, Allah Teala'nın varlığını, birliğini, ilim, kudret ve iradesini çok sayıda delillerle anlattığını, klasik Kelam ve tefsir ilminin kaynaklarının yanında son dönem alimleri Elmalılı Muhammed Hamdi,

Mustafa Sabri, Ahmet Hamdi Aksekili, Babanzade Ahmed Naim, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Fenni (Ertuğrul), M. Şemsettin (Günaltay), M. Ali Ayni gibi bir çok zatın fikri mahsulatından yararlanmasından ayrı olarak müspet bilimlerin verilerinden de geniş ölçüde istifade ettiğini görüyoruz. İman hakikatlerini kuvvetli bir şekilde anlatan Risale-i Nur külliyyatı onun başlıca kaynaklarından olmuştur. Bu doyurucu durum, üniversitenin çeşitli branşlarındaki talebelerin onun dersleri etrafında halkalanmasının başlıca amili olmuştur. Konuları sunarken sadece dini bir teslimiyet hissine değil, akla, kalbe, ruha, ve duygulara birlikte olarak hitap etmesine ihlası da hayat verince, bu eğitimin bereketli tesirleri muhataplar üzerinde iyice görünür olmuştur. Başka bir misal vereyim: Kur'ân konusunda cami cemaatine verdiği dersler, hiç değişiklik yapılmaksızın, İlahiyat Fakültesi öğrencilerine Tefsir usulü ve Kur'ân tarihi ders programı için ders notları olarak dinletilebilecek seviyededir. Diğer konular da benzer bir durum arz eder.

Bunlardan anlaşılacağı üzere, Fethullah Gülen dünden bugüne ortaya çıkıp toplumun marjinal bir kesiminin geçici heves ve heyecanla büyüttüğü bir olay değildir. Teorik altyapısı ve uzun bir geçmişi vardır. Fakat kendisini asıl etkili kılan özelliği, söyledikleri ile amel olması, değerli talebeler yetiştirerek bereketli ilim ve ihlas vasıflarını haiz bir yaşayış sürdürmesi olmuştur. Onun kazandığı itibarın toplum şuurunda karşılığı bulunmaktadır. Hoca Efendi'nin lise veya üniversite öğrencisi olarak bulduğu insanlar büyümüş, ilerleyen zaman içinde bu sefer onların çocukları ders halkasına girmiş, üniversitenin çeşitli fakültelerinden mezun olmuş, iş adamı, öğretmen veya bürokrat olarak hayata atılmışlardır. Böylece onun etrafında kendi akranları, öğrencileri, bir de öğrencilerinin çocukları olarak üç nesilden beraber çalıştığı arkadaş ve dostları vardır. Bu üç nesil onun fikirlerini, davranışlarını, ahlaki gidişatını gözlemleyip onlardan yararlandıktan sonra ilmine, samimiyetine ve düşüncelerinde isabetli olduğuna kanaat getirmiş bulunmaktadır.

Böylece, Hakka yönelen safi gönlüyle Hoca Efendi cami kürsülerinden yaptığı hitapları dinleyen dikkatli insanlarla geliştirdiği temaslar, kazandığı güven duygusu ile, İslam'ın içtimai tarafını anlayıp uygulamaya çalışan bilinçli bir neslin yetişmesine vesile oldu. Gördüğümüz üzere burada ilmi, fikri, manevi bir toplumsal olgu söz konusudur. Onun fikir ve tavsiyelerinden esinlenen, Ülkemizin ve halkımızın hayrına olan, yetişen yeni nesilleri iyi eğitim alan, güzel ahlak sahibi, fedakar, vatan sever bir ideal ile yetiştirmeyi amaçlayan bir hizmet grubu söz konusudur. Yoksa gizli veya açık bir cemiyet ve örgüt yok.

Sadece Allah'ın kaderinin fetva verip yolunu açması ve teyidi ile onu istihdam etmesi söz konusudur. Yani Cenab-ı Allah, milletimize olan rahmeti sebebiyle, dininin güzelliklerinden insanlığı yararlandırmak için, başka mürşit alimleri de çalıştırdığı gibi, halis bir gönül ile Kendisine yönelen bu zatı da çalıştırıyor.

Halkımızın bir kesimi, Fethullah Gülen'in teşviklerine kulak veren insanlar tarafından yasal çerçevede açılan ciddi, kaliteli hizmet veren yurtlar ve dershaneler bulunca çocuklarını bu kurumlara yerleştirdiler. Böylece çocuklarının üniversiteye daha iyi hazırlanmasını ve üniversiteye girdikten sonra orada okurken iyi ortamlarda kalmalarını sağlamak istediler. Bu çalışmaların faydaları görüldükçe, meşgul olanlar daha fazla gayrete gelip hizmet alanlarını genişlettiler. Özel okullar açmak suretiyle, ülkemizin eğitimine katkıda bulundular. Yeni nesillere azami hizmet düşüncesiyle onları bilim ve kültür yönünden yetiştirecek dergiler, kitaplar, günlük gazete, TV ve radyoları da, zaman içinde yayın hayatına yerleştirdiler. Bütün bu müesseselerin gerek kurulmaları, gerek işleyişleri hep yasal yollar ve prosedürlerle olduğu gibi, bunlar ticari yönden de serbest piyasa kurallarına göre çalışan, arz ve talebe göre şekillenen kurumlar olmuşlardır. Bundan ötürü, hepsi faaliyetlerine devam etmektedir. Haziran 1999'dan bu yana üç yıl kadar bir zamandan beri bazı tahrik ve tezvirler sonucunda, Fethullah Gülen ile irtibatlandırılan bütün kurumlar büyüteç altına alınıp devamlı teftişe maruz kaldıkları halde kapatılan hiçbir kurum olmadığı gibi, verimli ve dolu kapasiteli olarak çalışmalarına devam etmektedirler. Çocuklarını bu kurumlara veren veliler buralarda yasal çerçeve, başarı, ciddiyet, kalite, dürüstlük, güzel ahlak, öğrenci ve velilerle iyi ilişkiler bulmuş olduklarından, çok çeşitli şekillerde ortaya çıkan tahrik ve vesveselere rağmen, büyük bir maddi külfet altına girerek evlatlarını bu kurumlarda okutmaya devam ediyorlar.

1990'dan itibaren, özellikle, Sovyet bloğunun çözülmesinden sonra, Hoca Efendinin çevresinde oluşan o potansiyel, öncelikle Orta Asya ve Balkanlardaki Türk ve akraba topluluklarının çoğunlukta bulundukları ülkelerde eğitim hizmetlerine yöneldiler. Böylece Türkiye'dekilere ilaveten, zaman içinde elli kadar ülkeye yayılan sayıları üç yüze yaklaşan okul açıldı. Bu kurumların açılması, bazılarının sandığı gibi kolay olmamıştır. Yönetimler istikrara kavuşmadığı için, standardizasyonun eksik, keyfi ve şahsi tutumların fazla olduğu o ortamlarda, hele yabancı teşebbüs olarak bir de devletinizin desteğinden mahrum iseniz, resmi prosedürleri tamamlamak müşkilden müşkil bir çiledir. Tip proje uygulamaya müsait bir durum olmadığından, her ülkenin

kendisine mahsus şartlarına uygun davranmak mecburiyeti vardır. Bin bir güçlükle a tıktan sonra orada başarınızı ispatlamak ayrı bir meseledir. Zira o  lkelerin ekserisinde okullaşma oranı bizdekinden daha yüksek olup, eēitim ve  ēretim kalitesi  oēu zaman Türkiye standartlarının üzerindedir. O ülkelerdeki okullar arasında temayüz etmek, ciddi bir kalite ve tecrübe gerektirir. Diēer taraftan bir Türk müteşebbis olmanın bazı dezavantajları vardır: Türkçülük, Turancılık, İslam fundemantalizmi, yerel şirketlere rakip olarak kendi halklarının ekmeēine mani olmak, Türkiye'nin nüfuz alanını genişletmek, kendi ülkelerinin nesillerinin beyinlerini yıkamak gibi türlü türlü   pheler her an, senelerin emeēini bir anda yok edebilir. İ te onun içindir ki o ülkelerde memnuniyet uyandırmak, takdirler ve ödüller almak, sanıldıēından çok zordur. Hele onların bakanlarından, ba bakanlarından ve devlet ba kanlarından takdir almak son derece önemlidir. Azıcık yurt dışı temasları olan herkes bilir ki, devlet veya hükümet ba kanlarından görüşme randevusu bile alırken, onlar incelemeden, istihbaratlarının görüşlerini almadan randevu vermezler. Hele Devlet başkanı, yüzde yüz emin olmadan, takdir ettiēine dair bir kelime bile söylemez.

Uzaktan duymak, görmek gibi olmaz. O ülkelere gidip, okulları,  ērencilerin başarılarını, davranışlarını, velilerin ve  ērencilerin memnuniyetlerini yerinde gören yetkili diplomat, bürokrat, i  ve siyaset adamlarımız hayranlıklarını belirtmekten kendilerini alamamaktadırlar. Ben bizzat şahit olduēum yüzlerce örnekten bazılarını kısaca arz edeyim: Özbekistan'da bazı yerleri gezdikten sonra Taşkent'te Turgut Özal Erkek Lisesi'nde  u anda da görevde olan bir vali bey gezi grubundakilere hitaben şöyle demişti: 'Ben, bu hizmet grubunun yurt içindeki bazı kurumlarını, oēlumun da o okullardan birinde okuması vesilesi ile yakından biliyor ve takdir ediyordum. Bunlara yapılan rehberliēin deha çapında olduēunu düşünüyordum. Ama buralara gelip görünce anladım ki bu i ler öyle deha ile olacak şeyler deēildir. Kadir-i Mutlak olan Allah'ın hususi inayeti olmadıkça, bu i i izah etmek mümkün deēildir.'  ērenciliēinde talebe teşkilatları ba kanlıēı, daha sonra il belediye ba kanlıēı ve iki kere bakanlık yapmış deneyimli bir zat ise, oradan dönüş esnasında gezi grubunda bulunan hayli kalabalık arkadaş grubuna uçakta mikrofondan şöyle seslenmi ti: 'Biz gen liēimizden beri, yeni nesle hitap eder, onlara örnek gösterirken sahabeden, Alparslan'dan, Osmanlı kurulu  ve yükseliş döneminden örnekler verir, ondan bu tarafa örnek bulmakta zorluk çekerdik. Halbuki insanlara, kendi  aēlarından ideal örnekler vermedikçe, dile getirilen fikirlere inanmalarını saēlamak mümkün deēildir. Ben burada bunca imkansızlıklar içinde çalışan bu genç

öğretmenlerin gerçekleştirdikleri bu muazzam başarıyı görünce, asırlardan beri beklediğimiz örnekleri bulmanın sevincini yaşıyorum. Bunu takdir etmekle kalmamalıyız. Döner dönmez, bu hizmetlerde fiilen yer alarak, maddeten ve manen her türlü gayreti göstermeliyiz'.

1995 yılında, aramızda bir rektör, iki dekan, bir vali ve birkaç iş adamı olarak, Orta Asya ülkelerinden birini gezerken ziyaret ettiğimiz Türk büyük elçilerinden biri şöyle demişti: 'Bu okulların başarısı çok yüksek. 1500 kontenjan için 22000 kadar öğrenci, buralarda okuma imkanına kavuşmak için imtihana girdi. Millet vekilleri, bakanlar gibi seçkin şahsiyetler, çocuklarını bu okullara yerleştirmek için, bizden tavassut rica ediyorlar. Onlar, giriş imtihanını ülkemizdeki ÖSYM gibi, objektif bir sistemle gerçekleştirip optik okuyucu ile sonucu elde ederek çabucak ilan ediyorlar. Bu okullar gösterdikleri başarı ile, halkın gönlünü o derece kazanmışlar ki, zannıma göre, faraza buradaki yönetim bir sebep ileri sürerek bu okulların faaliyetlerini durduracak olursa, ahali öylesine bir gayret gösterir ki yönetim, okulları devam ettirmeye mecbur kalır.' Nitekim böyle bir durum 2001 yılında Rusya Federasyonu'nun Astrahan şehrinde yaşandı. Bir okulun çalışma izni durdurulup öğretmenleri ülkeden ayrılmak zorunda bırakılınca, aralarında Rusların da bulunduğu çeşitli etnik gruplara mensup ahali hava alanına dökülmüş, daha sonra ülke idarecileri nezdinde yaptıkları girişimlerle, bir süre sonra, ayrılan öğretmenlerin döndürülmelerini sağlamışlardır. O sıralarda İstanbul'da karşılaştığım o okulun müdürü, o sıralarda Avrupa kupasında yarışan Galatasaray futbol takımının başarısı için, bir taraftar haline gelmiş, albay rütbesinde bir Rus öğrenci velisinin şu sözlerini nakletmişti: 'Çok şey hayal edebilirdim. Ama, günün birinde bir Türk takımını tutabileceğimi asla hayal edemezdim.'

Usandırmayacak olursam, bir tanıklığı daha nakletmekten kendimi alamayacağım: Türk Eğitim Derneği ve TÜSİAD yönetiminde yıllarca bulunmuş, çağdaş iş ve fikir hayatımızın mümtaz siması Aydın Bolak beyefendi şöyle yazıyor: 'Hocaefendi Hazretleri mefkuresizlikten bunalan Türk gençliğine mefkure vermiştir (...). Bir eski büyükelçi Arıkan da bana şunu anlattı: Ulanbatur'a sefir olarak tayin edilen genç hariciyecisi, tecrübeli üstadına gelmiş ve 'Hiçbir bilgi yok, gideyim mi?' diye sormuş. Büyükelçi: 'Git, biraz incele, şartlar müsait değilse dönersin.' cevabını vermiş. Tayyareden indiği zaman lacivert elbiseli bir beyefendi genç, sefiri 'Hoş geldiniz beyefendi!' diyerek karşılamış. Şaşırmış sefir ve 'Siz kimsiniz?' sorusuna: 'Ben buradaki iki okulun koordinatörüyüm. Teşrifinizi duyduk, hoş geldiniz demek için geldim.'

İkametiniz için yer hazırladım. Sefaret için bina hazırladık. Buyurunuz hizmete başlayınız. Biz de bekliyoruz, Moğollar da bekliyor' cevabını alıyor Arkasından 29 Ekim Cumhuriyet bayramı gelince Sefir yine düşünüyor: tahsisatı yok, imkanı yok ve yabancı bir yer, kimseyi bilmiyor. Yine yardımına lacivert elbiseli o genç adam yetişiyor. Mekteplerin bir tanesinin salonunu açıyor ve 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamalarını Moğollarla birlikte yapıyorlar. Genç sefir hayretler içinde Türkiye'ye dönüşünde, 'üstadım' dediği eski sefire ağlayarak anlatıyor ve soruyor: 'Bu ne ruh halidir? Kimdir bunları yetiştiren?' (...) Sefirin bunların kim olduğunu öğrendiği zaman söylediği tek şey şu: 'İmkanını bulsam da gidip ellerini öpsem.' Bir güzelliği anlamak ve bir güzelliği idrak etmek, güzelliği bilmekle mümkündür. Bizler, hepiniz, hepimiz, güzelliği ve sevgiyi bilecek çağdayız. Sevgilerinizi yaydığınız zaman bütün mekanlar kudretli olur. Kimsenin yıkması, devirmesi, topla tüfekte mağlup etmesi mümkün değildir artık' (M. Armağan-A. Ünal, Medya Aynasında Fethullah Gülen, İstanbul, 1999, s. 375-376). Yaşanan bu gerçekleri ayrıca yorumlamaya hiç ihtiyaç yok.

Bu neticeler, kendi gücüyle olacak işler olmadığı için, Hoca Efendi bunlardan asla kendisine pay çıkarmıyor. Burada şu anlamdaki hadis-i kudsinin manası tecelli ediyor. Allah Teala şöyle buyurur: 'Ey dünya! Sana hizmet edeni, sen de kendine hizmetçi et. Bana hizmet edene de sen hizmet et!' (Müşnedu'l-Firdevs, 5, 239; Müşnedu's-Şihab, 2, 325). Bu ihlaslı çağrılar o bazen manzum olarak yapmıştır:

Ses ver yiğidim! Yoksa beni duymuyor musun?
Tıpkı rüyalarda olduğu gibi diril, gel!
Beyaz atın üstünde bir sabah erken,
Gözlerim kapalı, ruhumda seni süzerken,
Tıpkı rüyalarda olduğu gibi, diril, gel!

Bunlar, yankısız çağrılar halinde boşlukta kaybolmadı. Yankılı çağrılar oldu: Kazakistan, Kırgızistan, Nahcivan, Moğolistan, Yakutistan, Tayland, Arnavutluk, Moldavya ve daha nice diyarların ufuklarından, dünyanın her köşesinden sesine ses veren yiğitler çıktı.

Değerli Ali Ünal da o yankılardan biri. O kendi gördüklerini, bildiklerini yazdı. Hatta eminim ki, bildiklerinin az kısmını yazdı. O, Hoca'sının çevresinde olanlar arasında, daha çok kalemiyle çalışanlardan. Okuyan, araştıran, fikri hazırlığı, kültür birikimi, sentez kabiliyeti olan ve bu zatın yakınında yaşamasıyla kanıksama yerine, gördükleriyle ona olan hüsn-ü zannı daha da

artan biri oldu. Yazdığını bana da okutmak lütfunda bulundu. Muhterem Ali Ünal güzel anlatmış. Fethullah Gülen hoca efendiyi anlatırken bizzat onun kitaplarına, sonra kendi gözlemlerine dayanıyor ve değerlendirmelerde bulunuyor. Samimiyetimle söylüyorum: Anlattıklarının fazlası yok, ama eksigi var. Bu yazılanları asıl anlamlı kılan, onlara hayat ve ruh veren sır, onların, sözde kalmayıp yaşanan gerçekler olmasıdır. Yoksa güzel düşünceleri söylemek ve yazmak pek zor bir şey değildir. Bunların sadece sözünü edenlerin sayısı da az değildir. Benim bu okumadan elde ettiğim fayda, bazen okuduklarımı yeniden okuma, bazen okumadıklarımı veya görmediklerimi öğrenme oldu. Bu zevki bana yaşatan Ali beye sonsuz teşekkürler!

Az önce belirttiğim gibi 'Onun yazdıkları gerçektir. Dikilen elbise, tam bedene oturmuştur.' diye tanıklık etmem, ne mi ifade ediyor? Bence çok şey! Zira ben bu tanıklığı, Fethullah Gülen ile otuz sekiz yıllık beraberliğin verdiği bir hak ile yapıyorum. İşte bu noktada, zaman tüneline girip geriye, otuz sekiz yıl öncesine gidiyorum.

1964 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olup Müftü yardımcısı olarak Diyarbakır'a tayin edilmiştim. Oradan Edirne il müftülüğüne atandım. Kamu oyumuzun yakından tanıdığı İçişleri eski bakanlarından Sayın Abdülkadir Aksu'nun babası rahmetli Muzaffer ağabey, merhum babamın dostu olduğu gibi benim de sık görüştüğüm bir zat idi. Fethullah Gülen ile 1960 öncesi Edirne PTT İdaresinde görev yaparken tanışmış. O sıralarda Diyarbakır'da matbaacılık yapan ve Hoca Efendinin küçük kardeşi olan Mesih bey ile de beni tanıştırmıştı. Böylece ben de kardeşi vasıtasıyla kendisini gıyaben tanımıştım. Edirne'ye tayinim çıkınca böylece bir iki kanaldan Hoca Efendi de benim oraya gideceğimi öğrenmiş. Kendisi bir oda ile müştemilattan ibaret bir evde kalıyordu. Beni misafir etmek istedi. Orası müsait olmadığından davetini kabul etmem mümkün olmadı. İlk fırsatta daha geniş bir ev kiralayıp beraber kalmayı temenni ettik. Kısa zamanda iki odası, bir holü olan ahşap, eski bir eve yerleşip, her birimiz bir odasında kalmaya başladık. Hassasiyetime dokunmayacak, rahatsız etmeyecek bir samimiyet ve şefkatle bana bir ağabey gibi davranıyordu. Bununla beraber, Müftü olmam itibariyle, kendisinden beş yaş küçük olmama rağmen, ayrıca bir saygı göstermekten asla geri kalmıyordu. Hemen bütün hizmetlerde bana fırsat bırakmayacak tarzda önce kendisi davranırdı: Sobayı yakmak, yemek hazırlamak, bulaşık yıkamak, evi temizlemekte hep önce davranırdı. O zaman fazla bir sağlık arızası yoktu. Yalnız alerjik bir durumu olduğundan çok fazla kaşınır, kanama sebebiyle sık çamaşır değiştirmek

zorunda kalırdı. Başkaları için geçerli olduğunu düşünmese de, kendi nefsi için geçerli olmak üzere şöyle dediğini hatırlıyorum: 'Nefsime güvenemediğimden, ilk gençliğimden beri Rabbime dua ettim: 'Çevremdekileri rahatsız etmeksizin beni rahat bırakmayacak bir sıkıntıyı benden eksik etme' diye. Bu alerjik sıkıntımı, bu kabilden kabul ediyorum'.

Değişik bir şahsiyeti olduğu her halinden belli idi. Dini takva dairesinde, yiyecek içeceğine son derece dikkatli, çok temiz ve tertipli, evine olduğu gibi giyimine de dikkat eden bir kişi idi. Sadece, altı ay kadar aynı evde kaldığımız halde bir kere bile pijamalı görmediğimi söylersem, onun kişiliği ve güzel alışkanlıkları hakkında yeterli bir fikir vereceğimi sanırım.

Dini ilimlerdeki seviyesi, ayrıca genel kültürü, özellikle Hz. Peygamber'in (sav) siyer-i seniyyesine ve onun ashabının hayatına dair geniş vukufu, İslam ve özellikle Osmanlı tarihini iyi bilmesi, düzgün bir İstanbul Türkçesi ile konuşması, akli muhakeme ve tahlil kabiliyeti, Risale-i Nur külliyyatından istifade ederek Kur'ânî tefekkürdeki derinliği ile dikkatimi çekmişti. Ben Fakülteden yeni mezun olan tecrübesiz bir genç idim. Fethullah Gülen Hoca Efendiyi idealize etmemekle, onu çok ileri derecede görmemekle beraber, kendisinden istifade edeceğim bir hoca olarak gördüm ve samimi bir surette bazı kitapları bana okutmasını, en azından beraber müzakere etmemizi teklif ettim. Fakat tevazu göstererek bunu asla kabule yanaşmadı. O da kendince benim seviyemi değerlendirmiş. Kendisinden öğrenmeye ihtiyacımın olmadığını söyledi. Aslında bu tevazuu sebebiyle, elde edeceğim büyük faydadan mahrum kaldığım bir gerçektir. Diğer Diyanet görevlileri, her yerde görülen ve pek normal olan bir davranış olarak, maaşlarını almak üzere Müftülüğe geldikleri halde onun bir sefer bile maaş almak üzere geldiğini görmedim. Sonra öğrendim ki, kendisi gelmediğinden memurumuz Mehmet bey, götürüp kendisine vermiş. Bu zat çok hürmetkar, görevine düşkün, kendi halinde bir kişi idi. Hoca efendi ile, yapılacak yemek davet tekliflerini mazeret ileri sürerek kabul etmeme prensibi üzerinde anlaştığımız. Hocalar aleyhindeki söylentileri fiilen tekzip etmek, Risale-i Nur' dan öğrendiğimiz istigna düsturundan kaynaklanıyordu. Buna rağmen bu Mehmet bey'in evine bir kere gittiğimizi hatırlıyorum.

Fethullah Gülen'in resmi görevi Kur'an Kursu Öğretmenliği idi. Fakat fiilen Kursta fazla çalışmıyordu. Zira orada vazifeli bir başka hoca, bir meşrebe mensup olup inhisarcı davranışla hareket ediyor, o da onunla niza çıkarmak istemiyordu. Kendisinde hayatı boyunca uyguladığı bir prensibi o zamandan

beri uyguluyordu: Ona göre; Dine, ilime, hayra hizmet eden insanlar arasında çekişme doğru değildir. Hizmet eden biri varsa ona rakip olmanın manası yoktur. Onun yaptığından daha iyisini yapma imkanına sahip olsa bile, rekabeti terk etmek ve başka bir hizmet alanı bulmak gerekir. Zira birbirleriyle lüzumsuz rekabet edenler müspet hareketi muhafaza edemezler, bunun sonu iyi olmaz ve Allah Teala'nın tevfiği de birbiriyle ihtilaf edenlere gelmez. Tefvik-i ilahiye celb eden, müminlerin vifakıdır. İşte bu şuurla Kur'ân Kursundaki hizmeti öteki hocaya bırakıp kendisi başka hizmet sahası bulmaya yöneliyordu. Ona mukabil fahri vaizlik yetkisi olduğundan muntazaman vaaz ediyordu. Ayrıca imamlık kadrosu olmayan Darülhadis camiinde günde beş vakit namaz kıldırıyordu. Edirne'nin şiddetli kışında her sabah bahçedeki çeşmede abdest alıp camiye gitmesine imrensem de, zaman zaman cemaate katılamayıp namazı evde kılıyordum. Hoca Efendi Cuma vaazlarını da bu camide yapıyordu. Bu cami hem küçük, hem de şehrin biraz kenarında yer alan bir cami idi. Oysa Edirne'de merkezi yerde Eski cami, Üç şerefeli, Selimiye gibi daha birçok büyük cami vardı. Vaiz olarak da yalnız Muhterem Hüseyin Top Hoca Efendi bulunuyordu. Yani şehrin merkezindeki büyük camilerden birinde vaaz etmesi mümkün iken, o Darulhadis'i tercih ediyordu. Bunun sebebi zannımca şu idi: Vaazın bir ders olarak kabul edilmesi kanaatini taşıyordu. Dinlemeye gelen cemaatin de böyle bilerek gelen şuurlu dinleyiciler olmasını arzu ediyordu. Böylelikle gerekli istifadenin sağlanacağını düşünüyordu. Merkezi camilere dersin başından sonuna kadar peş peşe girenler eksik olmaz, bu da ders havasını olumsuz etkiler. Ayrıca merkezi camilere işi gücü olan, acele ile gelip hemen namaz kılıp ayrılmak isteyen esnaf, işçi, yolcu gibi kimseler gelir. Bu insanların meselelerini de gözetmek, onlara sıkıntı vermemek gerekir. Bu hassasiyeti ta kırk yıl önce gösterdiği gibi, daha sonra da gösterdiğini biliyorum.

Diğer taraftan, aslında küçük bir cami olan, Darülhadis camiinin müezzin mahfili kısmını bir camekan ile ayırıp küçük bir oda çıkarmıştı. Elektrik sobasıyla soğuk havanın bir derece kırıldığı bu ortamda, namaz dışında çokça oturur, Kur'ân öğrenmek isteyen veya dini bilgiler edinmek isteyen ve sayıları o zamanki Edirne'de çok az olan insanlarla meşgul olurdu. Ahmet isimli İ.Ü. Ed. Fak. Tarih bölümü öğrencisi, İlhan adlı bir Öğretmen Lisesi öğrencisi, Mehmet adlı bir Ticaret Lisesi öğrencisi bunlardan olup sayıları on civarında olan öğrenciler ile cami cemaatinden bazıları söz konusu idi. Öğrencilere verdiği önem o zamandan beri gönlünde yerleşmiş bir görev haline gelmişti. O zaman 400 TL olan maaşının yarısını verip muhtaç bir öğrenciye elbise alma kabilinden fedakarlıklar yaptığına vakıf olmuşumdur. Onların her biri ile nasıl

sabırla, şefkatle ilgilenip, sadece va'z ve nasihat eden bir hoca olarak değil, kendileriyle, meseleleriyle hemhal olan bir arkadaş olarak onlarla ilgilendiğini görmüşümdür. Bütün gerekli işler yapılmış da bir tek bu kalmış gibi, o mahalleye yerleşmemizden birkaç ay sonra, Vakıflar idaresi, caminin orijinal şekline zarar verdiği iddiasıyla o camekanlı bölmeyi kaldırtmak istedi. Neyse ki ağırdan almamız neticesinde kaldırılmadı. Bu teşebbüsün gizli maksadının, Hoca efendinin orada yaptığı dini hizmeti önlemek olduğunu zannetmiştik.

Bir gün bazı işler için Müftülükten çıkıp geri döndüğümde memurumuz: 'Emniyet Müdürlüğünden bir polis geldi ve Müdür bey'in sizi çağırdığını söyledi' dedi. O zaman Müftülük dairesinde telefon yoktu. Ona hitaben: 'Sayın Müdür Bey, Beni çağırmışsınız. Benim sizinle konuşacak bir meselem yoktu. Sizin bir meseleniz varsa Müftülükteyim. Buyurun, bekliyorum' diye bir pusula gönderdim. Haber gelmedi. Ertesi gün daireden bir ara çıkmış olduğumda Müdür bey'in gelip beni bulamadığını öğrenince bu sefer ben onun makamına gittim. Konuşmanın hemen başında: 'Kusura bakmayın, tanışmamız biraz netameli oldu. Aslında ben de size 'Hoş geldiniz' demeye gelecektim. Fakat imkan bulamadım. Derken Vali bey, sizinle acele görüşmemi istedi' dedi. Görüşme konusu, Selimiye camii minarelerine Ramazan ayında asılacak mahya imiş. Bundan bir süre önce, Vakıflar Bölge Müdürlüğünden, mahya için, ikişer kelimelik on cümle istenmişti. Yazılar Müftülük tarafından hazırlanıyor, işin maddi yönünü ise Vakıflar Bölge Müdürlüğü üstleniyordu. Yazışma usulüne göre, Valilik kanalıyla gönderdiğimiz yazıyı Vali bey görünce, cümlelerden üç tanesini değiştirmemi isteyip bunu da Emniyet Müdürü vasıtasıyla bana iletmiş. Mesele bu imiş. O cümlelerin hangileri olduğunu sorunca, Müdür bey notuna bakıp söyledi: 'İman kuvvettir' 'Dönüş Allah'adır' 'Oruca saygı!'. Ben: 'Bunlarda ne mahzur var acaba?' deyince o: 'Bence de bir mahzur yok, ama Vali bey böyle istedi' dedi. Ben de onunla görüşmem gerektiğini söyleyip ayrıldım.

Az önce belirttiğim gibi, telefonumuz olmadığından, hizmetlimizi, müsait zamanını öğrenmek için Vali beyin sekreterine gönderdim. Dönüp beni hemen beklediğini söyledi. Kapıdan girer girmez Vali F. K. bey hışımla: 'Bu ne saygısızlık! Müstahdemi Valiye göndermek de ne oluyor!' deyince ben: 'Sayın Vali Bey, müsaade edin de bunun doğru olmadığını ben de bileyim. Ancak ben, sadece sekreterinizden randevu almak için onu gönderdim' dedim. Bu aşıkardı, fakat anlaşılan Vali bey benim daha işin başında moralimi bozmak istiyordu. Arkasından: 'Zaten sizden istediğim üç şey olmuştu, onları da yapmadınız' dedi. Bir ay kadar önce, göreve başlarken ilk ziyaretimde o, özetle 'sabah namazında

hoparlörle ezan okutmayın, Selimiye gibi turistler tarafından çok gezilen birkaç caminin görevlilerine üniforma şeklinde özel bir kıyafet düşünün, bir de Selimiye camii bahçesini düzenletip turistlerin oturmaları için banklar yerleştirin' demişti. Ben, henüz durumu bilmediğimi, konuları inceleyip gereğini yapacağımı söylemiş, peşin bir görüş bildirmemiştim. Kükreyerek hesap isteyince: 'Edirne'nin yalnız bir camiinde hoparlör ile ezan okunduğunu, bunun da bir il için normal olduğunu söyledim. Razı olmayıp mutlaka durdurmamı istedi. Müftü olarak benim müezzine bu emri veremeyeceğimi ifade edip 'Ama üst amir olarak siz bir yazı ile bunu isterseniz ben de bunu ilgili görevlilere iletirim' dedim. 'Amirin şifahi emri de emirdir ve icra edilir' dedi.(Sonra o yazılı emir vermeyince, ben de isteğini icra etmemiştim).

Müteakiben mahzurlu gördüğü cümlelere geçtik. Ben kanuni mevzuatta bunlarda sakınca görmediğimi söyleyince: 'Nasıl yok!', dedi, 'Sen insanların tepelerinin üstüne yerleştirip günlerce okuttuğun o cümle ile demek istiyorsun ki: 'Ey insanlar! Ne yaparsanız yapın, sonunda gideceğiniz ve hesap vereceğiniz bir yer var. Bu laikliğe aykırıdır. 'İman kuvvettir' diyorsun. Mefhum-i muhalifi ile bu 'İmansızlık zaaftır' demektir, bu da laikliğe aykırıdır. 'Oruca saygı!' demek, vicdanlara baskıdır. Bu da aykırıdır' dedi. Bu konulardaki tartışmamız bir buçuk saat sürmüştü. Programlı olarak gelen hem de önem verdiği diğer bütün daire müdürlerini birçok defa saatlerce bekletip ancak ondan sonra görüşmeye alan, onlara az zaman ayıran biri olarak Vali bey hiç önem vermediği Müftülüğe bu kadar zaman harcamıştı. Biraz uzayan bu özet bilgileri, akşama eve dönüp Fethullah Hoca Efendiye anlatınca o: 'Geçmiş olsun, yerinde sözler söylemişsiniz, Allah razı olsun!' diyerek memnuniyetini izhar etmişti.

Devletin yetkilerini ele geçirmiş, milletine karşı ecnebi haline gelmiş bazı kişilerce estirilen bu terör sırasında maruz kaldığımız bir olayı da anlatalım: Ramazan bayramı yaklaşmıştı. Bayram tebrik kartı bastırmak istedik. O zaman, iletişim imkanları şimdiki gibi olmadığından, bayram kutlama kartları, haberleşmede önemli bir işleve sahipti. Diğer taraftan, bu kartın sıradan olmayıp hiç değilse azıcık bir mesaj da taşımasını, böylece gönderdiğimiz arkadaşlara bir teselli vermesini de düşünmüştük. Bunu da, başka bir ifade kullanmaksızın, sadece bir hadis-i şerif meali nakletmekle yapacaktık. Kartın bir tarafına bu hadisi, öteki tarafına tebrik cümlesi ile adresi yazıp matbaaya verdik. Matbaanın bildirdiği vakitte kartları almaya giden Fethullah Efendi, basılan kartların Emniyet görevlisi tarafından alındığını hayretle öğrenmiş! Bütün suçu Buhari'nin Sahih'inde Habbab b. Eret (ra) tarafından bildirilen şu

hadisi yazmak idi: 'Mekke müşriklerinden çektiğimiz baskılar arttığı, zor tahammül edeceğimiz bir duruma geldiği sırada Ka'be'ye doğru ilerlediğimde, orada Resulullah (sav) efendimizin, Kabe'nin gölgesinde oturduğunu gördüm, yanına vardım: 'Ya Resulallah! Bizim için Allah'a dua etmeyecek misin, O'ndan beklediğimiz yardımı istemeyecek misin?' dedim. Cevaben şöyle buyurdu: 'Sizden önceki ümmetlerde mümin kişi tutulup meydana getirilir, orada açılan çukura konulup testere ile biçilir veya demir tırmıklarla etleri kemiklerinden sıyrılırdı da yapılan bu kabil işkenceler onları yine de dinlerinden döndürmezdi. Allah'a yemin ederim ki Allah bu dini tamamen erdirecektir, fakat siz acele ediyorsunuz' (Buhari, Menakıbu'l-Ensar, 29; Menakıb, 25).

Bayram vaazında çok kapsamlı, cemaate bazı sorumluluklarını güzel bir üslupla anlatan Hoca efendi, bir ara İslam dinini yeni nesillere öğretmenin lüzumundan bahsediyor. Sözü İmam-Hatip liselerinin önemine getiriyor. O zaman Edirne'de bu okul olmadığından, 'İnşallah yakında böyle bir okul sizin gayretlerinizle tamamlanır, önünde bayrağımızın dalgalandığını görürüz' şeklinde cümleler söylüyor. Maksatlı veya dikkatsiz dinleyen biri sözün başını gafletle dinlemediğinden, sadece 'bayrağın dalgalanmasında' uyanıyor. Hocalar hakkında su-i zan sahibi biri olduğundan, 'olsa olsa onlar şeriat bayrağının dalgalanmasından bahsederler' vehmine kapılarak şikayette bulunuyor. İşbu Valinin ve onun zihniyetindeki bazı yetkililerin hışımları, bir müddet sonra Hoca Efendinin evine baskın yaptırarak aratmaya da müncer oldu. Benim henüz eve dönmediğim bir akşam üstü bu baskın olmuştu. Bazı kitaplarını götürdüler. Az kalsın tutuklayacaklardı. Polisler kendi odasını aradıktan sonra, benim kaldığım odaya girmek isteyince o: 'O oda Müftü Efendiye aittir, lütfen oraya girmeyiniz' demiş, onlar da girmeme nezaketini göstermişler. Ne yaptıklarında, ne söylediklerinde, ne de cami içinde ve dışındaki mütevazı gayretlerinde, ne de evinde yaptırılan aramada kanunlara aykırı bir taraf bulunmadığından, soruşturma sonucunda beraat etmekle beraber, Vali bey onun yakasını bırakmadı. Ben altı ay kadar Edirne'de kalıp, tecil mümkün olmaması sebebiyle askere ayrılmamdan az sonra, onu Kırklareli iline gitmeye mecbur bıraktı.

Askerliğim Tuzla Piyade okuluna çıkmıştı. Hocamızın vefası, beni Edirne'den yolcu etmeye müsaade etmedi. Bana refakat edip, birkaç aktarma yaptıktan sonra, Tuzla'ya gittik. Beraberce kışlaya girdik. Oraya girdiğimizde munis simalı bir genç gördük. O da bize aynı sempatiyi duymuş. Tanışıp kaynaştık. Bu arkadaş M. Ertuğrul Düzdağ olup kendisiyle ondan sonra da münasebetimiz

devam etmiştir. Hoca efendi beni yeni muhitime alıştırarak kadar kaldıktan sonra mecburen ayrılıp Edirne'ye döndü. Artık bu hatıraları kısa kesmem gerektiğinin farkındayım. Tuzla'dan sonra Eğirdir Dağ ve Komando Okulunda beş aylık kursa gittim. Onun biteceği gün Hocamız İzmir'den kalkıp beni ziyarete geldi. Bu arada onun da tayini İzmir vaizliğine çıkıp oradaki Kestane Pazarı öğrenci yurt müdürlüğüne de yeni başlamıştı. Mevsim kış olup Şubat ayında idik. Beraberce Isparta ve Denizli'yi gezdikten sonra Ankara'ya gittik. Orada merhum Necip Fazıl'ın Mehmetçik konferansını beraberce izlemiştik. Böylece Ankara'ya kadar gelerek beni Hopa'ya uğurlayıp, oradan İzmir'e döndü. Hoca Efendinin vefakarlığına sınır yoktur. Kırk sene öncesinin çok kıt imkanları ile 1966 yazında İzmir'den Hopa'ya, yani Türkiye'nin batısındaki en uzak yerden, en doğusundaki hudutta beni ziyarete geldi. Ben o zaman Hopa'nın Sarp köyünde, yani tam hudutta, takım komutanı olarak yirmi dört saat boyunca devamlı görevli sayıldığım bir konumda idim. Israrlarıma rağmen, şartlar müsait değil, askerliğin hassasiyeti var düşüncesiyle, hudut karakolundaki odamda misafir olmadı. Günlerce süren yolculuğuna, yorgunluğuna rağmen bir iki saat kalıp ayrıldı. Terhisten sonra Ankara'da Diyanet İşleri Başkanlık Müfettişliği görevi almamda yardımcı olduğu gibi daha sonra, 1968'de Erzurum Atatürk Üniversitesine asistan olarak girmeme de sevindi. Oraya gelip beni ziyaret etti. Erzurum'da hocamızın mükerrem pederleri merhum Ramiz hoca efendi ile ve kardeşleri ile tanıştık. Onlar vasıtasıyla orada da gurbetimi ortadan kaldırdı. 1974'de Paris'e trenle gidecektim. Bir de baktım İzmir'den kalkıp yolcu etmek üzere Sirkeci garına gelmiş. Paris'te iken o zaman, orada fazla müslüman bulunmadığından, İslâmî organizasyonlar pek bulunmuyordu. İslâmî usule göre kesilen et bulmakta zorluk çektiğimden ilk dört ay kadar et yiyemedim. Anlaşılan bundan, kendisine yazdığım mektupta bahsetmişim. Bir müddet sonra Almanya'dan büyük bir koli geldi. İçi sucuk dolu idi. Hoca efendi şefkat göstermiş, Almanya'da ulaştığı bir şahıs tarafından et ihtiyacımı böylece karşılamıştı. Az bir kısmını misal kabilinden yazdığım bu ihtimamları, -Allah ebediyen kendisinden razı olsun- hep devam etmiş ve etmektedir. Son bölümün başında dediğim gibi, otuz sekiz yıl önceki bu zaman tüneline girmemden maksadım, onun hakkında tanıklık iddiamı ispat sadedinde bir şeyler ortaya koyma ihtiyacını duymamdan, bunu birçok okuyucunun hissettiğini tahmin etmemden ileri gelmişti. Bu maksadın artık hasıl olduğunu düşünerek sözü daha fazla uzatmak istemiyorum. Bir arkadaşına bu kadar vefa, sadakat ve fedakarlık gösteren Hoca Efendinin şimdi artık yüzlerce değil, binlerce değil, on binlerce böyle yakınlık duyduğu arkadaşı var. Onlara yönelik manevi, fikri, kavli ve

gerektiğinde maddi destekleri var.

Neler sığmadı onun bereketli hayatına neler! Kendisi mahviyet içinde, iddiası yok. Ama bilenler biliyor. Bilenlerin sayısı da az değil. Bilakis, onun hizmetleri dünyanın her tarafına yayıldığı için, bilmeyenler çok az: Allah'ın lütfu ile güzel çalışmalar yaptı, güzel tohumlar ekti, güzel fideler yetiştirdi. Yetiştirdiği gül-i Muhammediler dünyanın her tarafında bulunuyor, güzel kokular saçıyor, güzel manzaralar gösteriyor. Güller yetişti, bağbanı da beğendi. Fetih suresinin 29. ayetinde Aşhab-ı Kirâm hakkında bildirilen vasfın cüz'i bir sırrı gerçekleşti: 'Öyle bir ekin ki filizini çıkarmış, sonra da onu kuvvetlendirmiş, derken kalınlaşmış da gövdesi üzerinde doğrulmuş. Öyle ki ekicilerin hoşuna gider, kafirleri de öfkelenendirir'. Onun istediği, bütün İslam dünyasını, hatta bütün dünyayı gül bahçesi haline getirmektir. Himmetini böyle yüksek tutarak, en azından bu ufka gözlerini dikmek, bu yolda olmaktır. Bundan da Şeytan'dan başka hiç kimsenin rahatsız olmaması gerekir. Muvaffakiyet Allah'tandır. Tek gayesi, Allah'ın rızası için çalışmak, milletimizi yükseltmektir. Hoca efendi idealist bir insan. İdealist olanlarda mübalağa, işin geniş boyutlarını görüp, onları gerçekleştirme lüzumunu duyma, canlılık alametidir. Hele hizmetin önemini anlamayanları gördükçe, onları harekete geçirmek, bir yüksek gerilim meydana getirmek elbette bir ihtiyaçtır. Bunun için çırpınırken, muhatabın gönlüne ulaşmak, onu etkilemek için, belagattaki mübalağa bazen gerekli olur. Bunlar, 'Şimdi bu söze inanmazlarsa, demek sen onların ardına düşüp nerdeyse kendi kendini yiyip tüketeceksin!' (Kehf suresi, 6) kabilinden olup üstün bir fazilettir. Dolayısıyla, onun sık sık kendi nefsinin, yakın çevresini eksik bulup eleştirmesi, ümitsizlik sanılmamalıdır.

Yazmak üzere not aldığım daha çok şey vardı. Doğrusu uzatmaktan hoşlanmadığım için artık kendimi durdurmaya çalışıyorum. Sık kullandığı -daha önce merhum Nureddin Topçu'nun vurguladığı- bir tabirle, kendisi için yaşamayı tam manasıyla unutup hep başkalarını yaşatmaya gönül vermiş bu zatı takdir edip mükafatını vermeye fani insanların gücü yetmez. Onu ancak Kerim olan Rabbi verebilir. Ondan sonra O'nun sevdirmesiyle, kendisinin kadrini bilen çok insan da var. Zira cevahir kadrini cevherşinaslar bilirler.

Burada hatırimıza şöyle bir soru geliyor: 'Peki, ya çileleri? Bunca çile çekmesi reva mıydı? Hep hüznle, baskı ile, anlaşılmamakla geçen bir ömür. Buna ne demeli?' Ne diyebilirim ki? Çileler, zaten Hakka hizmet edenlerin ayrılmayan yoldaşlarıdır. Ta baştan bu yana hep böyle olmamış mıdır? Bununla beraber, Türk milletinin her kesiminden, on binlerce, yüz binlerce insan onu sevip

saymakta, takdir etmektedir. Onun hizmeti Allah karşısında, tarih karşısında kendi kendisini ispatlamış, güneşin kendi kendisine delil oluşu gibi, aşık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Onun sesine kulak verilince Türkiye'nin tamamında fark edilebilecek olumlu bir değişiklik görülmüştür. Eğer, Türk milletinin ortak özlemlerine tercüman olan fikirleri benimsenirse, bunun Türkiye'ye, hattâ insanlığa ne katkılar sağlayacağını yarınki tarih gösterecektir. Onun hayatı, hep, 'İki günü birbirine eşit olan ziyadadır' hadis-i şerifi çerçevesinde geçmektedir. O, Allah ömür ve izin verirse, bundan sonra da çok güzel açılımlara vesile olabilir. Allah onun bereketli hayatını bir tohum yapıp ondan muazzam bir çam ağacı halinde büyük bir ağaç meydana getirdiği gibi, daha birçok şeye de elbette kadirdir.

O, ülkemizdeki cehalet, fakirlik ve tefrikayı; ilim, san'at ve birliktelikle yenmeye çalışıyor. Değerli milletimize ümit telkin ediyor. Türkiye'nin her bakımdan refahını ve devletler arası münasebetlerde alan, borçlanan, mahkum bir ülke değil, veren, söz sahibi bir ülke olması için çalışıyor. Bu maksatla Türk iş adamlarına eğitimin yanı sıra, ekonomi alanında da dış dünyaya açılmayı tavsiye ediyor. Türk şirketlerinden ve iş adamlarından dış dünyada itibar kazananlar vardır. Fakat bunlar, gerek nitelik, gerek nicelik yönünden, henüz yeterli duruma ulaşmış sayılmaz. Onun asıl göstermek istediği model: iyi bir eğitim ve öğretim; verimli, itibarlı bir üretim ve ticaret, dengeli bir ibadet, güzel ahlak örnekleri ile dolu, aktif bir hayatîyet ortaya koyarak, insanları hayra çağırmaktır. Merhum Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'in temenni ve formüle ettiği üzere, dinin mümine kazandırdığı gönül zenginliğini ve ruh huzurunu yaşayan, dinden uzak olanları da davranışlarındaki olgunlukla dine imrendiren bir tarzda Müslümanlığın güler yüzünü göstermektir. İman, fikir, ahlak ve davranış uyumuna ulaşmış insanların sayısını artırmaktır. O, bu gayret içinde olurken Türk milletinin anlayıp yaşadığı ve tarihi boyunca uyguladığı Türkiye Müslümanlığını esas almaktadır. Oyle zannediyorum ki, sözlerinin büyük tesir uyandırmasının sırrı da buradadır.

Peki, elinizdeki bu kitaptan kimler yararlanabilir? Evvela, kamuoyu, halkımızın içinden çıkan bu manevi rehberi iyi tanımakla büyük bir fayda sağlayacaktır. Ayrıca yöneticilerimiz de böyle vatansever, ilim ve güzel ahlakla birlikte, uygulanabileceği ispatlanmış fikirler sahibi bu zatı yakından tanımakla, başarı nispetlerini yükseltme imkanı elde edebilirler. Basın mensupları, hakkında binlerce haber, yorum, lehinde veya aleyhinde iddialar çıkan bu şahsiyet ve hizmetini derli toplu öğrenme durumundadırlar. Diğer taraftan,

Fethullah Gülen Hoca Efendi'yi manevi rehber konumunda gören kimseler başta olarak, diğer İslâmî hizmet grupları da bu kitaptan çok yararlanacak, çağdaş dünyada İslâmî prensipleri anlama, yaşama ve bu arada kendi hizmet grubundan olmayanlara karşı uygulanması gereken tutuma dair güzel bir örnek bulacaklardır. Keza bu kitaptan, Hoca Efendi'yi otuz yıl kadar bir zamandan beri tanıyan en yakın arkadaşlarının da elde edecekleri faydalar mevcut. Zira bu kitap, onun fikirlerini bir araştırmacı perspektifinden tahlil edip sonuçlandırmaya çalışmaktadır. Dostları, onun görüşlerinin formüle edilmiş şeklini bu kitapta bulacaklardır. Şu halde uzun zamandan beri onu tanıyanlara da bildiklerini tazeleme, onları yeni bir vizyonla takdim etme imkanı ve hatta kendilerinin fikirlerine de bir açılım verebilir. Ancak şunu da belirtmem gerekir ki, vakti müsait olanların, bu kitabı bu şekliyle ve dikkatle okumalarında fayda vardır. Ama zamanı veya sabrı müsait olmayanlar için, yüz sayfayı geçmeyen kısaltılmış basımının da, yine değerli yazar Ali Ünal bey tarafından hazırlanmasının isabetli olacağını düşünüyorum.

Bu çalışma, muhterem Fethullah Gülen hakkında yazılan kitaplardan sadece biridir. Başkaları da var. Daha kim bilir neler yazılacak! Dünyanın çeşitli ülkelerinde onun fikirleri ve hizmeti hakkında bir çok yayınların olduğunu da bilmekteyiz. Bu bilimsel incelemelerin gittikçe konuyu daha da zenginleştireceğini söylemek, ne kehanet, ne de kuru bir iddiadır. Onları beklerken, pek güzel bir numunenin okuyucuların şu anda ellerinin altında olduğunu ve okunmak üzere beklediğini gönül rahatlığı ile söyleyebilirim. Pek verimli ve bereketli bir yazı hayatı olan Ali Ünal bey, böylece hayatının eserini yazmış bulunmaktadır. Ne mutlu ona! Onu tekrar tebrik ederken, değerli hocamıza Cenab-ı Allah'tan sıhhat, afiyet ve daha nice hayırlı hizmetlere muvaffakiyet niyaz ederim.

Eğitimci Olarak Fethullah Gülen

1. Fethullah Gülen ve 'Gülen Okulları'

Bu tebliğ için seçtiğim konu: 'Bir eğitimci olarak Fethullah Gülen.' İlk olarak itiraf etmeliyim ki; hakkında konuşacağım konuyla ilişkim tersinden başladı. Fethullah Gülen'in eğitim ve pedagoji hakkındaki eserlerini incelemek ve sonra, tündengelim olarak adlandırılabilir bir yaklaşımla, bu prensiplerin nasıl uygulamaya konulduğunu görmeye çalışmak yerine, ben ilk olarak Sayın Gülen'in önderliğindeki hareketin katılımcıları tarafından yürütülen eğitim kurumlarını tanıdım. Bu tecrübe beni, Fethullah Gülen ve dava arkadaşlarının eğitim vizyonundan doğan muazzam eğitim girişiminin ardında yatan rasyoneli keşfetmek için, onun eserlerini incelemeye yöneltti.

Başlangıç olarak Sayın Gülen'in, genellikle özensiz bir biçimde 'Gülen Okulları', yada 'Gülen Hareketinin Okulları' şeklinde nitelendirilen okullarla ilişkisi konusunda dikkatli olmak zorunluluğu vardır. Sayın Gülen kendisini esas olarak eğitimci olarak tanımlamış ve hareketinin mensupları tarafından ondan genellikle, Türkiye'de din öğretmenlerine verilen unvana atfen, Hoca Efendi olarak söz edilmiştir. [1] Ancak kendisi eğitimle öğretim arasında ayrım yapmada çok titiz davranmaktadır. 'İnsanların büyük bir kısmı öğretmen olabilir', demektedir, 'Ancak eğitimcilerin sayısı yok denilecek kadar azdır.' [2]

Ayrıca kendisine ait hiçbir okul bulunmadığını ısrarla vurgulamaktadır. 'Hiç bir okula sahip olmadığımı söylemekten yoruldum' [3] diye vurguluyordu biraz kızgınca. Onun ismiyle ilişkilendirilen, 50'nin üzerinde ülkede 300'den fazla ilkokul, lise, dersane, öğrenci yurtları ve üniversite, [4] Fethullah Gülen etrafında 1960'larda toplanan öğrenciler, meslektaşlar ve iş adamları dairesinden doğmuştur. [5] Okullar bu okulların yer aldığı ülkelerle yapılan bireysel anlaşmalarla kurulmuş ve bu amaçla eğitim şirketleri faaliyete geçirilmiştir. Her bir okul bağımsız olarak işletilmektedir, ancak büyük bir kısmı eğitim tedarikleri ve insan kaynağı bakımından Türk şirketlerine güvenmektedir.

Gülen, eğitimini Erzurum'da medresede tamamladıktan sonra 1958 yılında Edirne'de öğreticiliğe başladı. Kısa süre sonra İzmir'e taşındı. Orada hareketin çekirdeğini oluşturan benzer düşüncelere sahip küçük bir eğitimci ve öğrenci

grubu oluştu. Sayıları yıllar içinde hızla artan bu eğitimciler dairesinden, Fethullah Gülen ismiyle ilişkilendirilen okullar doğdu. Bağımsız olarak faaliyet gösteren, ancak aralarında koordinasyon ve eğitim bağlarına sahip bu okullar ortak bir pedagojik vizyon, benzer müfredat, insan ve materyal kaynaklarını paylaşan esnek bir kurumlar federasyonu olarak adlandırılabilir.

2. 'Gülen Okulları'yla Kişisel Karşılaşmam

Bu okullardan birisiyle ilk karşılaşmam 1995 yılına kadar uzanır. Bu süreç Güney Filipinlerdeki Mindanao adasında yer alan Zamboanga'da kentin birkaç mil dışında bir 'Türk' okulu bulunduğunu öğrenmemle başladı. Okula vardığımda ilk dikkatimi çeken, tesisin girişinde yer alan tabela oldu: 'Filipin-Türk Hoşgörü Okulu.' Bu isim, nüfusunun neredeyse eşit olarak % 50'si Müslüman, % 50'si Hristiyan olan, 20 yılı aşkın bir süredir çeşitli Moro ayrılıkçı hareketlerinin Filipin hükümetinin askerî güçlerine karşı silahlı mücadele verdiği bir bölgede yer alan Zamboanga kentine şaşılabilecek derecede uygunluk gösteren bir isimdi.

1000'den fazla öğrencinin eğitim gördüğü bu okulun Türk yöneticisi ve personeli bana büyük yakınlık gösterdiler. Okulun bir kısmı Müslüman, bir kısmı da Hristiyan olan Türk personel ve onların Filipinli meslektaşlarından aldığım, buranın kurum olarak hoşgörünün oluşturulmasına adanmışlığına ilişkin sözlerinin boş bir övünme olmadığını gördüm. Gerilla savaşıyla birlikte adam kaçırmamanın, kısa ayaklanmalar, tutuklamalar ve kayıpların; askerî ve milis güçleri tarafından adam öldürmelerin sıklıkla görüldüğü bir bölgede, bu okul Müslüman ve Hristiyan Filipinli çocukları yüksek kalitede bir eğitim standardıyla eğitiyor, onlara birlikte yaşama ve birbirleriyle daha olumlu ilişkiler kurma yolları sunuyordu. Cizvit meslektaşlarım ve Ateneo de Zamboanga'daki alaylı profesörler, başlangıcından itibaren Filipin-Türk Hoşgörü Okulunun bölgenin Hristiyan kuruluşlarıyla derin düzeyde bir ilişki ve işbirliği sürdürdüklerini teyit ettiler.

O zamandan bu yana Fethullah Gülen network'ü içinde yer alan diğer okulları da ziyaret etme, öğretim personeli ve idarî personelle eğitim politikasını tartışma imkânı buldum. Türkiye'de İstanbul bölgesindeki ve Urfa kentindeki birkaç okulu ziyaret ettim. Orta Asya'daki eski bir Sovyet Cumhuriyeti olan Kırgızistan'da, tamamı Gülen hareketinden ilham almış ve onlar tarafından kurulmuş 12 Sebat okulunun, Atatürk Alatau Üniversitesi dahil, yaklaşık yarısını inceleme fırsatı buldum. Herhangi bir ayırım yapmadan

söyleyebilirim ki; bu okullar günümüz dünyasında karşılaştığım en dinamik ve yararlı eğitim kurumları arasında yer almaktadır.

Bilim, bilgi ve lisan alanlarındaki eğitim programlarının gücü, akademik olimpiyatlarda tekrarlanan başarılarla sergilenmektedir. Bişkek'teki bir ortaokulda, bir grup yedinci sınıf Kırgız öğrenciye yarım saat kadar hitap etme fırsatı buldum. Konuşmamın sonunda öğretmenleri öğrencilerden, benim İngiliz İngilizcesi değil Amerikan İngilizcesi konuştuğumu gösteren telaffuz ve kelime unsurlarını belirlemelerini istedi ve öğrenciler bunu yapmada hiçbir güçlük çekmeyerek beni hayrete düşürdüler. Her ne kadar, genel olarak Türkiye dışındaki Gülen okullarında olduğu gibi, bu okulda da eğitim dili İngilizce ise de, öğrenciler ana dilleri olan Kırgızca'nın yanı sıra Rusça ve Türkçe'de de aynı derecede başarılı olduklarını gösterdiler. Öğretmenlerinin adanmışlığı ve birlik ruhu, heyecan verici bir eğitim girişimiyle meşgul olduklarının bilincinde olduklarının kanıtıydı. Hiçbir okulda, gelişmiş ülkelerdeki okullarda yaygın olan isteksizliği ve bariz bir kafa karışıklığını görmedim.

Bu okulların Müslümanların dinsel bağlılıklarının bir ifadesi olduğunun bilincinde olarak, müfredatlarında ve fiziksel çevrelerinde daha açık bir İslâmî içerik görmeyi bekliyordum, ancak durum böyle değildi. Bana şaşırtıcı gelen şekilde dinsel ilhamlı eğitim projesinin kabul edilebilir bir parçasını oluşturması gereken bu bölümün olmamasının nedenini sorduğumda, bana öğrenci kitlesinin çoğulcu yapısı nedeniyle -Zamboanga'da Hristiyan ve Müslüman; Kırgızistan'da bunlarla birlikte Budist ve Hindu-, açık bir talimatlandırma yerine; dürüstlük, çok çalışma, uyum ve vicdani hizmet gibi evrensel İslâmî değerleri öğretmeyi amaçladıklarını söylediler. Bişkek'teki Sebat International School'da bulunan ABD, Kore ve Türkiye'den gelen öğrenciler, Afganistan ve İran'dan gelen öğrencilerle gayet rahat bir şekilde eğitim görüyorlardı.

Bu karşılaşmalar beni, bu okulların altında yatan eğitim prensipleri ve motivasyonu belirlemek ve Gülen'e bir eğitimci olarak kendi vizyonunu diğerlerine aşılayabilme yeteneği kazandıran teknikleri anlamak için onun eserlerini araştırmaya itti. Bunlar tebliğimin bundan sonraki bölümünü işgal edecek konulardır. Esas olarak Gülen'in eğitim politikalarının temel ifadesi olan Gülen Okulları üzerinde duracağım ve onun teşvik ettiği diğer girişimlerin, Samanyolu televizyon network'ü, Zaman gazetesi ve diğer yayın projeleri, ihtiyaç içindeki öğrencilere yönelik burs programı ve Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın dinler arası diyalog ve anlayışı güçlendirme çabaları gibi çalışmaların eğitimsel yönleri üzerinde durmayacağım.

3. Fethullah Gülen'in Eğitim Vizyonu

Gülen'in eğitimsel çıkış noktasının, eğitimi Türk toplumundaki temel kriz olarak görmesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu sosyal krizi meydana getiren faktörleri analiz ederken, değişik eğitim tipleri ve sistemleri arasındaki koordinasyon eksikliğinin görmezden gelinemeyecek bir element olduğu sonucuna varmaktadır. Türkiye'deki eğitimin 20. yüzyıl boyunca gelişiminin, geleceğe yönelik entegre bir perspektiften yoksun ve toplum içindeki mevcut bölünmeleri sürdüren mezunlar yetiştiren, birbirlerini dışlayıcı eğitim sistemleri arasındaki sağlıklı bir rekabetten ibaret olduğunu düşünmektedir. Bu konuda şunları söylemektedir: 'Modern okulların ideolojik dogmalar üzerinde yoğunlaştığı, dinsel eğitim kurumlarının (medreseler) yaşamdan kopduğu, manevi eğitim kurumlarının (tekkeler) bütünüyle metafiziğe daldığı ve ordunun kendisini tamamıyla gücüne hasrettiği bir zamanda esas olarak bu koordinasyon mümkün değildi.'^[6]

Modern laik okulların kendilerini modernist ideolojinin önyargıları ve geleneklerinden kurtaramadığını, medreselerin ise teknoloji ve bilimsel düşüncenin meydan okumalarına cevap verebilme konusunda yeterli ilgi ve yetenek sergileyemediğini düşünmektedir. Medreseler geçmişten kopmak, değişim gerçekleştirmek ve bugünün ihtiyacı olan eğitim formasyonu tipini sunabilmek için gerekli esneklik, vizyon ve yetenekten yoksundur. Geleneksel olarak manevi değerlerin gelişimini besleyen tasavvuf kökenli tekkeler, dinamiklerini kaybettiler ve Gülen'in ifade ettiği gibi; 'geçmiş yüzyıllarda yaşamış din büyüklerinin faziletleri ve kerametleriyle avundular.' Eskiden dinsel enerji ve aktivitenin temsilcisi ve ulusal kimliğin sembolü olan askeriye tarafından verilen eğitim, kendini öne çıkarma ve kendini koruma yaklaşımlarını destekleyici hale dönüştü.

Bugünün meydan okuması; geleneksel pedagojik sistemlerin birbirlerini rakip ya da düşman olarak görmeyi aşp birbirlerinden istifade edecek hale gelmeleri için bir yol bulmaktır. Eğer 'düşünce, aksiyon ve ilham' bireyleri oluşturmayı umut ediyorlarsa, eğitimcilerin çeşitli eğitim akımları içinde bulunan kavrayışları ve güçleri entegre ederek, mutlaka 'akıl ile kalbin evliliğini' gerçekleştirmeye gayret etmeleri gerekmektedir. Yüzyıllar boyunca oluşturulan miras olan içsel bilgeliliğin, milletin sürdürülebilir kalkınması için gerekli bilimsel araçlarla entegrasyonu, öğrencilere kendi çevrelerinin sosyal baskılarını aşma imkânı verecek ve onlara hem içsel istikrar hem de faaliyetleri

için yön sağlayacaktır. Gülen şunları söylemektedir: 'Biz eğitim yoluyla yardım edene kadar, gençlik kendi çevresinin esiri olacaktır. Amaçsızsa, kendi tutkularının esiri olarak, bilgi ve mantıktan yoksun olarak yetişecektir. Eğitimleri onları geçmişleriyle entegre eder ve aydın bir şekilde geleceğe hazırlarsa, ulusal düşünce ve duyguların yiğit genç temsilcileri haline gelebilirler.' [7]

Bu son cümle önemlidir ve Gülen'in Türkiye'de sürmekte olan tartışmaya bir cevabı niteliğindedir: 'Gençleri geçmişleriyle entegre etmek ve onları aydın bir şekilde geleceğe hazırlamak'. Bir çok gözlemci Modern Türkiye'nin karakteristik özelliklerinden birisinin Osmanlı geçmişinden kopmaya yönelik planlı çabalar olduğuna dikkat çekmektedir. Türk hükümeti tarafından geçen 70 yıl boyunca yürürlüğe konulan yasaların bir çoğu, milleti modernize etme metodu olarak Osmanlı geçmişinden bilinçli olarak kopuşu sağlamayı amaçlıyordu. Örnekler arasında Başkentin İstanbul'dan Ankara'ya nakledilmesi, Hilafetin/padişahlığın kaldırılması, Arap harflerinin Latin harfleriyle değiştirilmesine ilişkin ortografik reform, Arapça ve Farsça kelimeleri Türkçe kökenli kelimelerle değiştirmeyi amaçlayan dil reformu, İsviçre Medeni Kanunu ve İtalyan Ceza Kanununun şariat hükümlerinin yerine getirilmesini içeren hukuk reformu, hafta tatili olarak pazar gününün belirlenmesi, zorunlu soyadı kullanımı ve Farsça -zade yerine -oğlu ekinin kullanılmaya başlanması, fes ve türban gibi karakteristik Osmanlı giysilerinin yasaklanması ve Batılı giyimin zorunlu kılınması yer almaktadır. Bütün bu reformlar modernizasyon çabası içinde Osmanlı'dan kopuşu amaçlamaktaydı. [8]

Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından bu yana geçen onlarca yıl boyunca birçok Müslüman Türk, Avrupa medeniyetinin en iyi ve en kötülerini körü körüne kabul ettirmek için uygulanan 'modernizasyon' programını eleştirmişlerdir. Bu kişiler laikleşmeyi, yalnızca sekülerizasyon sürecinin amaçlanmamış bir yan ürünü olarak görmemekte, din karşıtı önyargıların bilinçli sonucu olarak değerlendirmektedir. Bu kişiler, modernizasyon reformlarının altında yatan telaffuz edilmeyen varsayımın, dinin ilerlemenin önündeki bir engel olduğu ve eğer toplumun ilerlemesi isteniyorsa dinin; toplum, ekonomi ve politikanın kamusal alanlarından mutlaka dışlanması gerektiğine ilişkin ideolojik inanç olduğunu ileri sürmektedirler. Cumhuriyetin kurulmasından bu yana geçen onlarca yıl boyunca oluşan ve birbiriyle rekabet eden eğitim sistemleriyle güçlendirilen karşılıklı mücadele hatları, Türkiye'de bütün düşünce sahiplerinin kendi tarafını ilan etmesi beklenen bir din-laiklik

tartışmasına dönüşmüştür.

Benim görüşüme göre, Fethullah Gülen'e hem 'laik' hem de 'dindar' 'sağ' ve 'sol'un hücum etmesinin nedenlerinden birisi tam olarak, Onun bir çıkmaz sokak olarak gördüğü bu konuda herhangi bir tarafta yer almayı reddetmesidir. Bunun yerine o sürmekte olan bu tartışmanın ilerisine geçmeyi sağlamasını umut ettiği geleceğe odaklı bir yaklaşım önermektedir. Gülen'in çözümü; Türkiye Cumhuriyeti tarafından uygulanmakta olan maksatlı modernizasyon hedefini teyit etmek, ancak gerçek bir etkili modernizasyon sürecinin mutlaka kişinin bütünüyle gelişimini içermesi gerektiğini göstermektir. Eğitim terimleriyle ifade edilirse; bu sürecin mutlaka çeşitli mevcut eğitim akımlarının ana kaygılarını alması ve bunların bugünün dünyasının değişen taleplerine cevap verecek yeni bir eğitim stili içine dahil etmesi gereklidir.

Bu sistem; geçmişten yeniden canlandırma ya da geri getirmeyi amaçlayan tepkisel projelerden çok farklıdır. Onun adıyla ilişkilendirilen okullarda sunulan eğitimin, Osmanlı sisteminin yeniden canlandırılması ya da halifeliğin geri getirilmesi girişimi olmadığını savunan Gülen, bu okulların geleceğe odaklandığını tekrar tekrar ifade etmektedir. Bunun için bir kadim Türk atasözünü nakletmektedir: 'Eğer yeni şartlara adapte olunmazsa, sonuç yok olmak olacaktır' (Ya yeni hâl, ya da izmihlâl). [9]

Gülen, modernizasyonun gerekliliğine rağmen, geçmişten radikal bir kopuşun getireceği riskler bulunduğu görüşündedir. Geleneksel değerlerden koparılan gençler maddi başarı dışında herhangi bir değer öğretilmeksizin eğitime tehlikesi içindedirler. Küreselleşmiş piyasa sistemi memurlarının kitlesel üretimini amaçlayan modern eğitim girişimlerinde; fikir derinliği, düşünce berraklığı, duygu derinliği, kültürel kadirşinaslık ya da maneviyata ilgi gibi manevi değerlerin göz ardı edilmesi eğilimi görülmektedir.

Bu gibi sistemlerde yetişen öğrenciler meslek sahibi olmak için yeterli derecede eğitilmiş olabilir, ancak gerçek insanî hürriyeti gerçekleştirecek içsel formasyona sahip olmayacaklardır. Hem ekonomik hem de politik alanlardaki liderler sıklıkla mesleki, 'değer içermeyen' eğitimi destekler ve teşvik ederler. Çünkü bu eğitim güç sahiplerinin 'yetiştirilmiş ancak eğitilmemiş' çalışan kadroları daha kolay kontrol etmesine imkân sağlamaktadır. 'Gülen vurgulamaktadır ki; eğer kitleleri kontrol altında tutmak isterseniz, sadece onları bilgi bakımından aç bırakın. Kitleler böyle bir zorbalıktan ancak eğitim yoluyla kurtulabilirler. Sosyal adaletle giden yol, yeterli evrensel eğitimle

döşenmiştir, yalnızca böyle bir eğitim başkalarının haklarına saygı duymak için yeterli anlayış ve hoşgörüyü kazandırır.' [10] Gülen'in görüşüne göre, iyi yapılandırılmış bir eğitimin yokluğuyla engellenen yalnızca adaletin sağlanması değil, aynı zamanda insan haklarının tanınması ve diğer insanlara yönelik kabul ve hoşgörü yaklaşımlarıdır. Eğer insanlar düzenli olarak kendilerini 'düşünme' üzerine eğitir ve sosyal adalet, insan hakları ve hoşgörü pozitif değerleriyle desteklenirse, o zaman bu yararlı hedeflerin uygulanması için değişim unsurları olabilirler.

Modern toplumlardaki krizler onlarca yıllık okul eğitiminin 'idealsiz kuşaklar' yetiştirmesinden kaynaklanmaktadır. [11] Toplumda hareket, aksiyon ve yaratıcılığın kaynağı insan idealleri, amaçları, hedefleri ve vizyonudur. Eğitimleri yalnızca piyasa değeri olan becerilerin kazanılmasıyla sınırlı olan insanlar, toplumsal değişimi harekete geçirmek ve gerçekleştirmek için gerekli dinamizmi sağlayamazlar. Bunun sonucu sosyal açıdan dumura uğrama, çöküş ve narsisizmdir. Gülen şunları söylemektedir: 'İdealsiz ve amaçsız bırakıldığında, insanlar canlı cenaze durumuna düşer, insan yaşamına özgü emareler göstermezler... Kullanılmayan organın dumura uğraması ve kullanılmayan aletin paslanması gibi, amaçsız kuşaklar da sonunda ideal ve amaçsızlık yüzünden harcanıp giderler.'

Onun değerlendirmesine göre toplumsal kriz; toplumların rehberleri ve harekete geçiricileri olan öğretmenler ve aydınların, eğitime sınırlayıcı ve entegre olmamış yaklaşımın devam ettiricileri haline gelmeleriyle yoğunlaşmaktadır. Eğitim sisteminden insani değerlerin yok edilmesini protesto etmek ve bilimsel hazırlığı; mantık, etik, kültür ve maneviyat disiplinlerinde öğretilen manevi değerlerle birleştiren bir pedagoji için mücadele etmek yerine, eğitimciler sıklıkla 'yeni düşük standartlara kolaylıkla adapte olmaktadır'. Gülen entelektüellerin nasıl asırlar boyu bilgelik ve incelik içinde büyüyen geleneksel kültürel temel yerine manevi bakımdan güçsüzleştirmeyi ve teknolojik olarak modern kültüre kapılıp gitmeyi tercih edebildiklerini anlamakta güçlük çekmektedir.

Eğer eğitim reformu gerçekleştirilecekse, öğretmenlerin eğitimi göz ardı edilemeyecek bir görevdir. Gülen 'eğitimin öğretimden farklı olduğuna' dikkate çekmektedir. [12] İkisi arasındaki fark; hem öğretmenlerin hem eğitimcilerin bilgi vermeleri ve beceri öğretmelerine karşın, öğrencilerin kişiliğinin ortaya çıkmasına yardım etme yeteneğine sahip olan, düşünceyi ve düşünmeyi

besleyen, karakter yapılandıran ve öğrencilerin öz disiplin, hoşgörü ve dava duygusunu içselleştirmelerine yardım edebilen yalnızca eğitimcidir. Öğrencinin karakter formasyonu ile ilgilenmeyen, yalnızca maaş almak için öğretmenlik yapanları 'körler kılavuzluk eden körler' olarak tanımlamaktadır.

Birbiriyle yarışan ve birbirine hasım olan eğitim sistemleri Gülen'in tabiriyle 'asla meydana gelmemesi gereken bir acı mücadeleye neden oldu: Bilim Dine karşı.' [13] 19-20. yüzyıllar boyunca düşünürlerin, politikacıların ve dini liderlerin enerjilerini tartışmanın iki tarafında harcayan bu sahte zıtlık; eğitim felsefeleri ve metodlarının iyice ayrılmasıyla sonuçlandı. Modern laik eğitimciler dini en iyi ifadeyle boşa zaman harcama, en kötü ifadeyle de ilerlemenin önündeki engel olarak gördüler. Bu tartışma dinî düşünürler arasında modernitenin reddi ve dini 'gerçek anlam ve işlevde bir din yerine politik bir ideoloji olarak görme'ye yol açtı. Gülen dinî eğitimcilerin, dinî ve manevî değerlere açık bilimlerin ve bilim adamları alanında güçlü bir formasyona sahip oldukları bir eğitim sistemi yoluyla, 'uzun süren din-bilim çatışması sona erecek ya da bu çatışmanın saçmalığı kabul edilecektir.'

Gülen, bunun gerçekleşmesi için, 'kalpleri dini bilimler ve maneviyatla, akılları ise pozitif bilimlerle aydınlanmış gerçek aydın yetiştirmeyi' insani vasıflara ve ahlâkî değerlere göre yaşamaya vakfetmiş, aynı zamanda 'zamanlarının sosyo-ekonomik ve politik şartlarının farkında olan' insanlar yetiştirmek için, dinî ve pozitif ilimleri ahlâk ve maneviyat yoluyla birbiriyle kaynaştıran, yeni bir eğitim stilinin gerekli olduğunu öne sürmektedir. Bilim öğretiminin karakter geliştirme, sosyal bilinçlenme ve aktif bir maneviyatla entegrasyonunu okulun eğitim hedefi olarak benimsemek, eleştirmenlere aşırı idealist, muhtemelen donkişotça bir çaba olarak görünebilir. Bu eğitim felsefesinin tek yeterli sınavı, Sayın Gülen'in dava arkadaşlarının bu prensiplere dayalı okullar kurmada ne kadar başarılı olduğunun incelenmesi olacaktır. Bu teyit etme konusuna bu tebliğin ileriki bölümlerinde döneceğiz.

Gülen'in eğitim hakkındaki eserlerinde bazı terimler sık sık tekrarlanmaktadır ve bu terimlerin yanlış anlamaya neden olmaması için açıklığa kavuşturulmasına gereksinim bulunmaktadır. İlki maneviyat ve manevî değerlerdir. Bazıları bunu 'din' anlamına gelen ve modern laik toplumlarda, dindarlığa yönelik ön yargıları önlemek için kullanılan bir kod sözcük olarak anlayabilirler. Ancak Gülen'in bu terimi daha geniş bir anlamda kullandığı açıktır. Ona göre, maneviyat yalnızca dinî öğretileri içermekle kalmaz, aynı zamanda etik, mantık, psikolojik sağlık ve etkili bir açıklığı da içerir. Onun

eserlerindeki anahtar terimler Şefkat ve hoşgörü'dür. [14] Eğitimin görevi; öğrencilerin 'doğru' disiplinlerle eğitilmelerine ilave olarak bu 'ölçülemez' vasıfların da aşılmasıdır.

Gülen'in sık sık kullandığı diğer terimlerin de incelenmesi gerekir. Sıklıkla kültürel [15] ve geleneksel [16] değerlere duyulan ihtiyaçtan söz etmektedir. Onun kültürel ve geleneksel değerlere eğitimde yer verilmesi çağrısı, bazı eleştirmenler tarafından Cumhuriyet öncesi Osmanlı toplumuna dönüş içeren tepkisel bir çağrı olarak yorumlandı. Gülen daha sonraları bir irticacı, -bu terim Türk konteksi içinde 'gerici' hatta 'kökten dinci' şeklinde tercüme edilebilir - olmakla suçlandı. Bu suçlama onun daima reddettiği bir suçlamaydı. Konumunu savunurken şunları söylüyordu:

İrtica sözcüğü geçmişe dönüş yada geçmişi bugüne taşıma anlamına gelmektedir. Ben yalnızca yarını değil, ebediyeti hedef olarak kabul ediyorum. Ben ülkemizin geleceğini düşünüyorum ve bu gelecek hakkında ne yapabilirsem onu yapmaya çalışıyorum. Herhangi bir eserimde, sözümde ya da faaliyetimde ülkemi geri götürecek herhangi bir şeyi asla yapmadım. Ancak zamanla sınırlanamayacak Allah'a imana, ibadete, ahlâki değerlere hiç kimse irtica damgası vuramaz. [17]

Kültürel ve geleneksel değerleri önermede, Türkiye'nin geçmişini, hâlâ modern insanlara öğretecek çok fazla şeyi olan, uzun ve zamanla oluşan bir irfan birikimi olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Geleneksel irfandaki pek çok şey, hâlâ günümüz toplumlarının ihtiyaçlarıyla büyük ölçüde ilgiliydi. Bu irfan birikimi nedeniyle geçmiş göz ardı edilmemelidir. Diğer yandan, geçmişi yeniden geri getirmeyi amaçlayan her görüş, hem kısa ömürlü hem de başarısızlığa mahkum olacaktır. Osmanlı geçmişinden kopma çabalarını reddederken, Gülen'in, modern toplum öncesini yeniden kurma ya da yeniden yaratma çabalarını da aynı şekilde reddettiği söylenebilir.

Gülen, bazı modern reformcular arasındaki 'geçmişin boyunduruğundan kurtulma' eğilimini, hem yararı hem de zararı olan bir eğilim olarak görüyordu. Kültürel mirasın zulmedici, durağan ya da orijinal amacını ve ilhamını kaybetmiş elementlerinin şüphesiz yenilenmesi gerekliydi, ancak eğer yeni nesiller daha iyi bir gelecek inşa edeceklerse, özgürleştiren ve insanileştiren elementlerin mutlaka tekrar güçlendirilmesi gereklidir. Ona göre bugünün meydan okuması; 'bugünün şartlarını değerlendirmek ve geçmiş kuşakların deneyiminden yararlanmaktır.' [18] Bu düşüncenin yalnızca Türkiye'deki siyasi

yönelişler hakkındaki iç tartışmalarla ve hatta İslam toplumlarının geleceği ile sınırlı olmadığı açıktır. Onun eğitim vizyonu 'dünyanın her yerindeki ' toplumları ve o dünyanın şekillendirilmesinde samimi dindarların rolünü kucaklayan bir vizyondur. Bu konuda şunları söylemektedir:

'Bilim ve teknolojiadaki ilerlemelerle birlikte, son iki ya da 300 yıl, dünyanın her yerinde geleneksel değerlerden bir kopuş ve yenilenme adı altında farklı değerler ve spekülatif fantezilere bağlanmaya tanıklık etti. Ancak bizim, dünyanın her yerindeki umut verici gelişmelerle güçlenen umudumuz, gelecek yüzyılın iman ve ahlâkî değerler çağı, dünyanın her yerindeki inananlar için bir Rönesans ve yeniden canlanmaya tanıklık edecek bir çağ olacaktır. [19]

Gülen'in eğitimdeki ana ilgi alanı; gelecektir. O, insanın hem maddi hem de manevi yönlerini dikkate alan bir değerler sistemiyle teçhiz edilmiş, toplumda gerekli değişimleri idrak edebilecek ve gerçekleştirilebilecek reformcular yetiştirmek istiyor. İyi planlanmış eğitimin, doğal olarak mutlaka öğrencide bir kişisel transformasyonu içermesi gerekmektedir. Öğrencilere mutlaka rehberlik edilmeli ve öğrenciler, topluma kalıcı bir katkı yapma imkânı verecek sınırlayıcılıktan uzaklaşmaya, kendisine özgü düşünce tarzlarına ve öz-kontrol, öz-disipline teşvik edilmelidir. Gülen bu konuda şunları söylemektedir:

Dünyada reform isteyenler başta kendilerini değiştirmelidir. Diğerlerini daha iyi bir dünyaya götürecek yola taşımak için, kendi içsel dünyalarındaki nefret, garaz ve kıskançlıktan arınmalı ve dışsal dünyalarını her tür erdemle süslemelidirler. Öz-kontrolden ve öz-disiplinden çok uzaklaşanlar, duygularını arıtamayanlar, başlangıçta çekici ve anlayışlı görünebilirler. Ancak bunlar başkalarına kalıcı bir şekilde ilham veremezler ve uyandırdıkları fikirler de kısa sürede kaybolacaktır. [20]

Bu günün toplumundaki krizlerin rakip eğitim sistemleri ve felsefeleri arasında koordinasyon eksikliğine bağlı olması nedeniyle, Gülen tarafından önerilen yeni eğitim stili doğrudan krizin temel nedenlerine cevap vermeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken Gülen, yeni eğitimin daha istikrarlı ve uyumlu toplumlar inşa edeceğine yönelik sağlıklı bir umut sunmaktadır. Eğer ulusal ve özel eğitim sistemleri tamamen maddi bilginin kazanılmasına ve teknolojik becerilerde ustalaşmaya yönlendirilirse, toplumdaki gerilimler ve çatışmalar için bir çıkış sunamazlar ve daha iyi bir gelecek için temel oluşturacak bir çözüm oluşturamazlar. Öğrencilerin hem maddi hem de manevi ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçlayan bir eğitim tipi için çağrı yapan Gülen, eğitim

reformunu olumlu sosyal değişimin anahtarı olarak görmektedir. Bu konuda şunları söylemektedir: 'Bir ulusun devamlılığı insanların eğitime, onların yaşamlarının manevi mükemmellik tarafından yönlendirilmesine bağlıdır. Eğer uluslar, geleceklerini emanet edebilecekleri iyi eğitilmiş nesiller yetiştiremezlerse, o zaman gelecekleri karanlıktır.' [21]

Gülen'in Eğitim Felsefesine Yönelik Eleştiriler

Gülen'in yeni bir tür eğitim önerisi, onun adıyla ilişkilendirilen okullar ağı ile uygulamaya konulduğu şekliyle, evrensel olarak, özellikle anavatanı Türkiye'de, mutlak kabul görmemektedir. Bazı eleştirmenler Gülen tarafından telaffuz edilen eğitim felsefesini, kurulu laik düzene yönelik olası bir tehdit oluşturabilecek kadrolar kurmak için bir paravan olarak görmektedirler. Onlar Rusya'da, Orta Asya'da, Kafkasya'da ve Balkanlarda yükselen bir çok okul aracılığıyla Gülen'in laik Türkiye'nin etrafında 'yeşil bir çember' oluşturma girişimi içinde olduğunu ileri sürmektedirler.

Öğrencilerin duygularını, değerlerini ve yaklaşımlarını şekillendirmeyi amaçlayan herhangi bir eğitim biçiminin beyin yıkamayla suçlanması muhtemeldir. Sayın Gülen de bu suçlamadan muaf kalamadı. Türkiye'deki eleştirmenler [22] her ne kadar bu okullarda yürütölen herhangi bir dinî eğitim bulunmasa da, dinin ve politik bakımdan yönlendirilmiş İslâmî öğretilerin öğrencilere örnekler ve öğrencilerle öğretmenler arasındaki gayrı resmî ilişkiler yoluyla aşılandığını ileri sürmüşlerdir.

Gülen bu suçlamalara onun hareketi tarafından kurulan okulların Türk Millî Eğitim Bakanlığının program ve müfredatını uyguladığına dikkat çekerek cevap vermektedir. Bu okulların yalnızca Türk Millî Eğitim Bakanlığı tarafından değil, ayrıca bu okulların kurulduğu ölkelerin istihbarat örgütleri tarafından da sürekli olarak denetlendiğine işaret etmektedir. [23] Bu okulları denetleyenler, asla herhangi bir beyin yıkama, politik eylemcilik ya da hükümet karşıtı fikirlerin, ne normal öğretim yoluyla ne de gayrı resmî ilişki yoluyla aşılandığına ilişkin herhangi bir kanıt bulamadılar.

Gülen, okulların Türk toplumunun bütün sektörlerinde çalışan mezunlarının hiçbir zaman öğrenciler üzerinde baskı yapıldığına ilişkin herhangi bir şikayette bulunmadıklarına işaret etmektedir. Aynı durum resmî ziyaretçiler için de geçerlidir:

'Ölkemizin iki cumhurbaşkanı, bakanlar, milletvekilleri, düşünürler, yüksek

rütbeli emekli subaylar, gazeteciler, her görüş ve düzeyden binlerce insan gitti, bu okulları gördü ve döndü. Bu okulların kurulduğu ülkelerden onlara yöneltilen bu tür hiçbir şikayet olmamıştır. İstisnasız hepsi bu okullardan sitayişle söz etmektedir.' [24]

Son tahlilde 'geçmişten kopma', 'geçmişini savunma' ya da 'geçmişini geri getirme' kategorileri Fethullah Gülen'in eğitim vizyonunu anlama girişiminin çok uzağındadır. Onun hareketinin fikir babalığını yaptığı okullar oldukça özel bir tarihsel kontekste kök salmış, ancak daima o konteski aşmayı amaçlamış okullar olarak tasarlanmıştır. Konteks farklılığı nedeniyle, Türkiye, Kırgızistan, Danimarka ya da Brezilya gibi birbirinden tamamen farklı ülkelerde kurulan okullar zorunlu olarak birbirinden çok farklıdır, ancak tamamı aynı insanî vizyondan ilham almaktadır.

Gülen bu vizyonu veciz bir şekilde şöyle ifade etmektedir: 'Öğrenen ve başkalarına öğretip fikir veren insan gerçek insandır. Cahil olan ve hiçbir öğrenme arzusu olmayan insanı tam insan olarak görmek zordur. Ayrıca ilim sahibi olan, fakat kendisini yenilemeyen ve değiştirmeyen böylece diğerlerine örnek olmayan insanın tam insan olduğu tartışmalıdır.' [25] Bu insanî vizyona pozitif bilimler, insanî bilimleri karakter geliştirme ve yukarıda söz ettiğimiz gibi geniş anlamda anlaşılması gereken 'maneviyat' girmektedir. Bu okulların öğrencilerinin üniversite sınavlarında sürekli yüksek puanlar alması ve Uluslar arası Bilgi Olimpiyatlarında matematik, fizik, kimya ve biyoloji gibi dallarda şampiyonlar çıkarmaları şaşırtıcı değildir.

Ancak bu okulları dünyanın her yerindeki binlerce hazırlayıcı okuldan ayıran şey, insan formasyonu için duyulan kaygıdır. Gülen, okulu öğrencilerin yalnızca bilgi ve beceri elde ettiği bir yer değil, yaşam hakkında da sorular sormaya başlayacağı, eşyanın anlamını arayacağı, yaşama yapmak isteyecekleri özel katkı konusunda düşünmeye başlayacağı ve bu dünyadaki yaşamı bir sonraki dünyayla ilişkilendirebileceği bir laboratuvar olarak görmektedir. Hatta eğitim hakkındaki bazı eserlerinde, okuldan kutsal faaliyetlerin yürütüldüğü kutsal bir yer olarak, dinî tabirlerle söz etmektedir. Bu konuda şunları söylemektedir: 'Okul, hayati fikirler ve olaylar üzerine ışık saçabilir ve öğrencilere kendi doğal ve insani çevrelerini anlama imkânı verir. Ayrıca olayların ve eşyanın anlamını ortaya çıkaracak, kişiyi düşünce bütünlüğüne ve derin düşünmeye götürecek yolu çabucak açar. Esasta, bu okullar, 'hocaları' öğretmenler olan bir tür ibadet yerleridir.' [26]

İslam'ı Öğreten Bir Öğretici Olarak Fethullah Gülen

Bu tebliğin konusu bir eğitimci olarak Fethullah Gülen'di. Onun din düşünürü ve öğretmeni olarak rolü (geleneksel saygı ifadesi olan Hoca Efendi sözüyle altı çizildiği gibi) dikkatli bir şekilde incelenmeyi hak etmektedir. Aynı dikkatin onun modern İslam yorumcusu olarak dinî düşüncelerine de gösterilmesi gerekmektedir. Bu gibi konular bu tebliğin kapsamı dışında kalmaktadır. Ancak Sayın Gülen tarafından fikir babalığı yapılan eğitim girişimlerine karşı, tam olarak onun bir İslam düşünürü ve öğretmeni olarak kabul edilmiş statüsü nedeniyle, bir çok suçlama yöneltildiği için, onun eğitim vizyonunun incelenmesi İslam hakkındaki eserlerine kısaca bakmadan tamamlanmış olmayacaktır.

Gülen'in 300'den fazla eserinin çoğunda, açıkça İslâmî konular ele alınmaktadır. Bazıları öğrencilere ve ibadet edenlere yaptığı konuşmalar ve verdiği vaazların derlenmesinden oluşmaktadır. Diğerleri ise zaman zaman öğrencileri tarafından ona sorulan sorulara verdiği cevaplardır. Eserleri; Peygamber Hz. Muhammed'in (S.A.V.) biyografisinden tasavvufun temel girişin [27], kelâm biliminde geleneksel olarak tartışılan soruların ele alınmasına [28], İslam inancının temel temalarına [29] kadar uzanmaktadır. Bu eserler uzmanlara yönelik olmayıp, daha genel düzeyde eğitilmiş Müslümanlara hitap etmektedir.

İmanî ve İslamî uygulamaları, modern inananların ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde sunmayı amaçlayan Gülen'in, Bediüzzaman Said Nursi geleneğini sürdürdüğü söylenebilir. Said Nursi ve talebelerinin, Onun 1960 yılındaki ölümünden önceki ve sonraki onlarca yıl boyunca hükümetin kuşkusunu çekmesi nedeniyle, Gülen'in bu Doğu Anadolu Şeyhi ile ilişkileri Türkiye'de tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Gülen sıklıkla Nurcu, yani Said Nursi'nin talebesi olmakla suçlanmıştır. Bu suçlamaya ilişkin olarak sorgulandığında, Gülen; Said Nursi'nin eserlerinden de, diğer bir çok Müslüman düşünürün eserlerinden yararlandığı gibi yararlandığını inkar etmemekte, ancak kendisinin tarikat anlamında Nursi takipçisi olduğu iddiasını reddetmektedir. Şunları söylemektedir:

Nurcu kelimesi, her ne kadar Bediüzzaman Said Nursi tarafından bir unvan olarak kullanılmışsa da, temelde onun hasımları tarafından Nursi'nin hareketi ve takipçilerini hor görme ve onları sapkın bir tarikat olarak gösterebilmek için kullanılmıştır. Yaşamda herkes bir çok diğer insandan, yazarlardan, şairlerden ve düşünürlerden yararlanmakta ve etkilenmektedir. Ben hayatım boyunca

Doğudan ve Batıdan bir çok tarihçi ve yazarı okudum ve onlardan yararlandım. Bediüzzaman Said Nursi onlardan yalnızca birisiydi. Onunla hiç karşılaşmadım. Diğer yandan, belli bir özel gruba atfı ifade eden -ci, -cu gibi ekleri asla kullanmadım. Benim tek hedefim bir mü'min olarak yaşamak ve ruhumu Allah'a bir mü'min olarak teslim etmektir. [30]

Yine de bazı gözlemciler Gülen'le ilişkilendirilen hareketi, değişen tarihsel durumlar çerçevesinde sürekli olarak yeniden yorumlanan ve uygulanan Nursi düşüncesinin transformasyonlarından birisi olarak görmektedirler. Yılmaz 'Nursi'nin söylemi 'zaten büyük ekonomik, politik ve eğitim transformasyonlarına neden olmaktaydı'... Bugün Gülen hareketi bu fenomenin bir ifadesidir. Hareket iki düzeyde günlük yaşam faaliyetlerine yayılmaktadır. İlki, zaman içinde anlam kazanan, tarih, akıl ve tabiiyet, sevgi ve ibadet, iman ve rasyonel, bilim ve vahiy, kutsallık ve doğal düzen gibi kolektif kimlik yapıları kullanmaktadır. İkinci düzeyde hareket belli başlı toplumsal kurumları, liseleri, vakıfları, üniversiteleri, sigorta şirketlerini, finans kurumlarını, spor klüplerini, televizyon ve radyo kanallarını, gazeteleri ve dergileri etkilemeye çalışmaktadır.' [31]

Fethullah Gülen'in İslamî kaynakların ve geleneğin yorumlanmasına ilişkin kişisel yaklaşımı konusunda ne söylenebilir? Okuyucuyu ilk etkileyen şey onun ahlâk ve ahlakî erdeme yaptığı vurgudur. O ritüel uygulamadan çok doğrudan Kur'an'ın kaynaklık ettiği dinsel güce daha çok önem vermektedir. Ritüel için olan gereksinimi teyit eden Gülen, etik doğruluğun dinsel itici gücün kalbinde yattığını düşünmektedir. 'Ahlâk dinin temeli ve İlâhi Mesajın en temel bölümüdür' demektedir. 'Eğer erdemli olmak ve iyi ahlâka sahip olmak kahramanlıksa -ki öyledir- en büyük kahramanlar başta Peygamberler ve daha sonra onları samimiyet ve sadakatle izleyenlerdir. Gerçek bir Müslüman, gerçek bir evrensel, böylece de İslâmî- ahlâkı uygulayan kişidir.' Gülen bu görüşünü Hz. Muhammed'den bir hadisle desteklemektedir: 'İslam güzel ahlaktır; ben güzel ahlâkı mükemmelleştirmek ve tamamlamak için gönderildim.' [32]

İslâmî yaşam tarzının toplu halde şariat olarak bilinen çeşitli yönleri, yani iman (akideler), ritüel yükümlülükler (ibâdât), ekonomik işler (muamelât), yönetim prensipleri (siyaset), aile yaşamı kuralları (Ahvâl-i Şahsiye) ve ahlâkî talimatlar (ahlâk); hep birlikte şerefli, etiksel olarak doğru birey meydana getirmek için çalışmayı amaçlamaktadır. Bu geniş anlamıyla İslâm ya da kişinin yaşamını Allah'a teslim etmesi için, Fethullah Gülen'in ismiyle ilişkilendirilen

okullar, kökünü İslam'da bulan etik vizyon fikrine sahiptir, ancak bu fikir yalnızca ümmet üyelerinde ifadesini bulmaz. Gülen öğrencilerin şekillendirilmesiyle ilgili olarak 'insani vasıflara ve ahlâkî değerlere göre yaşamaya kendisini adanmış', 'dış dünyalarını her türlü erdemle süslemiş' öğrencilerden söz ederken, kendisinin bir Müslüman olarak İslâm'dan öğrendiği bir tür evrensel kod önermektedir. Aynı şekilde erdemleri, insani vasıfları ve ahlâkî değerleri yalnızca Müslümanların sahip olduğu değerler olarak görmemektedir. Müslüman olmayan öğrenciler de okullara kabul edilmekte ve onların dinlerini değiştirmeleri için herhangi bir baskı yapılmamaktadır.

Bu güçlü etik onun İslam'ı anlayış tarzının tam kalbinde yattığından, Gülen'in Hz. Muhammed'in yaşamına ilişkin bir çok eserinde Onun Peygamber olarak rolünün, İlahî vahiyleri getirmesi olduğu, ancak, Kuran'ı ilk işiten ve yaşamı Kur'an'ın mesajına göre şekillendirilmiş olan Hz. Muhammed'in Müslümanlar için ahlâkî örnek olma rolünün daha güçlü olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle onun iki ciltlik çalışması, Prophet Muhammad: the Infinite Light'ta, Gülen'in asıl ele aldığı konunun günümüz Müslümanları için bir rol-modeli olarak Hz. Muhammed olduğu görülmektedir. Bu onu Hz. Muhammed'in ashabı, eşleri ve düşmanlarıyla kişisel ilişkilerinde sergilediği ahlâkî vasıflar ve Emir-el Mü'minin olarak gösterdiği liderlik vasıfları üzerinde yoğunlaşmaya itmiştir. Hz. Muhammed'in yaşamında özellikle önemli bulunduğu şeyler, iman, samimiyet, cömertlik, tevazu, kararlılık, doğru sözlülük, şefkat, sabır, hoşgörü, realizm, cesaret, sorumluluk hissi, ileri görüşlülük, danışma, yetki devretme ve affetme gibi liderlik özellikleridir. [33]

Böylece İslam dini 'İnsanı mükemmelleşmeye götüren ya da dünyaya gelmeden önceki meleklik halini yeniden kazanma imkânı veren bir yol olarak anlaşılmaktadır.' [34] Eğer İslâm ahlâkî mükemmelleşmeye giden yol olarak görülürse, İslâmî gelenek içinde doğal ve kaçınılmaz bir gelişme olarak tasavvuf'un gelişeceği düşünülmelidir. Gülen Tasavvufun (Sofizm) etik bir tanımını 'bütün kötü huylardan ve kötü davranışlardan kurtulma ve erdem elde etmek için sürekli çaba gösterme' olarak yapmaktadır. [35] İslam tarihindeki Mutasavvıfları; Müslüman nesillerine, insanın mükemmelleşmesine giden bu yolu nasıl izleyeceklerini gösteren ruhani rehberler olarak takdir etmektedir. '(Onlar) insanlar için gerçeğe giden yolu aydınlattılar ve insanları kendilerini mükemmelleştirmeleri için eğittiler. Samimiyet, İlahi aşk ve iyi niyet abidesi olarak tasavvuf üstatları İslâmî fetihlerin, fethedilen toprakların ve insanların Müslümanlaştırılmasının ardındaki motive edici faktör ve güç kaynağı haline

geldiler. Gazali, İmamı Rabbani ve Bediüzzaman Said Nursi gibi şahsiyetler, bilgelerin aydınlığını, din düşünürlerinin bilgisini ve en yüce azizlerin maneviyatını kendisinde toplayan en üst dereceli 'müceddid' ya da 'müctehidler'dir. [36]

Tasavvuf geleneğini böylesine pozitif biçimde yorumlaması kaçınılmaz olarak, onun hareketi içinde bir tür neo- sufi (tasavvufi) tarikat kurduğu suçlamalarına yol açtı. Bırakın kendi tasavvuf düzenini kurmayı, bir tarikata üye dahi olmadığını açıklayan Gülen, İslam'ın ruhani boyutu olan tasavvufu mahkum etmenin, İslâmî inancın kendisine karşı çıkmakla eşdeğerde olduğunu savunmaktadır. Bu konuda şunları söylemektedir: 'Defalarca söylediğim gibi ben bir tarikat üyesi değilim. Din olarak İslâm zaten manevi alanı vurgulamaktadır. İslâm benliğin (ene) eğitilmesini temel prensip olarak vurgulamaktadır. Münzevilik, dindarlık, nezaket ve samimiyet İslam'ın zaruri unsurlarıdır. İslam tarihinde bu konuları en çok ele alan disiplin, tasavvuf olmuştur. Tasavvufa karşı çıkmak İslam'ın özüne karşı çıkmak olacaktır. Ancak tekrar ediyorum ki, hiçbir zaman bir tarikata katılmadığım gibi, herhangi birisiyle bir ilişkim de asla olmadı.' [37]

Sonuç

Fethullah Gülen'in eğitim vizyonu, yüz yılı aşkın süredir çok sayıda eğitim projesinin ifade etmekte olduğu, bir tür yüksek derecede idealist misyon ifadesi olarak görünebilir. Gerçek sınav, bu idealizm üzerine bilinçli olarak bina edilmiş olan onun hareketiyle ilişkilendirilen çok sayıda okulun, Gülen'in tavsiye ettiği eğitim türünü vermede başarılı olup olamayacağıdır. Bunun cevabı bu okulları değerlendirenlerin beklentileri kadar çeşitli olacaktır. [38] Öğretmenlerin ve idarecilerinin bireysel yetenekleri, hükümetin desteği ya da müdahalesi, mali düzenlemeler, öğrencilerin yetenekleri ve geçmişlerindeki farklılıklara bağlı olarak bazı okulların diğerlerinden daha başarılı olması muhtemeldir.

Eğitim sürecinin, genelleştirilmiş sınavlar, akademik olimpiyatlar ve yüksek kaliteli üniversite programlarına giriş gibi unsurları yönünden 'Gülen networkü' içindeki okullar büyük ölçüde Fethullah Gülen ve dava arkadaşlarının beklentilerini gerçekleştirmiştir. Üstelik aileler büyük bir istekle bu okulların peşinde koşmaktadır. Örneğin Kırgızistan'ın Bişkek kentinde bir ortaokulu ziyaret ettim. 250 kişilik kontenjanın mevcut olduğu bu okula girmek için 5000 öğrenci başvurmuştu.

Gülen network'ü içinde yer alan okulları çok sayıdaki diğer hazırlık okullarından ayıran eğitim formasyonunun sayılamaz unsurlarının değerlendirilmesi çok güç olduğu gibi, zorunlu olarak da görecelidir. Bu okullar, Gülen'in ifadesiyle 'akılla kalbin evliliğini' gerçekleştiren mezunlar, 'düşünce, eylem ve fikir adamı' olan bireyler yetiştirebilmiş midir? Bu okullardan mezun olan öğrenciler 'ulusal düşünce ve duyguların yiğit genç temsilcileri' olmaya devam etmekte midir? Bu öğrenciler, Gülen'in eğitimin temel hedeflerinden birisi olarak gördüğü 'fikir derinliği, düşünce berraklığı, duygu derinliği, kültürel kadirşinaslık ve manevi değerler'in aşılandığının emarelerini gösterebilmişler midir? Bu gibi sorulara ancak mezunların kendileri ve bu mezunları tanıyan ve onlarla birlikte çalışanlar cevap verebilirler. Bu cevaplar Gülenin eğitim felsefesinin başarısının tartışılabileceği nihai değerlendirme kriterlerini oluşturacaktır.

[1.] Gülen, Hocaefendi unvanının bir tür mezhep, Sofi benzeri tarikat ya da Osmanlı yeni-dirilimci kullanım biçimini yansıttığı şeklindeki suçlamaları karşısında açıklama yapmak zorunda kaldı. Gülen bu terimin herhangi bir hiyerarşik önem ya da resmî yan anlam taşımadığını, yalnızca 'dinî meselelerde bilgili kabul edilen ve genel kamuoyu tarafından onaylanan bir kimseye saygılı biçimde hitap etme yolu olduğunu' söylemektedir. Alıntı yapılan eser: Lynne Emily Webb, Fethullah Gülen: Is There More to Him than Meets the Eye?, Paterson, N. J. Zinnur Book, n.d, s. 80.

[2.] M. Fethullah Gülen, Criteria or Lights of the Way, I: 36, Kaynak Yay., İzmir 1998.

[3.] Alıntı yapılan eser: Lynne Emily Webb, Fethullah Gülen: Is There More to Him than Meets the Eye?, s. 106.

[4.] M. Fetulh Gülen'e Sunum, Prophet Muhammad as Commander, s. ii, Kaynak Yay., Konak-İzmir 1998.

[5.] Alıntı yapılan yer: The Economist, Yılmaz, Gülen hareketinin takipçileri ve sempatizanlarının sayısını 200.000 ile 4.000.000 arasında tahmin etmektedir. İhsan Yılmaz, 'Changing Turkish-Muslim Discourses on Modernity, West and Dialogue,' Tebliğ International Association of Middle East Studies'te (IAMES) sunulmuştur, Berlin, 5-7 Ekim 2000, dipnot 33.

[6.] M. Fethullah Gülen, Towards the Lost Paradise, s. 11, Truostar, Londra 1996.

[7.] Gülen, Criteria or Lights of the Way, I:59.

[8.] Bernard Lewis, The Emergence of Modern Turkey, s. 268-289, Oxford University Press, Oxford 1969.

[9.] Webb, s. 86.

[10.] 'M. Fethullah Gülen: A Voice of Compassion, Love, Understanding and Dialogue,' M. Fethullah Gülene sunum, 'The Necessity of Interfaith Dialogue: a Muslim Approach,' Parliament of the World's Religions, s. 4, Capetown 1999.

[11.] Gülen, Towards the Lost Paradise, s.51-52.

[12.] Gülen, Criteria, or Lights of the Way, I: 36.

[13.] Gülen, 'The Necessity of Interfaith Dialogue: a Muslim Approach,' s.39.

[14.] Gülen'in Hz. Muhammed'in (sav) yaşamı ve misyonu üzerine yaptığı çalışmalar tekrar tekrar şefkat ve hoşgörü vasıfları üzerinde odaklanmaktadır. M. Fethullah Gülen, Prophet Muhammad as Commander, Kaynak Yay., İzmir 1998, s. 3-4, 7, 11, 87, 94, 100'de sık sık tekrarlanmaktadır ve Prophet Muhammad: The Infinite Light, Kaynak Yay., İzmir 1998, 3 cilt. Bakınız I: 118-119-179 ve II: 96,123,131,150. Güney Afrika, Cape Town'da yapılan 1999 Dünya Dinleri Parlamentosunda Gülen şunları söylemişti: 'Hz. Peygamber, Allah'ın selamı ve merhameti onun üzerine olsun, gerçek Müslümanı kendi sözleri yada eylemleriyle hiç kimseye zarar vermeyen ve evrensel barışın en güvenilir temsilcisi olan kişi olarak tanımlamıştı.', 'The

Necessity of Dialogue: A Muslim Approach', s. 20.

[15.] Bakınız, 'Eğitim için daha gerekli olmasına rağmen kültürel değerlerin öğretilmesine çok az dikkat ve önem verildi. Eğer bir gün kültürel değerlere önem verilmesini sağlayabilirsek, o zaman büyük bir amaca ulaşmış olacağız.' Criteria or Lights of the Way, I: 35.

[16.] Bakınız Towards the Lost Paradise, s. 16 ve Criteria or Lights of the Way, I: 44

[17.] Alıntı yapan Webb, s. 95.

[18.] Gülen, Criteria, or Lights of the Way, I: 45.

[19.] Gülen, Towards the Lost Paradise, s.103.

[20.] Gülen, 'The Necessity of Interfaith Dialogue: a Muslim Approach,' s.30.

[21.] Gülen, Criteria, or Lights of the Way, I: 56.

[22.] Webb, s. 135.

[23.] Webb, s. 107.

[24.] Webb, s. 105-106.

[25.] M. Fethullah Gülen, A Voice of Compassion, Love, Understanding and Dialogue, s. 5.

[26.] Gülen, 'Towards Lost Paradise', s. 98.

[27.] Çalışması olan Key Concepts in the Practice of Sufism, İzmir: kaynak, içinde yazarın tasavvuf yolundaki makâmât ve ahvâlin analizini yaptığı tasavvufa temel giriş niteliğindedir.

[28.] Gülen'in Asrın Getirdiği Tereddütler'i dört ciltlik geniş bir çalışma olup, birinci cildi İngilizceye Questions This Modern Age Puts to Islam adıyla çevrilmiştir, Kaynak Yay., İzmir 1998. Çalışma Kur'an'ın ortaya çıkan özelliği, ifşanın doğası ve Müslüman olmayanların manevi kurtuluş ihtimalinin ilginç bir şekilde ele alınması gibi teolojik konuları içermektedir. (s.149-160).

[29.] Understanding and Belief: the Essentials of Islamic Faith, Kaynak Yay., İzmir 1997, yaratılış ve neden-sonuç ilişkisi, kıyamet, yeniden dirilme, meleklerin görünmeyen dünyası, cinler ve şeytan gibi konuları ele almakta ve Nübüvvet, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin incelenmesi ve Kur'an'a incelenmesiyle ilgili olarak bilim ve din sorunun ele alınmasıyla sona ermektedir.

[30.] Alıntı yapılan yer Webb, s. 96.

[31.] Yılmaz, 'Changing Turkish-Muslim Discourses,' s. 2

[32.] Gülen, Towards the Lost Paradise, s. 30

[33.] Gülen, Prophet Muhammad as Commander, s. 122-123.

[34.] Gülen, Prophet Muhammad: the Infinite Light, II: 154.

[35.] Gülen, Key Concepts in the Practice of Sufism, s. 1.

[36.] Gülen, Prophet Muhammad: the Infinite Light, II: 154.

[37.] Alıntı yapan Webb, s. 102-103.

[38.] İhsan Yılmaz, Fethullah Gülen düşüncesi üzerine yakın dönemde yapılan araştırmaların çok yararlı bir bibliyografisini vermektedir: The Economist, 'Europe: Islamic Evangelists,' 8 Temmuz 2000; Bülent Aras 'Turkish İslam's Moderate Face', Middle East Quarterly 5/3: 25; Shirin Akiner, 'Religion's Gap', Harvard International Review, Kış 2000; Oral Çalışlar, Fethullah Gülen'den Cemalettin Kaplan'a, İstanbul: 1998; Eyüp Can, Fethullah Gülen Hocaefendi ile Ufuk Turu, İstanbul 1995; Nevval Sevindi, Fethullah Gülen ile New York Sohbeti, İstanbul 1997; Mehmet Ali Soydan, Fethullah Gülen Olayı, İstanbul 1999; Osman Özsoy, Fethullah Gülen Hocaefendi ile Mülakat, İstanbul 1998; Medya Aynasında Fethullah Gülen, Gazeticiler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999; Elisabeth Özdalga, 'Entrepreneurs With a Mission: Turkish Islamists Building Schools Along the Silk Road', (Kuzey Amerikan Ortadoğu Araştırmaları Cemiyetinin Yıllık Konferansında Sunulan Tebliğ), 1999; M. Hakan Yavuz, 'Societal Search for a New Contract: Fethullah Gülen, Virtue Party and Kurds', SAIS Review 19/1, Kış/İlkbahar 1999.

Tavırlarla İctihad ve Tecdid: Gülen ve Gülen Hareketi

Tavırlarla İctihad ve Tecdid: Gülen ve Gülen Hareketi İctihat ve Tecdit Aydın Liderler, Yeni İctihat ve Tecdit Gülen'in Söylemi ve Bu Söylemin Kamusal Alanlardaki Etkisi Türk Müslümanlığının Dinsel ve Hukuksal Çoğulculuğu ve Laiklik Politika Hoşgörü İçin Cihat, Medeniyetler Arasında Diyalog ve İşbirliği Gayrimüslim Topraklarda (Dâr-ül Harb) Yaşama ve Batı ile İşbirliği Sonuç

Sayfa 1 Toplam: 9

Hukuk bir sosyo-kültürel yapı ve yerel bilgidir. Bu nedenle sosyolojik metotlarla incelenebilir. Hukuk ve sosyo-kültürel fenomenlerin birbiriyle bağlantılı olması ve mutlak bağımsızlığa sahip olmamaları nedeniyle, hukuk yada kültürün herhangi birindeki değişim kaçınılmaz olarak diğerini de etkileyecektir. Böylece, normatif heterojenliğin inkar edilmez bir sosyo-hukuksal gerçek olduğu çoğulcu bir toplumda, hukukî çoğulculuk ortaya çıkmaktadır. Böyle bir durumda, farklı normatif düzenlemeler belli toplum yada cemaate uygulanmaları bakımından çakışmaktadır. İslâmî hukuk sistemi de meşru görüşlerin kendi içinde farklılıklar gösterdiği sosyo-hukuksal bir realitedir. İslam hukuku çoğulculuğunun farklı türleri; gelecek on yıllarda İslam'da içtihat ve tecdide ilişkin olarak, hem güçlükler hem de fırsatlar içermektedir. Bu açıdan, karizmatik şahsiyet Fethullah Gülen'in fikirleri etrafında gelişen hareket, İslam dünyasını etkileyecek bir yenilenme örneği sunmaktadır.

Yenilenme (tecdit) savunucuları, İslam mirasının yeniden yorumlanabilmesi için içtihadın kullanımına yeniden dönülmesini savunmaktadırlar. Sorun artık içtihat kapısının açık olup olmadığı değil [1], içtihatların gerekli ve takip edilebilir olup olmadığıdır. Birçok birey ve kurum içtihat yapma hakkı iddia etmekte ve fiilen de bu hakkı kullanmaktadır. Eğer devlet içtihat yaparsa, bu Pakistan'daki gibi sivil itaatsizlikle sonuçlanabilir. [2] Eğer içtihat sivil ise, o zaman bazı insanlar serbestçe onu kabul ederken, diğerleri etmeyebilecektir. Ancak bu noktada post-modern bölünme sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu bölünmeyi önlemek ve aynı zamanda yeni değişimleri ve içtihadı sivil itaatsizlikle karşılaşmadan uygulamak, dinî düşünciyi ve uygulamayı yenilemek ve toplumun dönüşümünü sağlamak için, dine dayalı hareketlerin liderlerinin oynayacağı önemli bir rol vardır. [3]

Bu bağlamda, bu çalışma, Gülen'in İslam anlayışını çağa uygun olarak yeniden yorumladığını ve hem geleneksel olarak hassas olan konularda yeni bir İslâmî söylem geliştirdiğini, hem de bu söylemini uygulamaya koyma açısından yeni olduğunu önermektedir. Onun söylemi ve uygulaması Zeitgeist'e uygun görünmektedir. Bu makalede Gülen'in davasının din, çoğulculuk, hukuk, laiklik, demokrasi, politika ve uluslar arası ilişkiler konularındaki yenilenmiş İslâmî söylemler ve uygulamalardan oluştuğu belirtilmektedir. Gülen hareketi, dünyanın her yerinde Müslüman olan ve olmayan, gittikçe artan sayıda insana hitap ederek, kaynağını modernite ile geleneksel İslam arasındaki zıtlaşmanın en derin yaşandığı Türkiye'den alan, başarılı bir yeni içtihat ve tecdit örneği oluşturmaktadır.

Bu makalede temel olarak Gülen'in söyleminin dönüştürücü (transformative) etkisinin ilk ve esas olarak ilhamını Gülen'den alan harekette gözlemlenebileceği ileri sürülmektedir. İkincil düzeyde bu dönüşüm, etrafındaki daha geniş toplumu etkileyecektir. Bu açıdan, Gülen'in içtihat, yeni içtihat, farklılık, çoğulculuk, laiklik, demokrasi, siyaset, uluslar arası ilişkiler ve diyalog hakkındaki görüşleri kısaca ele alınacak ve Gülen'in bu konulara ilişkin ne yaptığı ve neleri başardığı değerlendirilecektir.

[1.] Hallaq (1984) içtihad kapısının hiçbir zaman kapanmadığını zaten göstermiştir. Detaylar için bakınız; Wael Hallaq, 'Was the Gate of Ijtihad Closed?', International Journal of Middle East Studies, c. 16, z. 1, s. 3-41; ayrıca bakınız Hallaq, 'On Thew Origins of the Controversy About the Existence of Mujtahids and the Gate of Ijtihad', Studia Islamica, c. 63, s. 129-141.

[2.] İhsan Yılmaz, 'Limits of Law: Reform in Muslim Family Law and Civil Disobedience in Pakistan', Die Welt des Islams, c. 42, İlkbahar 2002, s. 15-16 ve 'Is Having a Personal Law System a Solution? Towards a Supra-Modern Law'. İçinde yer aldığı eser: Journal for Islamic Studies, , c. 20, s. 98-122, s. 113-118, 2001.

[3.] Yılmaz, 'Muslim Legal Pluralism in Asr Al Darura, Surfers on the Inter-Madhab-Net and Neo-Ijtihad.' İçinde yer aldığı eser: Frank Vogel, Peri Bearman and Ruud Peters (editörler), The Islamic School of Law: Evolution, Devolution and Progress, s. 8-9, MA: Harvard University Press, Cambridge 2002.